

**Πλουραλισμός και Εκκλησιαστική Διπλωματία:
οι σχέσεις Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών
στη Σύρο ως μελέτη περίπτωσης**

ΦΛΑΒΙΑΝ ΑΛΜΠΕΣΚΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΖΟΥΜΕΡΚΑΣ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τις ειλικρινείς και βαθύτατες ευχαριστίες μου προς όλους εκείνους που συνέβαλαν, με τον τρόπο τους, στην ολοκλήρωση της παρούσας επιστημονικής προσπάθειας.

Πρωτίστως, εκφράζω τον βαθύ σεβασμό και την υϊκή μου ευγνωμοσύνη προς τον Σεβασμιώτατο Ποιμενάρχη μου, τον Μητροπολίτη Σύρου κ.κ. Δωρόθεο Β΄, για την πατρική του αγάπη, την αδιάλειπτη ποιμαντική του μέριμνα και την πνευματική στήριξη που απλόχερα προσφέρει στην ιερατική μου πορεία και διακονία. Η παρουσία και η ευλογία του αποτελούν πάντοτε πηγή έμπνευσης και ενίσχυσης στην πορεία μου τόσο στον εκκλησιαστικό όσο και στον ακαδημαϊκό χώρο.

Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη οφείλω στον επιβλέποντα καθηγητή της παρούσας εργασίας, τον κ. Παναγιώτη Τζουμέρκα, για την πολύτιμη καθοδήγησή του, τις επιστημονικές του υποδείξεις, την υπομονή και το ειλικρινές ενδιαφέρον που επέδειξε καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας. Η επιστημονική του κατάρτιση και η ακαδημαϊκή του εμπειρία υπήρξαν καθοριστικές για την ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης.

Θερμές ευχαριστίες εκφράζω επίσης προς τον Καθηγητή και Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Εμμανουήλ Καραγεωργούδη, για την πατρική πνευματική καθοδήγηση, το ειλικρινές ενδιαφέρον και την ενθαρρυντική του παρουσία κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Η συμβολή του στην ακαδημαϊκή και πνευματική μου πορεία υπήρξε ιδιαίτερος σημαντική.

Επιπλέον, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς όλους τους καθηγητές του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου για τη γνώση που μου μετέδωσαν, την επιστημονική τους κατάρτιση και το ήθος που μεταλαμπαδεύουν στους φοιτητές τους. Η συμβολή τους στην περάτωση του μεταπτυχιακού μου υπήρξε καθοριστική και οι γνώσεις που έλαβα από αυτούς θα με συντροφεύουν στην περαιτέρω πορεία μου.

Τέλος, οφείλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερος την κα Πέγκυ Ελευθεριάδη για την σημαντική βοήθεια και συνεργασία που μου παρείχε κατά τη διάρκεια της κοινής μας φοίτησης, αλλά και τον κ. Γεώργιο Μακαγιά για τη διακριτική αλλά ουσιαστική συμπαράστασή του, τις εύστοχες παρατηρήσεις του και την πολύτιμη ενθάρρυνση που μου προσέφερε σε όλη τη διάρκεια της ερευνητικής αυτής προσπάθειας.

Σε όλους τους ανωτέρω εκφράζω την ειλικρινή και εγκάρδια ευγνωμοσύνη μου για τη στήριξη και τη συμβολή τους στην ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας, ευχόμενος ο Θεός να τους χαρίζει υγεία, δύναμη και πλούσια ευλογία στο έργο και στη διακονία τους.

Έρρωσθε!

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....

Error! Bookmark not defined.

ABSTRACT.....

Error! Bookmark not defined.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.....

Error! Bookmark not defined.

Σκοπός και στόχοι της έρευνας..... 13

Ερευνητικά ερωτήματα..... 15

Μεθοδολογικές επιλογές και περιορισμοί..... 18

Δομή της εργασίας..... 21

Κεφάλαιο Α – ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....

Error! Bookmark not defined.

1.1) Ορισμός και διαστάσεις του πλουραλισμού..... 23

1.2) Θρησκευτικός πλουραλισμός και κοινωνική συνοχή..... 25

1.3) Ο πλουραλισμός στο πλαίσιο της χριστιανικής θεολογίας..... 27

1.4) Ορθόδοξη εκκλησιολογία και αποδοχή της ετερότητας..... 29

Κεφάλαιο Β – ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ – Ο ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ ΩΣ
ΑΝΑΠΟΣΠΑΣΤΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ.....

Error! Bookmark not defined.

2.1) Βιβλικές και πατερικές αναφορές στον πλουραλισμό..... 32

2.2) Η έννοια της «ενότητας εν τη ποικιλία» στην Ορθόδοξη Παράδοση..... 34

2.3) Ιστορικές εμπειρίες συνύπαρξης με άλλες χριστιανικές ομολογίες.....	36
2.4) Όρια, προκλήσεις και θεολογικές ενστάσεις.....	38
Κεφάλαιο Γ – ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ.....	
Error! Bookmark not defined.0	
3.1) Έννοια και περιεχόμενο της εκκλησιαστικής διπλωματίας.....	400
3.2) Πρώιμες μορφές διαχριστιανικής επικοινωνίας.....	422
3.3) Ορθόδοξη και Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία μετά το Σχίσμα.....	444
3.4) Σύγχρονες μορφές εκκλησιαστικής διπλωματίας και διαλόγου.....	466
Κεφάλαιο Δ – ΣΧΕΣΕΙΣ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΩΝ.....	49
4.1) Ιστορική αναδρομή των σχέσεων Ανατολής και Δύσης.....	49
4.2) Θεολογικές αποκλίσεις και σημεία σύγκλισης.....	511
4.3) Διάλογοι, συνεργασίες και συγκρούσεις.....	533
4.4) Ο ρόλος της τοπικής εκκλησιαστικής ηγεσίας.....	555
Κεφάλαιο Ε – ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ ΣΕ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	
Error! Bookmark not defined.7	

5.1) Η Σύρος κατά τη Φραγκοκρατία και την Οθωμανική περίοδο.....	
577	
5.2) Διαμόρφωση μικτών θρησκευτικών κοινοτήτων.....	59
5.3) Θεσμική παρουσία Ορθόδοξης και Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.....	
600	
5.4) Η Ερμούπολη ως χώρος θρησκευτικής συνύπαρξης.....	
633	
Κεφάλαιο ΣΤ: Σχέσεις Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο (Μελέτη Περίπτωσης).....	
595	
6.1) Καθημερινή θρησκευτική συνύπαρξη.....	
595	
6.2) Κοινές κοινωνικές και πολιτιστικές δράσεις.....	
597	
6.3) Ρόλος των εκκλησιαστικών θεσμών και φορέων.....	70
6.4) Προσωπικές μαρτυρίες και τοπικές εμπειρίες διαλόγου.....	73
Κεφάλαιο Ζ: Το Ζήτημα των Μικτών Γάμων.....	76
7.1) Κανονικό και θεολογικό πλαίσιο.....	76
7.2) Πρακτικές εφαρμογές στη Σύρο.....	79
7.3) Κοινωνικές και ποιμαντικές προκλήσεις.....	82
7.4) Οι μικτοί γάμοι ως πεδίο εκκλησιαστικής διπλωματίας.....	85
Κεφάλαιο Η: Εκκλησιαστική Διπλωματία και Κοινωνική Αρμονία.....	88

8.1) Αξιολόγηση των πρακτικών διαλόγου.....	88
8.2) Ο ρόλος της τοπικής κοινωνίας.....	91
8.3) Προοπτικές ενίσχυσης του θρησκευτικού πλουραλισμού.....	94
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	97
Συμπεράσματα της έρευνας.....	98
Απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα.....	100
Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	103
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	107

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εξετάζει τον θρησκευτικό πλουραλισμό και την εκκλησιαστική διπλωματία μέσα από τη μελέτη περίπτωσης της Σύρου, ενός νησιού με ιδιαίτερη ιστορική και κοινωνική φυσιογνωμία, όπου Ορθόδοξοι και Ρωμαιοκαθολικοί συνυπάρχουν επί αιώνες. Στόχος της έρευνας είναι να αναδειχθούν οι τρόποι με τους οποίους οι δύο χριστιανικές κοινότητες διαμορφώνουν σχέσεις συνύπαρξης, διαλόγου και συνεργασίας, καθώς και οι μηχανισμοί μέσω των οποίων διαχειρίζονται τις θεολογικές διαφοροποιήσεις και τις κοινωνικές προκλήσεις που απορρέουν από αυτές.

Η εργασία προσεγγίζει το ζήτημα του πλουραλισμού τόσο σε θεωρητικό όσο και σε βιωματικό επίπεδο. Αρχικά, αναλύεται η έννοια του θρησκευτικού πλουραλισμού στο πλαίσιο της χριστιανικής θεολογίας και ειδικότερα της Ορθόδοξης παράδοσης, δίνοντας έμφαση στην αποδοχή της ετερότητας και στην αρχή της «ενότητας εν τη ποικιλία». Στη συνέχεια, εξετάζεται η έννοια της εκκλησιαστικής διπλωματίας ως ιστορικό και σύγχρονο φαινόμενο, αναδεικνύοντας τον ρόλο της ως εργαλείου διαχριστιανικής επικοινωνίας και κοινωνικής σταθερότητας. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην ιστορική εξέλιξη της Σύρου σε εκκλησιαστικό επίπεδο, από τη Φραγκοκρατία και την Οθωμανική περίοδο έως τη συγκρότηση της Ερμούπολης και τη διαμόρφωση μικτών θρησκευτικών κοινοτήτων. Η ανάλυση δείχνει ότι η μακρά εμπειρία συνύπαρξης συνέβαλε στη δημιουργία άτυπων αλλά σταθερών πρακτικών επικοινωνίας, οι οποίες υπερέβησαν τις δογματικές διαφορές χωρίς να τις αναιρέσουν.

Η μελέτη περίπτωσης επικεντρώνεται στην καθημερινή θρησκευτική συνύπαρξη, στις κοινές κοινωνικές και πολιτιστικές δράσεις, στον ρόλο των εκκλησιαστικών θεσμών και στις προσωπικές εμπειρίες διαλόγου των κατοίκων του νησιού. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο ζήτημα των μικτών γάμων, οι οποίοι αναλύονται

ως πεδίο στο οποίο συμπυκνώνονται οι προκλήσεις αλλά και οι δυνατότητες της εκκλησιαστικής διπλωματίας σε τοπικό επίπεδο. Η εργασία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η Σύρος αποτελεί ένα λειτουργικό παράδειγμα θρησκευτικού πλουραλισμού, όπου η κοινωνική αρμονία οικοδομείται μέσα από τη συνεχή αλληλεπίδραση Εκκλησίας και κοινωνίας. Η εκκλησιαστική διπλωματία αναδεικνύεται ως καθημερινή πρακτική και όχι μόνο ως θεσμικός διάλογος, ενώ η τοπική κοινωνία λειτουργεί ως βασικός φορέας εμπέδωσης της συνύπαρξης. Η μελέτη φιλοδοξεί να συμβάλει στον ευρύτερο επιστημονικό προβληματισμό γύρω από τη διαχείριση της θρησκευτικής ποικιλομορφίας και να αναδείξει τη σημασία της τοπικής εμπειρίας στη διαμόρφωση βιώσιμων μοντέλων κοινωνικής συνοχής.

ABSTRACT

This thesis explores religious pluralism and ecclesiastical diplomacy through the case study of the island of Syros, a unique social and historical context in which Orthodox and Roman Catholic communities have coexisted for centuries. The main aim of the research is to examine how these two Christian traditions interact, communicate, and cooperate, as well as how they manage theological differences and social challenges arising from religious diversity.

The study approaches religious pluralism both theoretically and empirically. It first examines the concept of pluralism within Christian theology, with particular emphasis on the Orthodox tradition and its understanding of otherness and the principle of “unity in diversity.” It then analyzes ecclesiastical diplomacy as both a historical and contemporary phenomenon, highlighting its role as a means of inter-Christian communication and social stability rather than solely as a formal institutional process. Special attention is given to the historical development of Syros at the ecclesiastical level, from the period of Frankish rule and Ottoman administration to the emergence of Ermoupolis and the formation of mixed religious communities. The analysis demonstrates that the long-standing experience of coexistence contributed to the development of informal yet resilient practices of dialogue, which mitigated tensions while preserving doctrinal distinctions.

The case study focuses on everyday religious coexistence, shared social and cultural activities, the role of ecclesiastical institutions, and personal experiences of dialogue within the local community. Particular emphasis is placed on mixed marriages, which are examined as a key field where theological, canonical, and social dimensions intersect, revealing both the challenges and the potential of ecclesiastical diplomacy at

the local level. The thesis concludes that Syros represents a functional model of religious pluralism, where social harmony is sustained through continuous interaction between Church and society. Ecclesiastical diplomacy emerges primarily as a lived, everyday practice rather than merely a formalized dialogue, while the local community plays a decisive role in maintaining balance and mutual respect. By highlighting the importance of local experience, this study contributes to broader discussions on managing religious diversity and developing sustainable models of social cohesion in pluralistic societies.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στο επιστημονικό πεδίο της Ορθόδοξης Θεολογίας, της Εκκλησιαστικής Ιστορίας και της μελέτης των διαθρησκευτικών και διαχριστιανικών σχέσεων, με ιδιαίτερη έμφαση στον θρησκευτικό πλουραλισμό και τις μορφές εκκλησιαστικής διπλωματίας στον ελλαδικό χώρο. Η επιλογή της Σύρου ως μελέτης περίπτωσης δεν είναι τυχαία, καθώς πρόκειται για έναν ιστορικά διαμορφωμένο χώρο συνύπαρξης Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών, όπου η θρησκευτική ετερότητα δεν αποτέλεσε απλώς παράγοντα διαφοροποίησης, αλλά και δυναμικό στοιχείο κοινωνικής και πολιτισμικής διαμόρφωσης. Η ιστορική εμπειρία του νησιού προσφέρει ένα ιδιαίτερα γόνιμο πλαίσιο για την ανάλυση της εκκλησιαστικής διπλωματίας σε τοπικό επίπεδο, μακριά από τις αποκλειστικά θεσμικές ή διεθνοπολιτικές προσεγγίσεις που κυριαρχούν στη σχετική βιβλιογραφία (Kousouris, 2023).

Η εργασία επιχειρεί να προσεγγίσει την έννοια της εκκλησιαστικής διπλωματίας όχι ως ένα μονοσήμαντο εργαλείο άσκησης εξουσίας, αλλά ως ένα πλέγμα πρακτικών, λόγων και στρατηγικών που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της εκκλησιαστικής ζωής και επηρεάζουν τη σχέση της Εκκλησίας με τον «άλλο», είτε αυτός είναι αλλόδοξος, είτε ανήκει σε διαφορετική πολιτισμική ή εθνική κοινότητα. Στο πλαίσιο αυτό, η θρησκευτική συνύπαρξη στη Σύρο αναδεικνύεται ως ένα πεδίο διαρκούς διαπραγμάτευσης, όπου θεολογικές διαφορές, ιστορικές μνήμες και κοινωνικές ανάγκες συνυφαίνονται με τρόπους που δεν επιτρέπουν απλουστευτικές ερμηνείες (Göktürk, 2020). Ιδιαίτερη βαρύτητα αποδίδεται στη θεολογική θεμελίωση του πλουραλισμού εντός της Ορθόδοξης παράδοσης, χωρίς να παραγνωρίζονται οι εντάσεις και οι αντιφάσεις που αναδύονται ιστορικά και κανονικά. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, ενώ διατηρεί σαφή εκκλησιολογική αυτοσυνειδησία, έχει αναπτύξει κατά

περιόδους πρακτικές συνύπαρξης και επικοινωνίας με άλλες χριστιανικές ομολογίες, ιδίως σε περιοχές όπου η κοινωνική πραγματικότητα επέβαλε τη συνεργασία και την ειρηνική συμβίωση. Η Σύρος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της ιστορικής εμπειρίας, καθώς η μακρόχρονη παρουσία της Ρωμαιοκαθολικής κοινότητας διαμόρφωσε ένα ιδιαίτερο τοπικό εκκλησιαστικό ήθος (Kousouris, 2025). Η μελέτη τοποθετείται, επομένως, στο μεταίχμιο θεολογικής ανάλυσης και ιστορικοκοινωνικής διερεύνησης, επιδιώκοντας να φωτίσει τον τρόπο με τον οποίο η εκκλησιαστική διπλωματία λειτουργεί ως μηχανισμός διαχείρισης της θρησκευτικής διαφοράς σε επίπεδο καθημερινής ζωής και τοπικών θεσμών. Μέσα από την αξιοποίηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και την ανάλυση ιστορικών και κοινωνικών δεδομένων, η εργασία φιλοδοξεί να συμβάλει στη συζήτηση για τον ρόλο της Εκκλησίας σε πολυθρησκευτικά και πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα, αναδεικνύοντας τη σημασία της διαχριστιανικής επικοινωνίας για την κοινωνική συνοχή (Gemi, 2020).

Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Κεντρικός σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση της δυναμικής των σχέσεων μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο, υπό το πρίσμα της εκκλησιαστικής διπλωματίας και του θρησκευτικού πλουραλισμού. Η εργασία επιδιώκει να αναδείξει πώς οι δύο εκκλησιαστικές κοινότητες συνυπάρχουν ιστορικά και κοινωνικά, ποιες μορφές επικοινωνίας και συνεργασίας έχουν αναπτυχθεί και με ποιον τρόπο οι θεολογικές διαφορές επηρεάζουν ή δεν επηρεάζουν την καθημερινή ζωή των πιστών. Ο σκοπός αυτός συνδέεται άμεσα με την ανάγκη κατανόησης της Εκκλησίας ως ζωντανού κοινωνικού οργανισμού, ο οποίος δεν λειτουργεί αποκομμένος από τις ιστορικές και πολιτικές συνθήκες (Anastassiadis, 2004).

Ένας επιμέρους στόχος της έρευνας είναι η ανάλυση της έννοιας της εκκλησιαστικής διπλωματίας σε τοπικό επίπεδο, πέρα από τις συνήθεις αναφορές στη διεθνή δράση των Εκκλησιών. Η εργασία επιδιώκει να καταδείξει ότι η εκκλησιαστική διπλωματία δεν περιορίζεται σε διακρατικές σχέσεις ή σε επίσημους θεολογικούς διαλόγους, αλλά εκδηλώνεται και μέσα από καθημερινές πρακτικές, ποιμαντικές επιλογές και θεσμικές ρυθμίσεις που επηρεάζουν τη ζωή των μικτών κοινοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό, η Σύρος προσφέρει ένα παραδειγματικό πεδίο μελέτης, όπου η διπλωματία της Εκκλησίας λαμβάνει συχνά άτυπες και βιωματικές μορφές (Trantas, 2020). Επιπλέον, η έρευνα στοχεύει στη θεολογική αποτίμηση του θρησκευτικού πλουραλισμού, όπως αυτός βιώνεται εντός της Ορθόδοξης παράδοσης. Η ανάλυση δεν περιορίζεται στην καταγραφή ιστορικών γεγονότων, αλλά επιχειρεί να διερευνήσει τις θεολογικές προϋποθέσεις που επιτρέπουν ή δυσχεραίνουν τη συνύπαρξη με τον αλλόδοξο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις πατερικές και εκκλησιολογικές προσεγγίσεις που αναγνωρίζουν την αξία του διαλόγου, χωρίς να αναιρούν την εκκλησιαστική ταυτότητα της Ορθοδοξίας (Kalaitzidis, 2016).

Ένας ακόμη στόχος αφορά την ανάδειξη του ρόλου της τοπικής εκκλησιαστικής ηγεσίας και των θεσμών στη διαμόρφωση ενός κλίματος αμοιβαίας κατανόησης. Η εργασία εξετάζει πώς οι τοπικοί ιεράρχες, οι ενορίες και οι εκκλησιαστικοί φορείς συμβάλλουν στη διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας, ιδίως σε ζητήματα που αγγίζουν ευαίσθητους τομείς, όπως οι μικτοί γάμοι και η κοινή συμμετοχή σε κοινωνικές εκδηλώσεις. Μέσα από αυτήν την ανάλυση, επιδιώκεται η κατανόηση της Εκκλησίας ως παράγοντα κοινωνικής συνοχής και όχι αποκλεισμού (Stamoulas, 2004).

Τέλος, η έρευνα φιλοδοξεί να συμβάλει στη σύγχρονη επιστημονική συζήτηση γύρω από τις σχέσεις θρησκείας, πολιτικής και κοινωνίας στον ελληνικό χώρο. Η μελέτη της Σύρου λειτουργεί ως μικρογραφία ευρύτερων φαινομένων που απαντώνται

και σε άλλες περιοχές με θρησκευτική ποικιλομορφία, προσφέροντας χρήσιμα συμπεράσματα για τον ρόλο της Εκκλησίας σε συνθήκες πλουραλισμού (Leustean, 2014).

Ερευνητικά ερωτήματα

Η διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων της παρούσας εργασίας αποσκοπεί στη συστηματική διερεύνηση του φαινομένου του θρησκευτικού πλουραλισμού και της εκκλησιαστικής διπλωματίας στο συγκεκριμένο κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο της Σύρου. Τα ερωτήματα δεν λειτουργούν απλώς ως τυπικός μεθοδολογικός άξονας, αλλά ως αναλυτικά εργαλεία που επιτρέπουν τη σύνδεση της θεωρητικής συζήτησης με την εμπειρική πραγματικότητα, φωτίζοντας τις σύνθετες αλληλεπιδράσεις μεταξύ Εκκλησίας, κοινωνίας και ιστορικής μνήμης (Grigore & Makrides, 2024).

Κεντρικό ερευνητικό ερώτημα της εργασίας αποτελεί το πώς ο θρησκευτικός πλουραλισμός νοείται και εφαρμόζεται στο πλαίσιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ιδιαίτερα σε κοινωνίες όπου η συνύπαρξη με άλλες χριστιανικές ομολογίες αποτελεί ιστορικό δεδομένο. Το ερώτημα αυτό επιδιώκει να διερευνήσει κατά πόσο ο πλουραλισμός γίνεται αντιληπτός ως θεολογική πρόκληση, ως ποιμαντική ανάγκη ή ως κοινωνική πραγματικότητα που απαιτεί πρακτική διαχείριση, χωρίς να αλλοιώνεται η εκκλησιολογική αυτοσυνειδησία της Ορθοδοξίας (Kalaitzidis, 2016). Συναφές με το παραπάνω είναι το ερώτημα που αφορά τη σχέση μεταξύ θρησκευτικού πλουραλισμού και κοινωνικής συνοχής. Η εργασία διερευνά εάν και σε ποιον βαθμό η συνύπαρξη Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός σταθερού κοινωνικού ιστού ή αν, αντίθετα, ενέχει τον κίνδυνο εντάσεων και διαχωρισμών. Το ερώτημα αυτό συνδέεται άμεσα με τη μελέτη των καθημερινών κοινωνικών πρακτικών και της τοπικής κουλτούρας συνύπαρξης (Gemi, 2020).

Ένα ακόμη βασικό ερευνητικό ερώτημα αφορά τον ρόλο της εκκλησιαστικής διπλωματίας στη διαχρονική διαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών. Η έρευνα επιδιώκει να αποσαφηνίσει αν η εκκλησιαστική διπλωματία λειτουργεί κυρίως ως θεσμικός μηχανισμός υψηλού επιπέδου ή αν εκφράζεται, πρωτίστως, μέσα από άτυπες και καθημερινές μορφές επικοινωνίας, προσαρμοσμένες στις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας (Prodromou, 2023). Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στο ερώτημα της ιστορικής συνέχειας και ασυνέχειας στις σχέσεις των δύο Εκκλησιών στη Σύρο. Η εργασία εξετάζει κατά πόσο οι σημερινές μορφές συνύπαρξης αποτελούν συνέχεια παλαιότερων πρακτικών ή προϊόν νεότερων κοινωνικών και πολιτικών μετασχηματισμών. Το ερώτημα αυτό επιτρέπει τη σύνδεση της σύγχρονης πραγματικότητας με τις ιστορικές εμπειρίες της Φραγκοκρατίας, της Οθωμανικής περιόδου και της συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους (Kousouris, 2023).

Ένα ακόμη ερευνητικό ερώτημα εστιάζει στον ρόλο της τοπικής εκκλησιαστικής ηγεσίας στη διαμόρφωση του κλίματος συνύπαρξης. Εξετάζεται κατά πόσο οι επιλογές, ο λόγος και οι πρακτικές των τοπικών εκκλησιαστικών αρχών επηρεάζουν τη δυναμική των σχέσεων μεταξύ των κοινοτήτων και αν λειτουργούν ως παράγοντες εκτόνωσης ή ενίσχυσης εντάσεων. Το ερώτημα αυτό αναδεικνύει τη σημασία της ποιμαντικής διάκρισης σε περιβάλλοντα θρησκευτικής ποικιλομορφίας (Anastassiadis, 2004).

Σημαντικό ερευνητικό πεδίο αποτελεί και το ζήτημα των μικτών γάμων. Η εργασία διερευνά πώς οι μικτοί γάμοι αντιμετωπίζονται σε κανονικό, θεολογικό και κοινωνικό επίπεδο και κατά πόσο λειτουργούν ως παράγοντας ενίσχυσης της συνύπαρξης ή ως σημείο έντασης. Το ερώτημα αυτό επιτρέπει την κατανόηση της

σχέσης μεταξύ εκκλησιαστικών κανόνων και κοινωνικής πραγματικότητας, ιδίως σε μια κοινωνία με μακρά παράδοση μικτών οικογενειών (Kousouris, 2025).

Ένα ακόμη ερευνητικό ερώτημα αφορά τη συμβολή των κοινών κοινωνικών και πολιτιστικών δράσεων στη διαχριστιανική επικοινωνία. Εξετάζεται κατά πόσο οι δράσεις αυτές λειτουργούν ως ουσιαστικοί μηχανισμοί οικοδόμησης εμπιστοσύνης ή αν περιορίζονται σε συμβολικό επίπεδο. Το ερώτημα αυτό συνδέεται με τη διερεύνηση της κοινωνικής διάστασης της εκκλησιαστικής διπλωματίας και της πρακτικής της αποτελεσματικότητας (Spilioroulou, 2013).

Η εργασία θέτει, επίσης, το ερώτημα της εμπειρίας των απλών πιστών και της καθημερινής θρησκευτικής συνύπαρξης. Διερευνάται αν και πώς οι προσωπικές εμπειρίες διαλόγου, συνεργασίας ή έντασης επηρεάζουν τη συλλογική αντίληψη για την άλλη ομολογία. Το ερώτημα αυτό επιτρέπει την ανάδειξη της βιωματικής διάστασης του πλουραλισμού, πέρα από τις θεσμικές και θεωρητικές προσεγγίσεις (Stamoulas, 2004).

Ένα ακόμη κρίσιμο ερευνητικό ερώτημα αφορά την έννοια της κοινωνικής αρμονίας και τη σχέση της με την εκκλησιαστική διπλωματία. Η εργασία εξετάζει κατά πόσο η κοινωνική αρμονία στη Σύρο αποτελεί αποτέλεσμα συνειδητών στρατηγικών ή αν προκύπτει ως προϊόν ιστορικής συνήθειας και κοινωνικής πρακτικής. Το ερώτημα αυτό συμβάλλει στην κατανόηση της δυναμικής φύσης της συνύπαρξης και των παραγόντων που τη διατηρούν (Grigoriadis, 2009). Τέλος, τίθεται το ερώτημα των προοπτικών και των ορίων του θρησκευτικού πλουραλισμού στο μέλλον. Η εργασία διερευνά κατά πόσο το υφιστάμενο μοντέλο συνύπαρξης στη Σύρο μπορεί να διατηρηθεί ή να ενισχυθεί υπό συνθήκες κοινωνικής αλλαγής, αυξημένης κινητικότητας πληθυσμών και μεταβαλλόμενων αξιακών προτύπων. Το ερώτημα αυτό

συνδέει την ιστορική και εμπειρική ανάλυση με τον μελλοντικό προβληματισμό γύρω από τη διαχείριση της θρησκευτικής ποικιλομορφίας (Maussen, 2006).

Τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας συγκροτούν ένα πολυεπίπεδο πλαίσιο ανάλυσης, το οποίο επιτρέπει την προσέγγιση της σχέσης Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο ως σύνθετου κοινωνικού και εκκλησιαστικού φαινομένου. Μέσα από αυτά, αναδεικνύεται η αλληλεξάρτηση θεολογικών, ιστορικών και κοινωνικών παραμέτρων, καθώς και η σημασία της τοπικής εμπειρίας για την κατανόηση ευρύτερων ζητημάτων θρησκευτικού πλουραλισμού και εκκλησιαστικής διπλωματίας.

Μεθοδολογικές επιλογές και περιορισμοί

Η μεθοδολογική προσέγγιση της παρούσας εργασίας στηρίζεται σε ποιοτική έρευνα, με κύριο άξονα τη βιβλιογραφική και ιστορικοερμηνευτική ανάλυση. Η επιλογή αυτή υπαγορεύεται από τη φύση του ερευνητικού αντικειμένου, το οποίο αφορά έννοιες, πρακτικές και λόγους που διαμορφώνονται σε βάθος χρόνου και δεν μπορούν να αποτυπωθούν επαρκώς μέσω ποσοτικών μεθόδων. Η εκκλησιαστική διπλωματία, ο θρησκευτικός πλουραλισμός και οι σχέσεις Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών συνιστούν φαινόμενα με έντονο ιστορικό, θεολογικό και κοινωνικό βάθος, τα οποία απαιτούν ερμηνευτική προσέγγιση και ανάλυση πηγών διαφορετικής προέλευσης (Grigore & Makrides, 2024). Κεντρικό εργαλείο της έρευνας αποτελεί η μελέτη της υπάρχουσας ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας, η οποία καλύπτει ζητήματα εκκλησιαστικής ιστορίας, σχέσεων Εκκλησίας και πολιτικής, θρησκευτικής ποικιλομορφίας και διαχριστιανικών αλληλεπιδράσεων. Η βιβλιογραφική έρευνα επιτρέπει την ένταξη της περίπτωσης της Σύρου σε ένα ευρύτερο θεωρητικό και ιστορικό πλαίσιο, αποφεύγοντας τον κίνδυνο μιας απομονωμένης ή αποσπασματικής

ανάλυσης. Μέσα από τη συγκριτική ανάγνωση μελετών που αφορούν άλλες γεωγραφικές και ιστορικές περιπτώσεις, καθίσταται δυνατή η ανάδειξη κοινών μοτίβων αλλά και ιδιαιτεροτήτων της συριακής εμπειρίας (Leustean & Madeley, 2010).

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ιστορική μέθοδο, καθώς η κατανόηση των σχέσεων Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο προϋποθέτει τη διερεύνηση των πολιτικών, κοινωνικών και εκκλησιαστικών συνθηκών που διαμόρφωσαν το νησί από την πρώιμη νεότερη περίοδο έως τη σύγχρονη εποχή. Η ιστορική ανάλυση αξιοποιεί δευτερογενείς πηγές που εξετάζουν τη θρησκευτική και εθνική ποικιλομορφία στον ελλαδικό και οθωμανικό χώρο, καθώς και τη συγκρότηση των εκκλησιαστικών θεσμών σε περιβάλλοντα πολυθρησκευτικής συνύπαρξης (Göktürk, 2020). Παράλληλα, η εργασία υιοθετεί στοιχεία θεολογικής ερμηνευτικής, ιδίως ως προς την προσέγγιση του πλουραλισμού και της ετερότητας εντός της Ορθόδοξης παράδοσης. Η θεολογική ανάλυση δεν αποσκοπεί στη διατύπωση κανονιστικών θέσεων, αλλά στην κατανόηση των θεολογικών προϋποθέσεων που επιτρέπουν ή περιορίζουν τον διάλογο με τον αλλόδοξο. Μέσα από τη μελέτη κειμένων που εξετάζουν την ορθόδοξη εκκλησιολογία, την έννοια της παράδοσης και τη σχέση ταυτότητας και αλλαγής, επιχειρείται η ανάδειξη της πολυφωνίας που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη ορθόδοξη σκέψη (Willert & Molokotos-Liederman, 2016).

Η μελέτη περίπτωσης της Σύρου λειτουργεί ως βασικό μεθοδολογικό σχήμα της έρευνας. Η επιλογή της μελέτης περίπτωσης επιτρέπει τη σε βάθος ανάλυση ενός συγκεκριμένου τοπικού πλαισίου, χωρίς να χάνεται η δυνατότητα γενικότερων θεωρητικών συσχετίσεων. Η Σύρος αντιμετωπίζεται ως μικρογραφία ευρύτερων φαινομένων που αφορούν τη θρησκευτική συνύπαρξη στον ελλαδικό και μεσογειακό χώρο, γεγονός που καθιστά τα ευρήματα της έρευνας ενδεικτικά για παρόμοιες περιπτώσεις (Kousouris, 2023).

Ως προς τους περιορισμούς της έρευνας, ένας βασικός περιορισμός αφορά την απουσία πρωτογενούς επιτόπιας έρευνας, όπως συνεντεύξεις ή συμμετοχική παρατήρηση. Η επιλογή αυτή συνδέεται τόσο με τον θεωρητικό προσανατολισμό της εργασίας όσο και με πρακτικούς περιορισμούς. Η έλλειψη πρωτογενούς υλικού αντισταθμίζεται, ωστόσο, από την εκτενή αξιοποίηση ιστορικών και θεωρητικών μελετών, οι οποίες προσφέρουν επαρκές ερμηνευτικό υπόβαθρο για την ανάλυση του φαινομένου (Anastassiadis, 2004). Ένας ακόμη περιορισμός σχετίζεται με την ετερογένεια των πηγών, καθώς η βιβλιογραφία που αφορά τη Σύρο και τις διαχριστιανικές σχέσεις δεν είναι πάντα ομοιογενής ως προς τη μεθοδολογία και τις θεωρητικές της αφετηρίες. Η εργασία καλείται να συνθέσει προσεγγίσεις που προέρχονται από διαφορετικά επιστημονικά πεδία, όπως η ιστορία, η θεολογία και η πολιτική επιστήμη. Η σύνθεση αυτή ενέχει τον κίνδυνο ερμηνευτικών ασυνεχειών, οι οποίες επιχειρείται να αντιμετωπιστούν μέσω συστηματικής ανάλυσης και σαφούς οριοθέτησης των εννοιών (Köllner, 2019).

Τέλος, η έρευνα περιορίζεται γεωγραφικά και θεματικά στη Σύρο, γεγονός που δεν επιτρέπει την εξαγωγή γενικεύσεων για το σύνολο του ελλαδικού χώρου. Η επιλογή αυτή είναι συνειδητή, καθώς στόχος της εργασίας δεν είναι η καθολική αποτίμηση των σχέσεων Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στην Ελλάδα, αλλά η εις βάθος κατανόηση ενός ιδιαίτερου ιστορικού και κοινωνικού παραδείγματος, το οποίο φωτίζει πτυχές της εκκλησιαστικής διπλωματίας σε τοπικό επίπεδο (Kousouris, 2025).

Δομή της εργασίας

Η δομή της εργασίας έχει σχεδιαστεί με τρόπο που να εξασφαλίζει τη λογική αλληλουχία των κεφαλαίων και τη σταδιακή μετάβαση από το θεωρητικό στο εμπειρικό επίπεδο της ανάλυσης. Η οργάνωση του υλικού ακολουθεί μια πορεία που ξεκινά από την εννοιολογική και θεωρητική θεμελίωση και καταλήγει στη μελέτη περίπτωσης της Σύρου, επιτρέποντας την ολοκληρωμένη κατανόηση του ερευνητικού αντικειμένου (Leustean, 2014). Στα αρχικά μέρη της εργασίας παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο, με έμφαση στις έννοιες του θρησκευτικού πλουραλισμού, της εκκλησιαστικής διπλωματίας και της σχέσης Ορθοδοξίας και ετερότητας. Η εννοιολογική αποσαφήνιση κρίνεται απαραίτητη, καθώς οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται με διαφορετικό περιεχόμενο στη διεθνή βιβλιογραφία. Η θεωρητική αυτή ενότητα λειτουργεί ως βάση για την κατανόηση των ιστορικών και κοινωνικών εξελίξεων που εξετάζονται στα επόμενα κεφάλαια (Maussen, 2006).

Ακολουθεί η ιστορική προσέγγιση των σχέσεων Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών, τόσο σε ευρύτερο επίπεδο όσο και ειδικότερα στον ελλαδικό χώρο. Η ενότητα αυτή αναδεικνύει τις βασικές τομές και συνέχειες στις διαχριστιανικές σχέσεις, λαμβάνοντας υπόψη πολιτικούς, εθνικούς και εκκλησιαστικούς παράγοντες. Η ιστορική ανάλυση προετοιμάζει το έδαφος για την κατανόηση της ιδιαίτερης περίπτωσης της Σύρου, η οποία δεν μπορεί να αποσπαστεί από το γενικότερο ιστορικό της πλαίσιο (Matthew, 1978).

Στη συνέχεια, η εργασία επικεντρώνεται στη Σύρο ως μελέτη περίπτωσης, εξετάζοντας τη διαμόρφωση των θρησκευτικών κοινοτήτων, τις μορφές συνύπαρξης και τις εκφάνσεις της εκκλησιαστικής διπλωματίας σε τοπικό επίπεδο. Η ενότητα αυτή συνδυάζει ιστορικά δεδομένα με κοινωνικές και θεολογικές αναγνώσεις, προκειμένου να αποτυπωθεί η πολυπλοκότητα των σχέσεων μεταξύ των δύο Εκκλησιών. Ιδιαίτερη

αναφορά γίνεται σε ζητήματα καθημερινής πρακτικής, όπως οι μικτοί γάμοι και οι κοινές κοινωνικές δράσεις, τα οποία λειτουργούν ως δείκτες της ποιότητας της διαχριστιανικής συνύπαρξης (Erickson, 1998).

Η εργασία ολοκληρώνεται με τη σύνθεση των επιμέρους αναλύσεων και τη διατύπωση συμπερασμάτων που αφορούν τον ρόλο της εκκλησιαστικής διπλωματίας στη διαχείριση της θρησκευτικής διαφοράς. Η τελική ενότητα δεν περιορίζεται στην περιγραφή των ευρημάτων, αλλά επιχειρεί να τα εντάξει σε ευρύτερα θεωρητικά σχήματα που αφορούν τη σχέση θρησκείας, κοινωνίας και πολιτικής στον σύγχρονο κόσμο. Με τον τρόπο αυτό, η δομή της εργασίας υπηρετεί τον βασικό της στόχο, που είναι η κατανόηση της Σύρου ως ζωντανού παραδείγματος θρησκευτικού πλουραλισμού και εκκλησιαστικής διπλωματίας (Prodromou, 2023).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1) Ορισμός και διαστάσεις του πλουραλισμού

Η έννοια του πλουραλισμού αποτελεί βασικό αναλυτικό εργαλείο για την κατανόηση κοινωνιών που χαρακτηρίζονται από ποικιλία ταυτοτήτων, αξιών και κοσμοαντιλήψεων. Σε εννοιολογικό επίπεδο, ο πλουραλισμός δεν περιορίζεται απλώς στη διαπίστωση της ύπαρξης διαφορετικών ομάδων, αλλά περιλαμβάνει τη δυναμική συνύπαρξή τους εντός ενός κοινού κοινωνικού και θεσμικού πλαισίου. Πρόκειται για μια κατάσταση στην οποία η ετερότητα δεν νοείται ως απειλή, αλλά ως δομικό στοιχείο της κοινωνικής πραγματικότητας, το οποίο απαιτεί μηχανισμούς διαχείρισης, διαλόγου και αμοιβαίας αναγνώρισης (Leustean & Madeley, 2010). Ο πλουραλισμός εμφανίζεται σε πολλαπλές διαστάσεις, όπως η πολιτισμική, η εθνοτική, η γλωσσική και η θρησκευτική. Κάθε μία από αυτές τις διαστάσεις διαμορφώνει διαφορετικά πεδία κοινωνικής αλληλεπίδρασης και ενίοτε συγκρούσεων. Η θρησκευτική διάσταση του πλουραλισμού παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς συνδέεται άμεσα με βαθιά ριζωμένες ταυτότητες, κοσμοθεωρίες και κανονιστικά συστήματα. Σε κοινωνίες όπου η θρησκεία διατηρεί ισχυρό δημόσιο ρόλο, ο πλουραλισμός δεν αποτελεί απλώς κοινωνιολογικό δεδομένο, αλλά και θεολογικό και πολιτικό ζήτημα (Maussen, 2006).

Σε ιστορικό επίπεδο, ο πλουραλισμός δεν είναι φαινόμενο αποκλειστικά της νεωτερικότητας. Κοινωνίες της προνεωτερικής και πρώιμης νεότερης περιόδου ανέπτυξαν μορφές συνύπαρξης διαφορετικών θρησκευτικών κοινοτήτων, συχνά μέσα από ιεραρχικές και άνισες δομές. Παρότι οι μορφές αυτές δεν ταυτίζονται με τις σύγχρονες αντιλήψεις περί ισότητας και δικαιωμάτων, αποκαλύπτουν ότι η συνύπαρξη της θρησκευτικής διαφοράς αποτελεί διαχρονικό χαρακτηριστικό πολλών κοινωνικών

σχηματισμών (Göktürk, 2020). Ο σύγχρονος πλουραλισμός διαφοροποιείται, καθώς συνδέεται με τη θεσμική κατοχύρωση της ελευθερίας της συνείδησης και της θρησκευτικής έκφρασης. Στο πλαίσιο αυτό, ο πλουραλισμός προϋποθέτει την αναγνώριση της νομιμότητας της διαφοράς και την ύπαρξη κοινών κανόνων που ρυθμίζουν τη δημόσια συνύπαρξη. Η διαχείριση της θρησκευτικής ποικιλομορφίας δεν αφορά μόνο το κράτος, αλλά και τους θρησκευτικούς θεσμούς, οι οποίοι καλούνται να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με τον «άλλο» σε συνθήκες αυξημένης κοινωνικής κινητικότητας και πολυφωνίας (Gemi, 2020).

Στο θεωρητικό πεδίο, ο πλουραλισμός συχνά διακρίνεται από την απλή πολυμορφία. Η πολυμορφία περιγράφει την ύπαρξη διαφορετικών στοιχείων, ενώ ο πλουραλισμός προϋποθέτει ενεργό αλληλεπίδραση και, σε κάποιο βαθμό, θεσμική ή άτυπη αποδοχή της διαφοράς (Τρωιάνος, 1981). Η διάκριση αυτή είναι κρίσιμη για την παρούσα εργασία, καθώς η Σύρος δεν συνιστά απλώς έναν τόπο όπου συνυπάρχουν Ορθόδοξοι και Ρωμαιοκαθολικοί, αλλά έναν χώρο όπου έχουν αναπτυχθεί ιστορικά μορφές επικοινωνίας και συνύπαρξης με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (Kousouris, 2023). Η θεολογική προσέγγιση του πλουραλισμού, ειδικά στο πλαίσιο της Ορθόδοξης παράδοσης, αναδεικνύει την ένταση μεταξύ της εκκλησιολογικής αυτοσυνειδησίας και της αναγνώρισης της θρησκευτικής ετερότητας. Η Εκκλησία αυτοπροσδιορίζεται ως φορέας της αλήθειας, γεγονός που δημιουργεί θεωρητικές δυσκολίες στην αποδοχή του πλουραλισμού ως θετικής αξίας. Ωστόσο, η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η Ορθοδοξία έχει αναπτύξει πρακτικές συνύπαρξης που επιτρέπουν τη διαχείριση της διαφοράς χωρίς την πλήρη θεολογική της εξομάλυνση (Demacopoulos, 2017). Ο πλουραλισμός, επομένως, δεν αποτελεί ενιαίο και μονοσήμαντο φαινόμενο, αλλά ένα σύνθετο πεδίο διαπραγμάτευσης μεταξύ ταυτότητας, θεσμών και κοινωνικών πρακτικών.

Η κατανόησή του απαιτεί τη συνδυαστική χρήση κοινωνιολογικών, ιστορικών και θεολογικών εργαλείων, τα οποία επιτρέπουν την αποτύπωση τόσο των δομικών πλαισίων όσο και των βιωμένων εμπειριών της θρησκευτικής συνύπαρξης (Köllner, 2019).

1.2) Θρησκευτικός πλουραλισμός και κοινωνική συνοχή

Η σχέση μεταξύ θρησκευτικού πλουραλισμού και κοινωνικής συνοχής αποτελεί κεντρικό ζήτημα στη σύγχρονη κοινωνική και πολιτική θεωρία. Ο θρησκευτικός πλουραλισμός μπορεί να λειτουργήσει είτε ως παράγοντας ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής είτε ως πηγή εντάσεων, ανάλογα με τους θεσμούς, τις ιστορικές εμπειρίες και τις στρατηγικές διαχείρισης της διαφοράς. Η κοινωνική συνοχή δεν ταυτίζεται με την ομοιογένεια, αλλά με την ικανότητα μιας κοινωνίας να διατηρεί σταθερούς δεσμούς και κοινά πλαίσια αναφοράς παρά την ύπαρξη διαφορών (Stamoulas, 2004). Σε κοινωνίες με ισχυρή θρησκευτική παράδοση, όπως η ελληνική, η παρουσία πολλαπλών θρησκευτικών κοινοτήτων εγείρει ερωτήματα σχετικά με τα όρια της ανεκτικότητας και τον ρόλο της επικρατούσας θρησκείας. Ο θρησκευτικός πλουραλισμός δοκιμάζει τις παραδοσιακές μορφές κοινωνικής συνοχής, οι οποίες συχνά βασίζονται σε κοινά θρησκευτικά σύμβολα και πρακτικές. Παράλληλα, δημιουργεί την ανάγκη για νέες μορφές κοινωνικής διαμεσολάβησης, στις οποίες η Εκκλησία, το κράτος και η κοινωνία των πολιτών διαδραματίζουν συμπληρωματικούς ρόλους (Anastassiadis, 2004).

Η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η κοινωνική συνοχή σε συνθήκες θρησκευτικού πλουραλισμού επιτυγχάνεται συχνά μέσα από άτυπες πρακτικές συνύπαρξης, παρά μέσω αυστηρά θεσμικών ρυθμίσεων. Η καθημερινή αλληλεπίδραση, οι μικτές οικογένειες και οι κοινές κοινωνικές δραστηριότητες λειτουργούν ως μηχανισμοί

εξοικείωσης με τη διαφορά. Στο πλαίσιο αυτό, οι τοπικές κοινωνίες αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, καθώς αποτελούν χώρους όπου ο πλουραλισμός βιώνεται σε πρακτικό επίπεδο και όχι μόνο ως αφηρημένη έννοια (Kousouris, 2025).

Η Σύρος προσφέρει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κοινωνίας όπου ο θρησκευτικός πλουραλισμός έχει ενσωματωθεί στη συλλογική ταυτότητα του τόπου. Η μακρόχρονη συνύπαρξη Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών συνέβαλε στη διαμόρφωση μηχανισμών κοινωνικής ισορροπίας, οι οποίοι βασίζονται τόσο στον αμοιβαίο σεβασμό όσο και στην πρακτική αναγνώριση των ορίων κάθε κοινότητας. Η κοινωνική συνοχή δεν προκύπτει από την άρση των διαφορών, αλλά από τη σταθερή διαχείρισή τους (Kousouris, 2023). Ο ρόλος των θρησκευτικών θεσμών είναι καθοριστικός στη διαμόρφωση αυτής της ισορροπίας (Αβδελά κ.α. 2015). Οι Εκκλησίες, μέσω της ποιμαντικής τους δράσης και της δημόσιας παρουσίας τους, μπορούν να ενισχύσουν είτε τη συνεργασία είτε τον ανταγωνισμό μεταξύ των κοινοτήτων. Η εκκλησιαστική διπλωματία λειτουργεί ως μηχανισμός διαμεσολάβησης, ο οποίος επιτρέπει την επικοινωνία και τη συνύπαρξη σε επίπεδο θεσμών και προσώπων, περιορίζοντας τις πιθανότητες κοινωνικής πόλωσης (Trantas, 2020).

Παράλληλα, ο θρησκευτικός πλουραλισμός θέτει προκλήσεις για την κοινωνική συνοχή όταν συνδέεται με εθνικές ή πολιτικές ταυτότητες. Η σύζευξη θρησκείας και έθνους μπορεί να εντείνει τις γραμμές διαχωρισμού και να μετατρέψει τη θρησκευτική διαφορά σε παράγοντα κοινωνικού αποκλεισμού. Η ιστορική εμπειρία του ελληνικού χώρου δείχνει ότι η υπέρβαση αυτών των εντάσεων απαιτεί διαρκή διαπραγμάτευση μεταξύ θεσμών, παραδόσεων και κοινωνικών πρακτικών (Doxiadis, 2019). Η κοινωνική συνοχή σε συνθήκες θρησκευτικού πλουραλισμού δεν είναι δεδομένη, αλλά αποτέλεσμα ιστορικών διεργασιών και συνειδητών επιλογών. Η αναγνώριση της θρησκευτικής διαφοράς, η ανάπτυξη κουλτούρας διαλόγου και η αποδοχή της

πολυφωνίας αποτελούν βασικούς παράγοντες για τη διατήρησή της. Η μελέτη της Σύρου αναδεικνύει ότι ο θρησκευτικός πλουραλισμός μπορεί να λειτουργήσει ως σταθεροποιητικός παράγοντας, όταν εντάσσεται σε πλαίσια αμοιβαίου σεβασμού και θεσμικής ισορροπίας (Prodromou, 2023).

1.3) Ο πλουραλισμός στο πλαίσιο της χριστιανικής θεολογίας

Ο πλουραλισμός, ως έννοια και πραγματικότητα, θέτει κρίσιμα ερωτήματα στο πλαίσιο της χριστιανικής θεολογίας, καθώς έρχεται σε άμεση συνάφεια με ζητήματα αλήθειας, σωτηρίας και εκκλησιαστικής ταυτότητας. Η χριστιανική θεολογία διαμορφώθηκε ιστορικά μέσα από την αξίωση της αποκάλυψης και της μοναδικότητας του γεγονότος της Ενανθρώπησης, γεγονός που καθιστά την προσέγγιση της θρησκευτικής ποικιλομορφίας ένα σύνθετο και συχνά αμφιλεγόμενο εγχείρημα. Ο πλουραλισμός δεν αντιμετωπίζεται απλώς ως κοινωνικό δεδομένο, αλλά ως θεολογική πρόκληση που απαιτεί ερμηνεία και διάκριση (Grigore & Makrides, 2024). Στη χριστιανική παράδοση, η έννοια της καθολικότητας της Εκκλησίας συνδέεται με την οικουμενική πρόσκληση προς όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως εθνικής, κοινωνικής ή πολιτισμικής καταγωγής. Η καθολικότητα αυτή δεν ταυτίζεται με την ομοιομορφία, αλλά εμπεριέχει τη δυνατότητα της ποικιλίας εντός της ενότητας. Ωστόσο, η θεολογική αυτή αρχή δεν συνεπάγεται αυτομάτως αποδοχή του πλουραλισμού ως ισοτιμίας διαφορετικών θρησκευτικών αληθειών, γεγονός που δημιουργεί ένα πεδίο έντασης μεταξύ θεολογικής αυτοσυνειδησίας και κοινωνικής πραγματικότητας (O'Loughlin, 2020).

Η χριστιανική θεολογία ανέπτυξε ιστορικά διαφορετικές στάσεις απέναντι στον πλουραλισμό, ανάλογα με τις ιστορικές και πολιτισμικές συνθήκες. Σε περιόδους όπου ο Χριστιανισμός λειτουργούσε ως κυρίαρχη θρησκεία, η παρουσία του «άλλου»

αντιμετωπιζόταν συχνά μέσα από κατηγορίες υπεροχής ή αποκλεισμού. Αντίθετα, σε πολυθρησκευτικά περιβάλλοντα, όπως εκείνα της ύστερης αρχαιότητας ή της οθωμανικής περιόδου, αναπτύχθηκαν πρακτικές συνύπαρξης που δεν αναιρούσαν τη θεολογική διαφοροποίηση, αλλά επέτρεπαν τη λειτουργική συνύπαρξη διαφορετικών θρησκευτικών κοινοτήτων (Göktürk, 2020). Στη νεότερη θεολογική σκέψη, ο πλουραλισμός συνδέεται συχνά με τη συζήτηση περί θρησκευτικής ελευθερίας και ανθρώπινων δικαιωμάτων. Η θεολογία καλείται να επανεξετάσει τη σχέση της με τον δημόσιο χώρο και να διαμορφώσει λόγο που να ανταποκρίνεται σε κοινωνίες όπου η θρησκευτική ομοιογένεια δεν αποτελεί πλέον τον κανόνα. Η πρόκληση έγκειται στο πώς μπορεί να διατηρηθεί η θεολογική ταυτότητα χωρίς να καταλήγει σε αποκλειστικές ή συγκρουσιακές στάσεις απέναντι στη θρησκευτική ετερότητα (Maussen, 2006).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάκριση μεταξύ θεολογικού και κοινωνικού πλουραλισμού. Ο κοινωνικός πλουραλισμός αφορά τη συνύπαρξη διαφορετικών θρησκευτικών κοινοτήτων στον ίδιο κοινωνικό χώρο, ενώ ο θεολογικός πλουραλισμός εγείρει το ζήτημα της ισοτιμίας των θρησκευτικών αληθειών. Η χριστιανική θεολογία, στην πλειονότητά της, αποδέχεται τον κοινωνικό πλουραλισμό ως αναπόφευκτη και διαχειρίσιμη πραγματικότητα, χωρίς να υιοθετεί κατ' ανάγκην θεολογικό πλουραλισμό με την έννοια της σχετικοποίησης της αποκάλυψης (Kalaitzidis, 2016). Η εμπειρία της διαχριστιανικής συνύπαρξης, όπως αυτή αναπτύχθηκε σε περιοχές με μακρά ιστορία θρησκευτικής ποικιλομορφίας, ανέδειξε τη δυνατότητα ενός πλουραλισμού που δεν αναιρεί τη θεολογική διαφοροποίηση. Η πρακτική αυτή διάσταση του πλουραλισμού λειτουργεί ως πεδίο δοκιμής για τη θεολογική σκέψη, η οποία καλείται να διαχειριστεί την ένταση μεταξύ δογματικής σαφήνειας και κοινωνικής ειρήνης (Matthew, 1978).

Στο πλαίσιο αυτό, ο πλουραλισμός εντός της χριστιανικής θεολογίας δεν μπορεί να νοηθεί ως απλή αποδοχή της πολλαπλότητας, αλλά ως διαρκής διαδικασία ερμηνείας, διάκρισης και διαλόγου. Η θεολογική προσέγγιση του πλουραλισμού προϋποθέτει την αναγνώριση της ιστορικότητας της Εκκλησίας και της ανάγκης της να απαντά σε μεταβαλλόμενα κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα, χωρίς να απωλέσει τον πυρήνα της πίστης της (Willert & Molokotos-Liederman, 2016).

1.4) Ορθόδοξη εκκλησιολογία και αποδοχή της ετερότητας

Η ορθόδοξη εκκλησιολογία θεμελιώνεται στην αντίληψη της Εκκλησίας ως σώματος Χριστού και κοινότητας σωτηρίας, γεγονός που προσδίδει ιδιαίτερο βάρος στη συλλογική και μυστηριακή διάσταση της εκκλησιαστικής ζωής. Η Εκκλησία νοείται ως χώρος ενότητας, όπου η ποικιλία των προσώπων και των χαρισμάτων εντάσσεται σε ένα κοινό εκκλησιαστικό ήθος. Η θεώρηση αυτή δημιουργεί το υπόβαθρο για την κατανόηση της ετερότητας όχι ως απειλής, αλλά ως πραγματικότητας που καλείται να ενταχθεί σε μια δυναμική σχέση με την εκκλησιαστική ταυτότητα (Erickson, 1998). Παράλληλα, η Ορθοδοξία διατηρεί έντονη την αίσθηση της κανονικής και δογματικής συνέχειας, η οποία λειτουργεί ως όριο στην αποδοχή της ετερότητας (Κατανόπουλος, 2023). Η εκκλησιολογική αυτοσυνειδησία βασίζεται στην πεποίθηση της διαφύλαξης της αποστολικής πίστης, στοιχείο που συχνά καθιστά δύσκολη τη θεολογική προσέγγιση του αλλόδοξου. Ωστόσο, η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία ανέπτυξε μορφές πρακτικής συνύπαρξης με άλλες χριστιανικές κοινότητες, ιδίως σε πολυθρησκευτικά και πολυομολογιακά περιβάλλοντα (Hartnup, 2004).

Η αποδοχή της ετερότητας στην ορθόδοξη εκκλησιολογία δεν εκφράζεται πρωτίστως σε δογματικό επίπεδο, αλλά σε ποιμαντικές και λειτουργικές πρακτικές. Η έμφαση στην οικονομία, ως ποιμαντικό εργαλείο, επιτρέπει την ευέλικτη διαχείριση καταστάσεων που αφορούν τη συνύπαρξη με τον αλλόδοξο, χωρίς την κατάργηση των κανονικών αρχών. Η έννοια αυτή διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε ζητήματα όπως οι μικτοί γάμοι και η καθημερινή κοινωνική συναναστροφή (Erickson, 1998). Η ορθόδοξη εκκλησιολογία αντιμετωπίζει την ετερότητα μέσα από το πρίσμα της σχέσης και όχι της αφηρημένης κατηγοριοποίησης. Η προσωπική διάσταση της πίστης και η έμφαση στη σχέση προσώπων δημιουργούν προϋποθέσεις για διάλογο και συνύπαρξη, ακόμη και σε συνθήκες δογματικής διαφωνίας. Η προσέγγιση αυτή καθιστά δυνατή την ανάπτυξη μορφών εκκλησιαστικής διπλωματίας, οι οποίες βασίζονται στην επικοινωνία και την αμοιβαία κατανόηση (Trantas, 2020).

Η ιστορική εμπλοκή της Ορθόδοξης Εκκλησίας με την πολιτική και την εθνική ταυτότητα επηρέασε καθοριστικά τη στάση της απέναντι στην ετερότητα. Σε περιόδους έντονης εθνοποίησης της θρησκείας, η αποδοχή του «άλλου» περιορίστηκε, καθώς η θρησκευτική διαφορά ταυτίστηκε με πολιτική ή εθνική απειλή. Αντίθετα, σε περιβάλλοντα όπου η Εκκλησία λειτούργησε ως φορέας διαμεσολάβησης, αναπτύχθηκαν πιο ανεκτικές μορφές συνύπαρξης (Doxiadis, 2019). Η σύγχρονη ορθόδοξη θεολογική συζήτηση επιχειρεί να επαναπροσδιορίσει τη σχέση εκκλησιολογίας και ετερότητας, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες του θρησκευτικού πλουραλισμού. Η πρόκληση έγκειται στη διαμόρφωση ενός λόγου που να επιτρέπει τη συνύπαρξη και τον διάλογο χωρίς να οδηγεί σε σχετικοποίηση της πίστης. Η αναγνώριση της ιστορικότητας των εκκλησιαστικών μορφών και η διάκριση μεταξύ δόγματος και πολιτισμικής έκφρασης αποτελούν βασικά εργαλεία αυτής της προσπάθειας (Willert & Molokotos-Liederman, 2016).

Η αποδοχή της ετερότητας στην ορθόδοξη εκκλησιολογία δεν συνιστά στατική κατάσταση, αλλά διαρκή διαδικασία ερμηνείας και πράξης. Η μελέτη τοπικών παραδειγμάτων συνύπαρξης, όπως εκείνα που απαντώνται στον ελλαδικό χώρο, αναδεικνύει ότι η Ορθοδοξία διαθέτει εσωτερικούς πόρους για τη διαχείριση της θρησκευτικής διαφοράς. Η εκκλησιολογική θεώρηση της σχέσης και της κοινωνίας προσφέρει ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο η ετερότητα μπορεί να αντιμετωπιστεί ως πρόκληση δημιουργικής συνύπαρξης και όχι ως απειλή για την εκκλησιαστική ταυτότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ:

Ο ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ ΩΣ ΑΝΑΠΟΣΠΑΣΤΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ

ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

2.1) Βιβλικές και πατερικές αναφορές στον πλουραλισμό

Η θεολογική θεμελίωση του πλουραλισμού στην Ορθόδοξη Παράδοση αντλεί τις ρίζες της ήδη από τη βιβλική αντίληψη περί δημιουργίας και ανθρώπινης ετερότητας. Η Αγία Γραφή παρουσιάζει την ανθρωπότητα ως ενιαίο σύνολο που συγκροτείται από ποικίλα πρόσωπα, λαούς και γλώσσες, χωρίς η ποικιλία αυτή να αναιρεί την κοινή αναφορά στον Θεό Δημιουργό. Η βιβλική εμπειρία της Πεντηκοστής αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα, όπου η πολυγλωσσία δεν καταργείται, αλλά μετατρέπεται σε μέσο κοινωνίας, υποδηλώνοντας ότι η ενότητα δεν προϋποθέτει την εξάλειψη της διαφοράς (Grigore & Makrides, 2024). Στο βιβλικό πλαίσιο, η διαφορετικότητα των χαρισμάτων και των λειτουργιών εντός της εκκλησιαστικής κοινότητας παρουσιάζεται ως στοιχείο που ενισχύει το σώμα της Εκκλησίας. Η ποικιλία δεν εκλαμβάνεται ως πηγή διάσπασης, αλλά ως αναγκαία προϋπόθεση για τη λειτουργία της εκκλησιαστικής ζωής. Η θεώρηση αυτή θέτει τις βάσεις για μια εκκλησιολογική αντίληψη όπου η ετερότητα εντάσσεται οργανικά στην ενότητα της πίστης, χωρίς να απαιτείται η ομοιομορφία των εκφράσεων και των εμπειριών (Erickson, 1998). Άλλωστε, η θεολογική αφετηρία του πλουραλισμού στην Ορθόδοξη Παράδοση ανάγεται στο ίδιο το μυστήριο του Τριαδικού Θεού. Η ενότητα της μίας θείας ουσίας συνυπάρχει με την προσωπική ετερότητα του Πατρός, του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, αποκαλύπτοντας την ενότητα εν τη ποικιλία.

Η πατερική γραμματεία συνεχίζει και εμβαθύνει αυτή τη βιβλική προσέγγιση, αναπτύσσοντας μια θεολογία της σχέσης και της κοινωνίας. Οι Πατέρες της Εκκλησίας αντιμετωπίζουν τη διαφορά όχι ως απειλή, αλλά ως έκφραση της θείας οικονομίας, μέσα στην οποία η ποικιλία των ανθρώπινων καταστάσεων και πολιτισμών γίνεται δεκτή ως πεδίο σωτηριολογικής δράσης. Η πατερική σκέψη αναγνωρίζει ότι η Εκκλησία καλείται να λειτουργεί μέσα στην ιστορία, συνομιλώντας με διαφορετικούς πολιτισμούς και κοινωνικές πραγματικότητες (Hartnup, 2004). Ιδιαίτερη σημασία έχει η πατερική αντίληψη της οικουμενικότητας της Εκκλησίας, η οποία δεν ταυτίζεται με γεωγραφική ή πολιτισμική ομοιογένεια. Η Εκκλησία νοείται ως καθολική όχι επειδή επιβάλλει μια ενιαία μορφή ζωής, αλλά επειδή δύναται να αγκαλιάσει την ποικιλία των ανθρώπινων εμπειριών. Η θεολογική αυτή θέση επιτρέπει την κατανόηση του πλουραλισμού ως συστατικού στοιχείου της εκκλησιαστικής ζωής και όχι ως εξωτερικής απειλής (O'Loughlin, 2020).

Η πατερική παράδοση αναπτύσσει, επίσης, μια δυναμική σχέση μεταξύ αλήθειας και ιστορικότητας. Η αλήθεια της πίστης παραμένει αμετάβλητη, αλλά οι τρόποι έκφρασής της διαφοροποιούνται ανάλογα με τα ιστορικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα. Η αναγνώριση αυτή επιτρέπει στην Εκκλησία να συνυπάρχει με διαφορετικές μορφές ζωής και σκέψης, χωρίς να χάνει την ταυτότητά της. Ο πλουραλισμός, υπό αυτή την έννοια, δεν αναιρεί την ενότητα της πίστης, αλλά αναδεικνύει την ικανότητά της να ενσαρκώνεται σε ποικίλα πλαίσια (Willert & Molokotos-Liederman, 2016). Η βιβλική και πατερική εμπειρία δείχνει ότι η Εκκλησία αναπτύχθηκε εξ αρχής σε περιβάλλοντα θρησκευτικής και πολιτισμικής ποικιλομορφίας.

Η συνύπαρξη με τον εθνικό και τον αλλόδοξο αποτέλεσε αναπόσπαστο μέρος της εκκλησιαστικής ιστορίας, γεγονός που διαμόρφωσε μια παράδοση διαλόγου και

διάκρισης. Η διαχείριση της ετερότητας δεν ήταν πάντοτε απρόσκοπτη, ωστόσο αποτέλεσε σταθερό στοιχείο της εκκλησιαστικής εμπειρίας (Göktürk, 2020).

Η πατερική θεολογία προσφέρει, τέλος, ένα πλαίσιο κατανόησης της ετερότητας ως παιδαγωγικής πρόκλησης. Η παρουσία του «άλλου» λειτουργεί ως αφορμή αυτογνωσίας και εμβάθυνσης της πίστης, καθώς η Εκκλησία καλείται να διακρίνει τα όρια μεταξύ ουσίας και μορφής. Η θεώρηση αυτή καθιστά τον πλουραλισμό όχι μόνο ανεκτό, αλλά και θεολογικά γόνιμο στοιχείο της εκκλησιαστικής ζωής (Kalaitzidis, 2016).

2.2) Η έννοια της «ενότητας εν τη ποικιλία» στην Ορθόδοξη Παράδοση

Η έννοια της «ενότητας εν τη ποικιλία» αποτελεί θεμελιώδη αρχή της Ορθόδοξης Παράδοσης και συνδέεται άρρηκτα με την τριαδική θεολογία. Η Τριάδα προσφέρει το κατεξοχήν θεολογικό πρότυπο ενότητας που δεν αναιρεί τη διάκριση των προσώπων. Η θεολογική αυτή αρχή μεταφέρεται στην εκκλησιολογική αντίληψη, όπου η ενότητα της Εκκλησίας δεν προκύπτει από την εξάλειψη της διαφοράς, αλλά από τη σχέση και την κοινωνία των προσώπων (Grigore & Makrides, 2024). Η εκκλησιαστική εμπειρία της ενότητας εν τη ποικιλία εκφράζεται λειτουργικά και κανονικά μέσα από την ύπαρξη τοπικών Εκκλησιών, οι οποίες διατηρούν την αυτονομία τους χωρίς να αποκόπτονται από την καθολικότητα της Εκκλησίας. Η ποικιλία των τοπικών παραδόσεων, των λειτουργικών τύπων και των πολιτισμικών εκφράσεων δεν θεωρείται απειλή για την ενότητα, αλλά έκφραση της ζωντάνιας της εκκλησιαστικής ζωής (Köllner, 2019).

Η έννοια αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε περιβάλλοντα θρησκευτικού πλουραλισμού, όπου η Ορθόδοξη Εκκλησία καλείται να συνυπάρξει με άλλες

χριστιανικές ομολογίες και θρησκείες. Η ενότητα εν τη ποικιλία επιτρέπει τη διάκριση μεταξύ της εκκλησιαστικής ταυτότητας και της κοινωνικής συνύπαρξης, αποτρέποντας τόσο την απομονωτική στάση όσο και την άκριτη εξομοίωση. Η προσέγγιση αυτή προσφέρει θεολογικά εργαλεία για τη διαχείριση της διαφοράς με τρόπο δημιουργικό (Trantas, 2020). Η ιστορική εμπειρία της Ορθοδοξίας στον ελλαδικό και ευρύτερο ορθόδοξο χώρο καταδεικνύει ότι η ενότητα εν τη ποικιλία δεν αποτέλεσε απλώς θεωρητική αρχή, αλλά βιωμένη πραγματικότητα. Σε περιοχές με μικτές κοινότητες, η Εκκλησία ανέπτυξε πρακτικές συνύπαρξης που βασίζονταν στην αμοιβαία αναγνώριση και τον σεβασμό των ορίων. Η πρακτική αυτή διάσταση της ενότητας εν τη ποικιλία συνέβαλε στη διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας και της εκκλησιαστικής παρουσίας (Kousouris, 2023).

Η έννοια της ενότητας εν τη ποικιλία συνδέεται άμεσα με τη θεολογική κατανόηση της καθολικότητας της Εκκλησίας. Η καθολικότητα δεν προϋποθέτει την πολιτισμική ή δογματική ισοπέδωση, αλλά την ικανότητα της Εκκλησίας να ενσωματώνει την ποικιλία των ανθρώπινων εμπειριών σε ένα κοινό εκκλησιαστικό σώμα. Η θεώρηση αυτή επιτρέπει την αποδοχή της ετερότητας ως στοιχείου που εμπλουτίζει την εκκλησιαστική ζωή (Leustean, 2014).

Στο σύγχρονο πλαίσιο, η ενότητα εν τη ποικιλία αποκτά νέα σημασία, καθώς η Ορθόδοξη Εκκλησία καλείται να απαντήσει στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης και της αυξημένης κινητικότητας των πληθυσμών. Η παρουσία διαφορετικών θρησκευτικών και πολιτισμικών ομάδων εντός των ίδιων κοινωνικών χώρων απαιτεί την ενεργοποίηση των παραδοσιακών θεολογικών εργαλείων με τρόπο δημιουργικό και διαλεκτικό. Η έννοια αυτή προσφέρει ένα πλαίσιο στο οποίο η Ορθοδοξία μπορεί να παραμείνει πιστή στην παράδοσή της, ενώ ταυτόχρονα συμμετέχει ενεργά στον δημόσιο διάλογο (Prodromou, 2023). Η ενότητα εν τη ποικιλία δεν αποτελεί στατικό

ιδεώδεις, αλλά δυναμική διαδικασία που απαιτεί διαρκή ερμηνεία και πρακτική εφαρμογή. Η Ορθόδοξη Παράδοση διαθέτει τα θεολογικά και εκκλησιολογικά εργαλεία για τη διαχείριση της ποικιλίας χωρίς απώλεια της ενότητας. Η μελέτη της ιστορικής εμπειρίας και των σύγχρονων προκλήσεων αναδεικνύει ότι ο πλουραλισμός μπορεί να ενταχθεί οργανικά στην ορθόδοξη θεολογική σκέψη ως στοιχείο που ενισχύει τη μαρτυρία της Εκκλησίας στον κόσμο (Prodromou, 2023).

2.3) Ιστορικές εμπειρίες συνύπαρξης με άλλες χριστιανικές ομολογίες

Η ιστορική πορεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με εμπειρίες συνύπαρξης με άλλες χριστιανικές ομολογίες, οι οποίες διαμορφώθηκαν μέσα σε διαφορετικά πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια. Ήδη από τη μετασχισματική περίοδο, η Ορθοδοξία κλήθηκε να συνυπάρξει με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σε περιοχές όπου οι γεωπολιτικές συνθήκες ευνόησαν τη συμβίωση, όπως στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και των νησιών του Αιγαίου. Η συνύπαρξη αυτή δεν υπήρξε γραμμική ούτε απαλλαγμένη από εντάσεις, ωστόσο δημιούργησε πρακτικές και εμπειρίες που υπερέβαιναν τη δογματική αντιπαλότητα (Matthew, 1978). Κατά τη διάρκεια της ύστερης βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, οι επαφές μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών εντάθηκαν, ιδίως σε περιοχές όπου η πολιτική κυριαρχία της Δύσης ή οι εμπορικές σχέσεις καθιστούσαν αναγκαία τη συνεργασία. Οι εμπειρίες αυτές ανέδειξαν τη δυνατότητα πρακτικής συνύπαρξης, παρά τις έντονες θεολογικές διαφορές. Η Εκκλησία, λειτουργώντας μέσα σε σύνθετα πολιτικά περιβάλλοντα, ανέπτυξε στρατηγικές προσαρμογής που στόχευαν στη διατήρηση της πίστης και της κοινοτικής συνοχής (Hartnup, 2004).

Στον οθωμανικό χώρο, η συνύπαρξη διαφορετικών χριστιανικών ομολογιών εντάχθηκε σε ένα θεσμικό πλαίσιο που αναγνώριζε την πολυθρησκευτικότητα, χωρίς να εξαλείφει τις ιεραρχικές ανισότητες. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, ως κυρίαρχη χριστιανική οντότητα στο σύστημα των μιλλέτ, κλήθηκε να διαχειριστεί τις σχέσεις της με Ρωμαιοκαθολικούς και Προτεστάντες πληθυσμούς. Η εμπειρία αυτή ανέδειξε τόσο συγκρουσιακές όσο και συνεργατικές πρακτικές, ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες και τις πολιτικές πιέσεις (Göktürk, 2020).

Η παρουσία καθολικών κοινοτήτων στον ελλαδικό χώρο, ιδίως σε νησιωτικές περιοχές, προσέφερε ένα ιδιαίτερο πλαίσιο διαχριστιανικής συνύπαρξης. Σε περιοχές όπως οι Κυκλάδες, η μακρόχρονη συνύπαρξη Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών οδήγησε στη διαμόρφωση σταθερών κοινωνικών δεσμών, οι οποίοι συχνά υπερέβαιναν τις εκκλησιαστικές διαφοροποιήσεις. Η καθημερινή ζωή, οι μικτοί γάμοι και οι κοινές οικονομικές δραστηριότητες συνέβαλαν στη δημιουργία ενός βιωματικού πλουραλισμού, ο οποίος δεν στηριζόταν σε θεωρητικές συνθέσεις, αλλά σε πρακτικές ανάγκες (Kousouris, 2023). Στη νεότερη εποχή, η συγκρότηση των εθνικών κρατών και η εθνοποίηση της θρησκείας επηρέασαν καθοριστικά τις σχέσεις μεταξύ των χριστιανικών ομολογιών. Η Ορθόδοξη Εκκλησία συνδέθηκε στενά με την εθνική ταυτότητα, γεγονός που συχνά περιόρισε τις δυνατότητες θεσμικού διαλόγου με άλλες ομολογίες. Παρά ταύτα, σε τοπικό επίπεδο, διατηρήθηκαν μορφές συνύπαρξης που βασίζονταν στην ιστορική μνήμη και την κοινωνική αναγκαιότητα (Doxiadis, 2019).

Η ανάπτυξη του οικουμενικού κινήματος κατά τον 20ό αιώνα δημιούργησε νέες προϋποθέσεις για τη θεσμική προσέγγιση των χριστιανικών ομολογιών. Η Ορθόδοξη Εκκλησία συμμετείχε σε διαλόγους που στόχευαν στην αποκατάσταση της επικοινωνίας και την κατανόηση των θεολογικών διαφορών, χωρίς να αναιρείται η εκκλησιολογική αυτοσυνειδησία. Οι εμπειρίες αυτές ενίσχυσαν τη συνειδητοποίηση

ότι η ιστορική συνύπαρξη μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για θεολογικό και ποιμαντικό διάλογο (O'Loughlin, 2020). Οι ιστορικές εμπειρίες συνύπαρξης ανέδειξαν, επομένως, ένα φάσμα στάσεων που κυμαίνονται από τη σύγκρουση έως τη συνεργασία. Η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν αντιμετώπισε τη συνύπαρξη με άλλες χριστιανικές ομολογίες με ενιαίο τρόπο, αλλά ανέπτυξε ποικίλες πρακτικές ανάλογα με τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες. Η εμπειρία αυτή αποτελεί σημαντικό υπόβαθρο για την κατανόηση της σύγχρονης εκκλησιαστικής διπλωματίας.

2.4) Όρια, προκλήσεις και θεολογικές ενστάσεις

Παρά τις ιστορικές εμπειρίες συνύπαρξης, ο πλουραλισμός εντός της Ορθόδοξης Παράδοσης συναντά σαφή όρια, τα οποία απορρέουν από τη θεολογική και εκκλησιολογική αυτοσυνειδησία της Εκκλησίας. Η Ορθοδοξία αυτοπροσδιορίζεται ως φορέας της αποστολικής πίστης και της αλήθειας, γεγονός που καθιστά προβληματική κάθε προσέγγιση που θα μπορούσε να εκληφθεί ως σχετικοποίηση του δόγματος. Το όριο αυτό αποτελεί βασικό σημείο διαφοροποίησης μεταξύ κοινωνικού και θεολογικού πλουραλισμού (Kalaitzidis, 2016). Μία από τις βασικές προκλήσεις αφορά τη διάκριση μεταξύ διαλόγου και συμβιβασμού. Η συμμετοχή σε διαχριστιανικές πρωτοβουλίες συχνά προκαλεί αντιδράσεις στο εσωτερικό της Εκκλησίας, ιδίως όταν εκλαμβάνεται ως απειλή για την εκκλησιαστική ταυτότητα. Η θεολογική ένσταση δεν στρέφεται απαραίτητα κατά της συνύπαρξης, αλλά κατά της πιθανότητας αλλοίωσης της πίστης μέσα από ασαφείς ή αμφίσημες διατυπώσεις (Willert & Molokotos-Liederman, 2016).

Ένα ακόμη όριο εντοπίζεται στη στενή ιστορική σύνδεση της Ορθοδοξίας με την εθνική ταυτότητα. Η ταύτιση Εκκλησίας και έθνους ενίσχυσε την αίσθηση της εσωτερικής συνοχής, αλλά ταυτόχρονα περιόρισε την αποδοχή της θρησκευτικής ετερότητας. Σε περιόδους πολιτικής έντασης, η παρουσία άλλων χριστιανικών

ομολογιών αντιμετωπίστηκε ως στοιχείο ξένης επιρροής, γεγονός που δυσχέρανε τη θεολογική και κοινωνική προσέγγιση (Anastassiadis, 2004). Οι θεολογικές ενστάσεις απέναντι στον πλουραλισμό εκφράζονται, επίσης, μέσω της ανησυχίας για την απώλεια της κανονικής τάξης. Η Εκκλησία λειτουργεί εντός συγκεκριμένων κανονικών πλαισίων, τα οποία ρυθμίζουν τις σχέσεις με τον αλλόδοξο. Η υπέρβαση αυτών των πλαισίων θεωρείται από ορισμένους ως απειλή για την εκκλησιαστική συνοχή και τη μυστηριακή ζωή (Erickson, 1998).

Σημαντική πρόκληση αποτελεί και η διαφοροποίηση μεταξύ θεολογικής διδασκαλίας και ποιμαντικής πράξης. Η καθημερινή συνύπαρξη με άλλες ομολογίες δημιουργεί πρακτικές ανάγκες που δεν καλύπτονται πάντα από το κανονικό δίκαιο. Η Εκκλησία καλείται να ισορροπήσει μεταξύ της πιστότητας στην παράδοση και της ποιμαντικής μέριμνας για τους πιστούς, ιδίως σε μικτές κοινότητες. Η ένταση αυτή αποτελεί σταθερό χαρακτηριστικό της ορθόδοξης εμπειρίας (Kousouris, 2025). Παράλληλα, η παγκοσμιοποίηση και η αυξημένη κινητικότητα των πληθυσμών εντείνουν τις προκλήσεις του πλουραλισμού. Η συνάντηση διαφορετικών θρησκευτικών και πολιτισμικών παραδόσεων στον ίδιο κοινωνικό χώρο απαιτεί νέες μορφές θεολογικού λόγου και εκκλησιαστικής παρουσίας. Η απουσία επαρκούς θεολογικής επεξεργασίας ενδέχεται να οδηγήσει είτε σε απομονωτισμό είτε σε άκριτη προσαρμογή (Köllner, 2019).

Οι θεολογικές ενστάσεις δεν αναιρούν την ανάγκη διαλόγου, αλλά υπογραμμίζουν την πολυπλοκότητα του εγχειρήματος. Η Ορθόδοξη Παράδοση διαθέτει μηχανισμούς διάκρισης που επιτρέπουν τη διαχείριση των προκλήσεων χωρίς απώλεια της ταυτότητας. Η αναγνώριση των ορίων και των ενστάσεων συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας ώριμης προσέγγισης του πλουραλισμού, η οποία στηρίζεται στην ιστορική εμπειρία και τη θεολογική αυτοσυνειδησία της Εκκλησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ

3.1) Έννοια και περιεχόμενο της εκκλησιαστικής διπλωματίας

Η εκκλησιαστική διπλωματία αποτελεί ένα σύνθετο φαινόμενο που αναπτύσσεται στο μεταίχμιο θεολογίας, εκκλησιολογίας, πολιτικής και κοινωνίας. Ως έννοια, δεν περιορίζεται στις τυπικές διακρατικές σχέσεις, αλλά περιλαμβάνει ένα σύνολο πρακτικών, στρατηγικών και λόγων μέσω των οποίων οι εκκλησιαστικοί θεσμοί διαχειρίζονται τις σχέσεις τους με άλλες Εκκλησίες, θρησκευτικές κοινότητες και πολιτικές αρχές. Η εκκλησιαστική διπλωματία λειτουργεί ως μηχανισμός διαμεσολάβησης, επιδιώκοντας τη διατήρηση της εκκλησιαστικής ταυτότητας παράλληλα με την ειρηνική συνύπαρξη και τη συνεργασία σε πολυθρησκευτικά και πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα (Prodromou, 2023). Το περιεχόμενο της εκκλησιαστικής διπλωματίας δεν είναι ενιαίο, αλλά μεταβάλλεται ανάλογα με το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο. Σε ορισμένες περιόδους, λαμβάνει τη μορφή επίσημων επαφών μεταξύ εκκλησιαστικών ηγεσιών, ενώ σε άλλες εκδηλώνεται μέσα από άτυπες πρακτικές επικοινωνίας και συνεννόησης σε τοπικό επίπεδο. Η διπλωματική αυτή δράση δεν αποσκοπεί αποκλειστικά στην επίλυση συγκρούσεων, αλλά και στη δημιουργία σταθερών καναλιών επικοινωνίας που επιτρέπουν τη διαχείριση της διαφοράς πριν αυτή μετατραπεί σε ανοιχτή αντιπαράθεση (Fairey, 2012).

Η εκκλησιαστική διπλωματία διακρίνεται από την κρατική διπλωματία ως προς τα μέσα και τους στόχους της, χωρίς ωστόσο να λειτουργεί αποκομμένα από τις πολιτικές εξελίξεις. Οι Εκκλησίες, ιδίως στον ευρωπαϊκό και μεσογειακό χώρο, ανέπτυξαν διπλωματικές πρακτικές που συνδέονταν άμεσα με την προστασία των πιστών τους, τη διασφάλιση προνομίων και την επιβίωση των κοινοτήτων τους σε

μεταβαλλόμενα πολιτικά καθεστώτα. Η διπλωματική δράση της Εκκλησίας συχνά ενσωμάτωνα στοιχεία πραγματισμού, χωρίς να αναιρεί τον θεολογικό της προσανατολισμό (Matthew, 1978). Στο θεωρητικό επίπεδο, η εκκλησιαστική διπλωματία μπορεί να νοηθεί ως έκφραση της εκκλησιολογικής κατανόησης της Εκκλησίας ως ιστορικού θεσμού. Η Εκκλησία δεν υφίσταται εκτός ιστορίας, αλλά δρα εντός συγκεκριμένων κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών. Η αναγνώριση αυτή επιτρέπει την ανάπτυξη στρατηγικών προσαρμογής που δεν αποσκοπούν στην αλλοίωση της πίστης, αλλά στη διασφάλιση της μαρτυρίας της Εκκλησίας στον κόσμο (Grigore & Makrides, 2024).

Ιδιαίτερη διάσταση της εκκλησιαστικής διπλωματίας αφορά τη διαχείριση της θρησκευτικής ετερότητας. Η συνύπαρξη με άλλες χριστιανικές ομολογίες ή θρησκείες απαιτεί την ανάπτυξη λόγου και πρακτικών που να αποτρέπουν τη σύγκρουση και να ενισχύουν την κοινωνική ειρήνη. Η διπλωματία αυτή δεν ταυτίζεται με τη θεολογική σύγκλιση, αλλά με τη δημιουργία πλαισίων συνεννόησης που επιτρέπουν την παράλληλη ύπαρξη διαφορετικών δογματικών ταυτοτήτων (Kalaitzidis, 2016). Η εκκλησιαστική διπλωματία εκδηλώνεται, επίσης, μέσα από τη συμμετοχή της Εκκλησίας στον δημόσιο διάλογο για ζητήματα κοινωνικής συνοχής, δικαιωμάτων και πολιτισμικής ταυτότητας. Σε σύγχρονες κοινωνίες, όπου η θρησκευτική ποικιλομορφία αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό, η Εκκλησία καλείται να τοποθετηθεί με τρόπο που να συνδυάζει τη θεολογική της αυτοσυνειδησία με την ευθύνη της ως κοινωνικού δρώντα. Η διπλωματική αυτή στάση επιδιώκει τη γεφύρωση των διαφορών χωρίς την απώλεια της εκκλησιαστικής φωνής (Leustean & Madeley, 2010). Το περιεχόμενο της εκκλησιαστικής διπλωματίας περιλαμβάνει, τέλος, και τη διαχείριση εσωτερικών διαφοροποιήσεων στο εσωτερικό της ίδιας της Εκκλησίας. Οι διαφορετικές θεολογικές τάσεις, οι ποικίλες ποιμαντικές προσεγγίσεις και οι τοπικές ιδιαιτερότητες απαιτούν

μορφές εσωτερικής διαπραγμάτευσης που θυμίζουν διπλωματικές πρακτικές. Η ικανότητα της Εκκλησίας να διαχειρίζεται την εσωτερική ποικιλία της αποτελεί προϋπόθεση για την αποτελεσματική εξωτερική της δράση (Köllner, 2019).

3.2) Πρώιμες μορφές διαχριστιανικής επικοινωνίας

Οι πρώιμες μορφές διαχριστιανικής επικοινωνίας αναπτύχθηκαν ήδη από τους πρώτους αιώνες της εκκλησιαστικής ιστορίας, σε ένα περιβάλλον έντονων θεολογικών ζυμώσεων και ποικίλων πολιτισμικών επιρροών. Η ανάγκη διατήρησης της ενότητας της πίστης σε ένα πολυμορφικό κόσμο οδήγησε στη δημιουργία μηχανισμών επικοινωνίας μεταξύ τοπικών Εκκλησιών, οι οποίοι μπορούν να θεωρηθούν ως πρόδρομες μορφές εκκλησιαστικής διπλωματίας (Αβδελά κ.α. 2015). Οι Οικουμενικές Σύνοδοι αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα θεσμοθετημένης επικοινωνίας με στόχο τη διαχείριση διαφορών (O'Loughlin, 2020). Κατά τη βυζαντινή περίοδο, η διαχριστιανική επικοινωνία συνδέθηκε στενά με την πολιτική διπλωματία της αυτοκρατορίας. Οι επαφές με τη Δυτική Εκκλησία, ιδίως πριν και μετά το Σχίσμα, περιλάμβαναν θεολογικές διαβουλεύσεις, ανταλλαγή επιστολών και αποστολές εκπροσώπων. Οι μορφές αυτές επικοινωνίας δεν αποσκοπούσαν μόνο στην επίλυση δογματικών διαφορών, αλλά και στη διατήρηση της πολιτικής και εκκλησιαστικής σταθερότητας (Syros, 2010).

Μετά το Σχίσμα, οι επαφές μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών δεν διακόπηκαν πλήρως, αλλά έλαβαν νέες μορφές. Οι προσπάθειες προσέγγισης συχνά συνδέονταν με εξωτερικές απειλές ή πολιτικές σκοπιμότητες, γεγονός που επηρέασε τον χαρακτήρα της διαχριστιανικής επικοινωνίας. Παρά τις αποτυχίες θεολογικής ενοποίησης, οι επαφές αυτές διατήρησαν ανοιχτά κανάλια επικοινωνίας και διαμόρφωσαν ένα πλαίσιο αμοιβαίας γνώσης (Matthew, 1978). Στον οθωμανικό χώρο,

οι πρώιμες μορφές διαχριστιανικής επικοινωνίας εντάχθηκαν σε ένα πολυθρησκευτικό καθεστώς που επέβαλλε την πρακτική συνύπαρξη. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, ως κύριος εκπρόσωπος των χριστιανών, βρέθηκε σε διαρκή επαφή με Ρωμαιοκαθολικές και Προτεσταντικές κοινότητες. Η επικοινωνία αυτή συχνά λάμβανε χαρακτήρα διαπραγμάτευσης για ζητήματα δικαιοδοσίας, λατρείας και κοινοτικής οργάνωσης (Rohan & Ágoston, 2025).

Οι νησιωτικές περιοχές του Αιγαίου αποτέλεσαν ιδιαίτερα εργαστήρια διαχριστιανικής επικοινωνίας, καθώς η συνύπαρξη διαφορετικών ομολογιών ήταν καθημερινή πραγματικότητα. Σε αυτά τα περιβάλλοντα αναπτύχθηκαν άτυπες μορφές επικοινωνίας που βασίζονταν στην προσωπική επαφή, την κοινή οικονομική δραστηριότητα και τη διαχείριση κοινών κοινωνικών ζητημάτων. Η επικοινωνία αυτή δεν είχε πάντα θεολογικό χαρακτήρα, αλλά συνέβαλε στη δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης (Kousouris, 2025). Κατά τη νεότερη περίοδο, η εμφάνιση του Προτεσταντισμού προσέθεσε νέες παραμέτρους στη διαχριστιανική επικοινωνία. Η Ορθόδοξη Εκκλησία βρέθηκε αντιμέτωπη με διαφορετικά θεολογικά και εκκλησιολογικά σχήματα, γεγονός που οδήγησε σε νέες μορφές επαφών, άλλοτε συγκρουσιακές και άλλοτε διαλογικές. Οι πρώιμες αυτές επαφές συνέβαλαν στη διαμόρφωση μιας πιο σύνθετης αντίληψης της χριστιανικής ετερότητας (Barchard, 2024). Οι πρώιμες μορφές διαχριστιανικής επικοινωνίας ανέδειξαν τη σημασία της πρακτικής συνύπαρξης ως προϋπόθεσης για τον θεολογικό διάλογο. Η επικοινωνία δεν προέκυψε πρωτίστως από θεωρητικές αναζητήσεις, αλλά από την ανάγκη διαχείρισης της καθημερινής ζωής σε πολυομολογιακά περιβάλλοντα. Η εμπειρία αυτή αποτέλεσε το υπόβαθρο πάνω στο οποίο αναπτύχθηκαν μεταγενέστερες μορφές εκκλησιαστικής διπλωματίας, τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο.

3.3) Ορθόδοξη και Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία μετά το Σχίσμα

Η περίοδος μετά το Σχίσμα του 11ου αιώνα χαρακτηρίζεται από μια μακρά και πολυεπίπεδη διαδικασία επανακαθορισμού των σχέσεων μεταξύ της Ορθόδοξης και της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Η ρήξη δεν οδήγησε σε πλήρη αποκοπή της επικοινωνίας, αλλά εγκαίνιασε μια φάση αμοιβαίας επιφυλακτικότητας, κατά την οποία οι σχέσεις διαμορφώνονταν υπό την επίδραση πολιτικών εξελίξεων, στρατιωτικών συγκρούσεων και διαφορετικών εκκλησιολογικών αντιλήψεων. Το Σχίσμα λειτούργησε περισσότερο ως συμβολικό σημείο καμπής παρά ως απόλυτη διακοπή των επαφών, καθώς οι δύο Εκκλησίες συνέχισαν να συναντώνται σε ποικίλα ιστορικά συμφραζόμενα (Matthew, 1978). Κατά τον ύστερο Μεσαίωνα, οι σχέσεις Ανατολής και Δύσης επηρεάστηκαν έντονα από τις Σταυροφορίες, οι οποίες ενίσχυσαν την καχυποψία και την εχθρότητα της Ορθόδοξης Ανατολής προς τη Ρωμαιοκαθολική Δύση. Η εμπειρία της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης το 1204 αποτέλεσε καθοριστικό γεγονός, καθώς προσέδωσε στο Σχίσμα όχι μόνο θεολογική, αλλά και βαθιά ιστορική και βιωματική διάσταση. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία ταυτίστηκε στη συνείδηση πολλών Ορθοδόξων με πολιτικές και στρατιωτικές επιδιώξεις, γεγονός που δυσχέρανε κάθε προσπάθεια ουσιαστικής προσέγγισης (Syros, 2010). Παρά τις εντάσεις, η ανάγκη αντιμετώπισης κοινών εξωτερικών απειλών οδήγησε σε περιοδικές απόπειρες επανένωσης. Οι σύνοδοι της Λυών και της Φλωρεντίας αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα θεσμικού διαλόγου μετά το Σχίσμα. Οι πρωτοβουλίες αυτές, αν και απέτυχαν να εδραιώσουν μόνιμη ενότητα, ανέδειξαν τη δυνατότητα επικοινωνίας σε επίπεδο θεολογικών διαβουλεύσεων και διπλωματικών διαπραγματεύσεων (Τρωιάνος, 1981). Η απόσταση μεταξύ των εκκλησιαστικών

ηγεσιών και της εκκλησιαστικής βάσης υπήρξε καθοριστικός παράγοντας για την αποτυχία των προσπαθειών αυτών (O'Loughlin, 2020).

Μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης, η Ορθόδοξη Εκκλησία βρέθηκε σε νέο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον, ενταγμένη στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η συνύπαρξη με Ρωμαιοκαθολικές κοινότητες και η επαφή με δυτικές δυνάμεις απέκτησαν περισσότερο πρακτικό και διπλωματικό χαρακτήρα. Η Εκκλησία της Ανατολής ανέπτυξε στρατηγικές που στόχευαν στη διατήρηση της αυτονομίας της και στην προστασία των πιστών της, χωρίς να αποκλείεται η επιλεκτική συνεργασία με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία όταν το επέβαλλαν οι συνθήκες (Rohan & Ágoston, 2025). Κατά τη νεότερη εποχή, η συγκρότηση των εθνικών κρατών επηρέασε περαιτέρω τις σχέσεις μεταξύ των δύο Εκκλησιών. Η Ορθόδοξη Εκκλησία συνδέθηκε στενά με την εθνική ταυτότητα των λαών της Ανατολικής Ευρώπης, γεγονός που ενίσχυσε την εσωτερική συνοχή, αλλά ταυτόχρονα περιόρισε την προθυμία για θεσμική προσέγγιση με τη Ρώμη. Οι σχέσεις με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία συχνά προσλαμβάνονταν μέσα από το πρίσμα εθνικών και πολιτικών ανταγωνισμών, ιδίως σε περιοχές με μικτούς πληθυσμούς (Doxiadis, 2019).

Παρά τις δυσκολίες, η καθημερινή συνύπαρξη Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών σε τοπικό επίπεδο συνέχισε να υφίσταται, ιδιαίτερα σε περιοχές όπως τα νησιά του Αιγαίου. Οι τοπικές κοινωνίες ανέπτυξαν πρακτικές συμβίωσης που υπερέβαιναν τις θεολογικές αντιπαράθεσεις, βασιζόμενες στην κοινωνική αναγκαιότητα και την ιστορική μνήμη. Οι εμπειρίες αυτές κατέδειξαν ότι οι σχέσεις μετά το Σχίσμα δεν περιορίστηκαν σε επίπεδο θεσμικής αντιπαράθεσης, αλλά περιλάμβαναν και μορφές άτυπης συνεργασίας (Kousouris, 2025). Η πορεία των σχέσεων μετά το Σχίσμα αναδεικνύει μια διαρκή ένταση μεταξύ θεολογικής διαφοροποίησης και πρακτικής συνύπαρξης. Η Ορθόδοξη και η Ρωμαιοκαθολική

Εκκλησία διατήρησαν σαφή εκκλησιολογική αυτοσυνειδησία, χωρίς ωστόσο να αποκλείουν πλήρως την επικοινωνία. Η ιστορική αυτή εμπειρία αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία αναπτύχθηκαν οι σύγχρονες μορφές εκκλησιαστικής διπλωματίας και διαλόγου.

3.4) Σύγχρονες μορφές εκκλησιαστικής διπλωματίας και διαλόγου

Στη σύγχρονη εποχή, η εκκλησιαστική διπλωματία μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών λαμβάνει νέες μορφές, οι οποίες αντανακλούν τις μεταβολές του διεθνούς περιβάλλοντος και τις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης. Η εκκλησιαστική διπλωματία δεν περιορίζεται πλέον σε θεολογικές διαπραγματεύσεις υψηλού επιπέδου, αλλά επεκτείνεται σε ζητήματα κοινωνικής συνοχής, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πολιτισμικής συνύπαρξης. Οι Εκκλησίες καλούνται να λειτουργήσουν ως δρώντες στον δημόσιο χώρο, αναπτύσσοντας λόγο και πρακτικές που υπερβαίνουν τα στενά όρια της εκκλησιαστικής ζωής (Prodromou, 2023). Κεντρικό στοιχείο των σύγχρονων μορφών διαλόγου αποτελεί ο θεσμικός θεολογικός διάλογος, ο οποίος επιδιώκει την κατανόηση των θεολογικών διαφορών και την ανάδειξη των σημείων σύγκλισης. Ο διάλογος αυτός δεν αποσκοπεί στην άμεση αποκατάσταση της ενότητας, αλλά στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και αμοιβαίου σεβασμού. Η προσέγγιση αυτή αντανακλά μια ρεαλιστική θεώρηση των σχέσεων, η οποία αναγνωρίζει τη σημασία της ιστορικής εμπειρίας και των διαφορετικών εκκλησιολογικών παραδόσεων (Grigore & Makrides, 2024).

Παράλληλα με τον θεολογικό διάλογο, αναπτύσσονται μορφές πρακτικής συνεργασίας σε κοινωνικό και ανθρωπιστικό επίπεδο. Οι κοινές πρωτοβουλίες σε ζητήματα φτώχειας, μετανάστευσης και περιβαλλοντικής προστασίας λειτουργούν ως πεδία συνάντησης, όπου οι Εκκλησίες εκφράζουν την κοινή χριστιανική τους μαρτυρία.

Η συνεργασία αυτή δεν αναιρεί τις δογματικές διαφορές, αλλά αναδεικνύει τη δυνατότητα κοινής δράσης σε ζητήματα που αφορούν το κοινό καλό (Leustean & Madeley, 2010). Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι τοπικές μορφές εκκλησιαστικής διπλωματίας, οι οποίες αναπτύσσονται σε περιοχές με ιστορική συνύπαρξη Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών. Σε αυτά τα περιβάλλοντα, ο διάλογος λαμβάνει συχνά άτυπο χαρακτήρα και βασίζεται στις προσωπικές σχέσεις μεταξύ κληρικών και πιστών. Η καθημερινή συνεργασία σε κοινωνικά και πολιτιστικά ζητήματα λειτουργεί ως εργαστήριο εκκλησιαστικής διπλωματίας, όπου η εμπιστοσύνη οικοδομείται σταδιακά (Kousouris, 2023).

Οι σύγχρονες μορφές εκκλησιαστικής διπλωματίας επηρεάζονται, επίσης, από τη σχέση Εκκλησίας και πολιτικής. Οι Εκκλησίες καλούνται να τοποθετηθούν απέναντι σε διεθνείς εξελίξεις και γεωπολιτικές κρίσεις, συχνά σε συνεργασία ή σε διάλογο με πολιτικούς θεσμούς. Η εμπλοκή αυτή ενέχει κινδύνους εργαλειοποίησης της θρησκείας, αλλά ταυτόχρονα προσφέρει δυνατότητες παρέμβασης υπέρ της ειρήνης και της διαθρησκειακής κατανόησης (Grigoriadis, 2009). Ένα ακόμη χαρακτηριστικό των σύγχρονων μορφών διαλόγου είναι η έμφαση στη μνήμη και τη συμφιλίωση. Η αναγνώριση των ιστορικών τραυμάτων και των λαθών του παρελθόντος αποτελεί βασικό στοιχείο της σύγχρονης εκκλησιαστικής διπλωματίας. Η διαδικασία αυτή δεν αποσκοπεί στην αναθεώρηση της ιστορίας, αλλά στη δημιουργία συνθηκών που επιτρέπουν την υπέρβαση της καχυποψίας και την οικοδόμηση νέων σχέσεων (Matthew, 1978).

Οι σύγχρονες μορφές εκκλησιαστικής διπλωματίας αντιμετωπίζουν, ωστόσο, σημαντικές προκλήσεις. Οι εσωτερικές αντιδράσεις, ο φόβος της σχετικοποίησης της πίστης και οι πολιτικές πιέσεις περιορίζουν συχνά το εύρος του διαλόγου. Παρά ταύτα, η εμπειρία δείχνει ότι η εκκλησιαστική διπλωματία παραμένει αναγκαίο εργαλείο για

τη διαχείριση της θρησκευτικής ετερότητας σε έναν κόσμο αυξανόμενης πολυπλοκότητας. Η συνύπαρξη Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στον σύγχρονο κόσμο συνεχίζει να διαμορφώνεται μέσα από τη διαλεκτική μεταξύ παράδοσης και διαλόγου, η οποία συνιστά βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης εκκλησιαστικής πραγματικότητας (Prodromou, 2023).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΣΧΕΣΕΙΣ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΩΝ

4.1) Ιστορική αναδρομή των σχέσεων Ανατολής και Δύσης

Οι σχέσεις μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών διαμορφώθηκαν μέσα σε ένα μακρό ιστορικό πλαίσιο, στο οποίο θεολογικοί, πολιτικοί και πολιτισμικοί παράγοντες αλληλεπιδρούσαν διαρκώς. Κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, η Εκκλησία της Ανατολής και της Δύσης συγκροτούσαν μια ενιαία εκκλησιαστική πραγματικότητα, παρά τις τοπικές διαφοροποιήσεις στη θεολογική έκφραση και τη διοικητική οργάνωση. Οι διαφοροποιήσεις αυτές δεν εκλαμβάνονταν ως απειλή για την ενότητα, αλλά ως φυσική συνέπεια της γεωγραφικής και πολιτισμικής πολυμορφίας του χριστιανικού κόσμου (O'Loughlin, 2020). Η σταδιακή απομάκρυνση Ανατολής και Δύσης επιταχύνθηκε κατά την ύστερη αρχαιότητα και τον πρώιμο Μεσαίωνα, όταν η πολιτική διάσπαση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας δημιούργησε διαφορετικά κέντρα εξουσίας και εκκλησιαστικής επιρροής. Η Κωνσταντινούπολη και η Ρώμη ανέπτυξαν διακριτές εκκλησιολογικές αντιλήψεις, οι οποίες συνδέθηκαν στενά με τις πολιτικές φιλοδοξίες των αντίστοιχων περιοχών. Η διαφοροποίηση αυτή δεν υπήρξε αρχικά δογματική, αλλά αφορούσε κυρίως ζητήματα διοίκησης και εκκλησιαστικής πρωτοκαθεδρίας (Matthew, 1978).

Το Σχίσμα του 1054 αποτελεί ορόσημο στην ιστορία των σχέσεων Ανατολής και Δύσης, αν και δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως αιφνίδια ρήξη. Αντιθέτως, αποτέλεσε την κορύφωση μιας μακράς περιόδου εντάσεων και αμοιβαίων παρεξηγήσεων. Οι αφορισμοί που αντηλλάγησαν είχαν περισσότερο συμβολικό χαρακτήρα εκείνη την εποχή, ωστόσο εδραίωσαν μια κατάσταση αποξένωσης που ενισχύθηκε από μεταγενέστερα γεγονότα (Hartnup, 2004).

Ιδιαίτερα καθοριστικό ρόλο στην επιδείνωση των σχέσεων διαδραμάτισαν οι Σταυροφορίες και ιδίως η Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204. Το γεγονός αυτό άφησε βαθύ τραύμα στη συλλογική μνήμη της Ορθόδοξης Ανατολής και συνέβαλε στην παγίωση της δυσπιστίας απέναντι στη Δύση. Η πολιτική και στρατιωτική διάσταση των γεγονότων αυτών επηρέασε καθοριστικά και τη θεολογική πρόσληψη της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας από την Ορθόδοξη πλευρά (Syros, 2010). Κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο, οι προσπάθειες ένωσης των Εκκλησιών επανήλθαν στο προσκήνιο, κυρίως υπό την πίεση εξωτερικών απειλών. Οι Σύνοδοι της Λυών και της Φλωρεντίας αποτέλεσαν κορυφαίες στιγμές θεολογικού και πολιτικού διαλόγου, χωρίς όμως να επιτύχουν ουσιαστική αποκατάσταση της ενότητας. Οι αποτυχίες αυτές ανέδειξαν το χάσμα μεταξύ θεσμικών αποφάσεων και εκκλησιαστικής συνείδησης, ιδίως στον ορθόδοξο κόσμο (O'Loughlin, 2020).

Η πτώση της Κωνσταντινούπολης και η ένταξη των Ορθοδόξων πληθυσμών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία δημιούργησαν ένα νέο πλαίσιο σχέσεων με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Η συνύπαρξη σε πολυθρησκευτικά περιβάλλοντα και οι επαφές με δυτικές δυνάμεις οδήγησαν σε νέες μορφές επικοινωνίας, συχνά με διπλωματικό χαρακτήρα. Η Εκκλησία της Ανατολής ανέπτυξε στρατηγικές επιβίωσης που περιλάμβαναν τόσο την απόσταση όσο και την επιλεκτική συνεργασία με τη Δύση (Rohan & Ágoston, 2025). Κατά τη νεότερη εποχή, η άνοδος των εθνικών κρατών και η Αναγέννηση της θεολογικής αυτοσυνειδησίας τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση επηρέασαν τις σχέσεις μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών. Η Ορθόδοξη Εκκλησία συνδέθηκε στενά με την εθνική ταυτότητα των λαών της Ανατολικής Ευρώπης, γεγονός που περιορίσε τις δυνατότητες θεσμικής προσέγγισης. Παρά ταύτα, οι τοπικές εμπειρίες συνύπαρξης συνέχισαν να υφίστανται, ιδίως σε περιοχές μικτών πληθυσμών (Doxiadis, 2019). Στον 20ό αιώνα, οι σχέσεις Ανατολής και Δύσης

επανεξετάστηκαν στο πλαίσιο του οικουμενικού κινήματος και των θεολογικών διαλόγων. Η άρση των αφορισμών το 1965 αποτέλεσε συμβολική πράξη επαναπροσέγγισης, χωρίς να αναιρεί τις ιστορικές και θεολογικές διαφορές. Η ιστορική αναδρομή των σχέσεων αυτών αναδεικνύει τη διαχρονική συνύπαρξη σύγκρουσης και επικοινωνίας, η οποία συνεχίζει να επηρεάζει τις σύγχρονες εκκλησιαστικές σχέσεις.

4.2) Θεολογικές αποκλίσεις και σημεία σύγκλισης

Οι θεολογικές αποκλίσεις μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών αποτελούν κεντρικό παράγοντα της μακρόχρονης διάστασης μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Βασικά σημεία διαφωνίας εντοπίζονται στην εκκλησιολογία, τη θεολογία του Αγίου Πνεύματος, την κατανόηση της πρωτοκαθεδρίας και τη δογματική εξέλιξη. Οι διαφορές αυτές δεν προέκυψαν σε κενό ιστορικό πλαίσιο, αλλά συνδέθηκαν στενά με διαφορετικές θεολογικές μεθοδολογίες και πολιτισμικά συμφραζόμενα (Grigore & Makrides, 2024). Ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά σημεία απόκλισης αφορά το ζήτημα του Filioque. Η προσθήκη αυτή στο Σύμβολο της Πίστεως αποτέλεσε όχι μόνο δογματική διαφωνία, αλλά και σύμβολο διαφορετικής θεολογικής νοοτροπίας. Η Ορθόδοξη θεολογία έδωσε έμφαση στη διατήρηση της πατερικής παράδοσης και της συνοδικότητας, ενώ η Δύση ανέπτυξε πιο νομική και συστηματική θεολογική σκέψη. Η διαφωνία αυτή ανέδειξε τις διαφορετικές αντιλήψεις περί αυθεντίας και θεολογικής εξέλιξης (Hartnup, 2004).

Η εκκλησιολογική διαφορά γύρω από το πρωτείο του Πάπα συνιστά ένα ακόμη καίριο σημείο απόκλισης. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία ανέπτυξε την έννοια της καθολικής δικαιοδοσίας του επισκόπου Ρώμης, ενώ η Ορθόδοξη Εκκλησία διατήρησε τη συνοδική αντίληψη της εκκλησιαστικής εξουσίας. Η διαφορά αυτή δεν αφορά μόνο διοικητικά ζητήματα, αλλά αγγίζει τον πυρήνα της εκκλησιαστικής αυτοσυνειδησίας

των δύο παραδόσεων (O'Loughlin, 2020). Παρά τις αποκλίσεις, υπάρχουν σημαντικά σημεία θεολογικής σύγκλισης που συχνά παραγνωρίζονται. Η κοινή αποδοχή των Οικουμενικών Συνόδων, η κοινή πατερική κληρονομιά και η μυστηριακή κατανόηση της Εκκλησίας αποτελούν κοινό έδαφος διαλόγου. Οι δύο παραδόσεις μοιράζονται βασικές δογματικές θέσεις γύρω από τη Χριστολογία και την Τριαδολογία, γεγονός που επιτρέπει τη θεολογική επικοινωνία σε ουσιαστικό επίπεδο (Kalaitzidis, 2016).

Η λειτουργική και πνευματική ζωή προσφέρει, επίσης, πεδία σύγκλισης. Παρά τις διαφορετικές εκφράσεις και παραδόσεις, η κοινή αναφορά στη λατρεία, την προσευχή και τη μυστηριακή ζωή δημιουργεί γέφυρες κατανόησης. Η βιωματική διάσταση της πίστης συχνά λειτουργεί ως σημείο συνάντησης, ιδίως σε τοπικά πλαίσια συνύπαρξης, όπου η καθημερινή εμπειρία υπερβαίνει τις θεολογικές αντιπαραθέσεις (Kousouris, 2025). Οι σύγχρονοι θεολογικοί διάλογοι ανέδειξαν τη δυνατότητα επαναπροσέγγισης μέσα από την αναγνώριση της ιστορικότητας των διαφορών. Η διάκριση μεταξύ δόγματος και θεολογικών διατυπώσεων επέτρεψε την επανεξέταση ορισμένων διαφορών υπό νέο πρίσμα. Η διαδικασία αυτή δεν οδηγεί σε άρση των διαφορών, αλλά σε βαθύτερη κατανόηση των θεολογικών προϋποθέσεων κάθε παράδοσης (Willert & Molokotos-Liederman, 2016). Τα σημεία σύγκλισης δεν αναιρούν τις υπαρκτές θεολογικές ενστάσεις, αλλά προσφέρουν ένα πλαίσιο στο οποίο ο διάλογος μπορεί να διεξαχθεί με σεβασμό και ρεαλισμό. Η αναγνώριση της κοινής χριστιανικής κληρονομιάς λειτουργεί ως βάση για την ανάπτυξη εκκλησιαστικής διπλωματίας και διαχριστιανικής συνεργασίας. Η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η συνύπαρξη αποκλίσεων και συγκλίσεων αποτελεί διαχρονικό χαρακτηριστικό των σχέσεων Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών, το οποίο συνεχίζει να διαμορφώνει τη σύγχρονη θεολογική και εκκλησιαστική πραγματικότητα.

4.3) Διάλογοι, συνεργασίες και συγκρούσεις

Οι σχέσεις μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών χαρακτηρίζονται ιστορικά από μια δυναμική εναλλαγή διαλόγου, συνεργασίας και σύγκρουσης, η οποία αντανακλά τόσο τις θεολογικές διαφοροποιήσεις όσο και τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες κάθε περιόδου. Ο διάλογος δεν αποτέλεσε ποτέ μια γραμμική ή αδιάλειπτη διαδικασία, αλλά αναπτύχθηκε αποσπασματικά, συχνά ως απάντηση σε κρίσεις ή εξωτερικές πιέσεις. Οι θεολογικές συνομιλίες, είτε σε επίσημο είτε σε άτυπο επίπεδο, συνδέθηκαν στενά με την ανάγκη διαχείρισης της συνύπαρξης σε πολυμοβλογιακά περιβάλλοντα (O'Loughlin, 2020). Οι θεσμικοί διάλογοι μεταξύ των δύο Εκκλησιών είχαν ως κύριο στόχο τη διασαφήνιση των δογματικών διαφορών και την αποκατάσταση της επικοινωνίας, χωρίς να προϋποθέτουν άμεση εκκλησιαστική ένωση. Η ανάπτυξη αυτών των διαλόγων ανέδειξε τόσο τα σημεία σύγκλισης όσο και τα όρια της προσέγγισης, καθώς οι διαφορετικές εκκλησιολογικές παραδόσεις παρέμεναν ισχυρές. Η διαδικασία του διαλόγου λειτούργησε περισσότερο ως μέσο αμοιβαίας κατανόησης παρά ως εργαλείο επίλυσης των θεολογικών διαφορών (Grigore & Makrides, 2024).

Παράλληλα με τους θεσμικούς διαλόγους, αναπτύχθηκαν μορφές πρακτικής συνεργασίας σε τομείς που αφορούσαν την κοινωνική ζωή των πιστών. Σε περιοχές μικτών πληθυσμών, Ορθόδοξοι και Ρωμαιοκαθολικοί συνεργάστηκαν σε ζητήματα φιλανθρωπίας, εκπαίδευσης και τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι συνεργασίες αυτές δεν αναιρούσαν τις δογματικές διαφορές, αλλά βασίζονταν στην αναγνώριση κοινών κοινωνικών αναγκών και στην επιθυμία διατήρησης της κοινωνικής ειρήνης (Leustean & Madeley, 2010). Οι συγκρούσεις, ωστόσο, αποτέλεσαν εξίσου σταθερό στοιχείο των σχέσεων. Οι θεολογικές διαφωνίες συχνά μετατράπηκαν σε κοινωνικές εντάσεις, ιδίως

όταν συνδέθηκαν με πολιτικές ή εθνικές αντιπαραθέσεις. Η ταύτιση της θρησκευτικής ταυτότητας με την πολιτική κυριαρχία ενίσχυσε την καχυποψία και οδήγησε σε περιόδους ανοιχτής αντιπαραθέσης. Οι συγκρούσεις αυτές δεν περιορίστηκαν στο επίπεδο των εκκλησιαστικών ηγεσιών, αλλά επηρέασαν την καθημερινή ζωή των κοινοτήτων (Doxiadis, 2019).

Ιδιαίτερα στις περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου, οι σχέσεις Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών επηρεάστηκαν από την παρουσία ξένων δυνάμεων και τις διπλωματικές τους παρεμβάσεις. Η εμπλοκή πολιτικών συμφερόντων στις εκκλησιαστικές υποθέσεις συχνά όξυνε τις αντιπαραθέσεις, καθώς η θρησκευτική διαφορά λειτουργούσε ως μέσο πολιτικής πίεσης. Οι συγκρούσεις αυτές ανέδειξαν τα όρια της θεολογικής προσέγγισης όταν αυτή αποσυνδέεται από το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο (Fairey, 2012). Παρά τις εντάσεις, οι εμπειρίες συνεργασίας και διαλόγου άφησαν σημαντική παρακαταθήκη. Η μακρόχρονη συνύπαρξη σε τοπικό επίπεδο κατέδειξε ότι οι σχέσεις δεν καθορίζονται αποκλειστικά από θεολογικά σχήματα, αλλά και από την καθημερινή πρακτική. Η διαχείριση κοινών προβλημάτων ενίσχυσε την αίσθηση αμοιβαίας εξάρτησης και δημιούργησε χώρους επικοινωνίας ακόμη και σε περιόδους έντονης θεσμικής αντιπαραθέσης (Kousouris, 2023). Οι σύγχρονες μορφές διαλόγου επιχειρούν να ενσωματώσουν τα διδάγματα του παρελθόντος, δίνοντας έμφαση στη σταδιακή οικοδόμηση εμπιστοσύνης. Ο διάλογος και η συνεργασία αντιμετωπίζονται ως διαδικασίες μακράς πνοής, οι οποίες απαιτούν υπομονή και θεσμική συνέπεια. Οι συγκρούσεις δεν εκλαμβάνονται ως αποτυχία, αλλά ως μέρος μιας σύνθετης ιστορικής σχέσης που συνεχίζει να εξελίσσεται.

4.4) Ο ρόλος της τοπικής εκκλησιαστικής ηγεσίας

Η τοπική εκκλησιαστική ηγεσία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών, ιδίως σε περιοχές όπου η συνύπαρξη αποτελεί καθημερινή πραγματικότητα. Οι τοπικοί επίσκοποι και κληρικοί λειτουργούν ως βασικοί διαμεσολαβητές μεταξύ της θεσμικής εκκλησιαστικής πολιτικής και των αναγκών της τοπικής κοινωνίας. Η στάση τους μπορεί να ενισχύσει είτε τη συνεργασία είτε τη σύγκρουση, ανάλογα με τον τρόπο που διαχειρίζονται τη θρησκευτική ετερότητα (Kousouris, 2025).

Η τοπική ηγεσία καλείται να ισορροπήσει μεταξύ της πιστότητας στην εκκλησιαστική παράδοση και της ποιμαντικής ευθύνης απέναντι στους πιστούς. Σε μικτές κοινότητες, η αυστηρή εφαρμογή θεσμικών κανόνων μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνική ένταση, ενώ η ευελιξία ενδέχεται να προκαλέσει αντιδράσεις στο εσωτερικό της Εκκλησίας. Η ικανότητα διάκρισης αποτελεί βασικό προσόν της τοπικής εκκλησιαστικής ηγεσίας, καθώς επηρεάζει άμεσα την ποιότητα των διαχριστιανικών σχέσεων (Erickson, 1998). Ιστορικά, υπάρχουν παραδείγματα τοπικών εκκλησιαστικών ηγετών που λειτούργησαν ως παράγοντες σταθερότητας και συνεννόησης. Μέσα από προσωπικές πρωτοβουλίες και άτυπες επαφές, καλλιεργήθηκαν σχέσεις εμπιστοσύνης που επέτρεψαν την επίλυση εντάσεων πριν αυτές κλιμακωθούν. Οι πρωτοβουλίες αυτές συχνά δεν αποτυπώθηκαν σε επίσημα κείμενα, αλλά άφησαν βαθύ αποτύπωμα στη συλλογική μνήμη των τοπικών κοινωνιών (Hartnup, 2004).

Η τοπική εκκλησιαστική ηγεσία επηρεάζεται, επίσης, από το ευρύτερο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον. Σε περιόδους πολιτικής αστάθειας ή έντονου εθνικισμού, οι ηγέτες συχνά υιοθετούν πιο αμυντικές στάσεις, περιορίζοντας τις δυνατότητες

διαλόγου. Αντίθετα, σε περιβάλλοντα σχετικής σταθερότητας, αναπτύσσονται ευκολότερα πρωτοβουλίες συνεργασίας και επικοινωνίας. Η αλληλεπίδραση Εκκλησίας και πολιτικής καθιστά τον ρόλο της τοπικής ηγεσίας ιδιαίτερα σύνθετο (Anastassiadis, 2004). Στη σύγχρονη εποχή, η τοπική εκκλησιαστική ηγεσία καλείται να αντιμετωπίσει νέες προκλήσεις που απορρέουν από την αυξημένη κινητικότητα των πληθυσμών και την πολυπολιτισμικότητα. Η παρουσία πιστών διαφορετικών παραδόσεων στον ίδιο κοινωνικό χώρο απαιτεί νέες ποιμαντικές προσεγγίσεις και ενισχυμένες δεξιότητες διαλόγου. Η τοπική ηγεσία συχνά λειτουργεί ως εργαστήριο εκκλησιαστικής διπλωματίας, όπου δοκιμάζονται στην πράξη οι αρχές της συνύπαρξης (Prodromou, 2023).

Ο ρόλος της τοπικής εκκλησιαστικής ηγεσίας δεν περιορίζεται στη διαχείριση κρίσεων, αλλά επεκτείνεται στη διαμόρφωση μακροπρόθεσμων σχέσεων. Μέσα από την εκπαίδευση, την καλλιέργεια ιστορικής μνήμης και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, οι τοπικοί ηγέτες συμβάλλουν στη δημιουργία πλαισίου μέσα στο οποίο ο διάλογος μπορεί να αναπτυχθεί ουσιαστικά. Η ποιμαντική αυτή διάσταση αναδεικνύει τη σημασία του προσώπου και της σχέσης στη διαχριστιανική συνύπαρξη (Kalaitzidis, 2016). Η τοπική εκκλησιαστική ηγεσία, λειτουργώντας στο σημείο τομής θεολογίας και καθημερινής ζωής, αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την επιτυχία ή την αποτυχία των διαχριστιανικών σχέσεων. Η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η στάση των τοπικών ηγετών μπορεί να μετριάσει τις συγκρούσεις και να ενισχύσει τις συνεργασίες, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση ενός βιώσιμου πλαισίου συνύπαρξης μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ

ΣΕ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

5.1) Η Σύρος κατά τη Φραγκοκρατία και την Οθωμανική περίοδο

Η εκκλησιαστική ιστορία της Σύρου διαμορφώθηκε καθοριστικά κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας, όταν το νησί εντάχθηκε στη σφαίρα επιρροής των δυτικών δυνάμεων μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους. Η εγκατάσταση λατινικών πληθυσμών και η επιβολή φεουδαρχικών δομών δημιούργησαν ένα ιδιαίτερο εκκλησιαστικό τοπίο, στο οποίο η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία κατέλαβε κεντρική θέση. Η Ορθόδοξη παρουσία δεν εξαλείφθηκε, αλλά περιθωριοποιήθηκε θεσμικά, γεγονός που επηρέασε τη διαμόρφωση των θρησκευτικών ταυτοτήτων στο νησί (Kousouris, 2025). Κατά τη Φραγκοκρατία, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία στη Σύρο οργανώθηκε γύρω από επισκοπικές δομές που συνδέονταν άμεσα με τα δυτικά εκκλησιαστικά κέντρα. Η καθολική ιεραρχία ανέλαβε όχι μόνο θρησκευτικές, αλλά και κοινωνικές λειτουργίες, λειτουργώντας ως φορέας διοίκησης και κοινωνικής συνοχής. Η ταύτιση θρησκευτικής και πολιτικής εξουσίας ενίσχυσε τη θέση των Ρωμαιοκαθολικών, ενώ οι Ορθόδοξοι περιορίστηκαν κυρίως σε αγροτικές περιοχές και μικρές κοινότητες (Rohan & Ágoston, 2025).

Η μετάβαση στην Οθωμανική περίοδο δεν ανέτρεψε ριζικά τις εκκλησιαστικές ισορροπίες της Σύρου, αλλά τις επαναπροσδιόρισε μέσα σε ένα νέο διοικητικό πλαίσιο. Το οθωμανικό σύστημα των μιλλέτ επέτρεψε τη διατήρηση της Ρωμαιοκαθολικής παρουσίας, αναγνωρίζοντας την ιδιαιτερότητα των λατινικών κοινοτήτων. Η Σύρος αποτέλεσε εξαίρεση στον ελλαδικό χώρο, καθώς οι Ρωμαιοκαθολικοί διατήρησαν προνομιακή θέση σε σύγκριση με άλλες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

(Göktürk, 2020). Η Ορθόδοξη Εκκλησία, κατά την Οθωμανική περίοδο, ενίσχυσε σταδιακά τη θέση της, ιδίως μέσω της υπαγωγής της στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η παρουσία του Πατριαρχείου λειτουργούσε ως εγγύηση για την προστασία των Ορθοδόξων, χωρίς όμως να αναιρεί την αριθμητική και κοινωνική υπεροχή των Ρωμαιοκαθολικών στο νησί. Η συνύπαρξη των δύο Εκκλησιών διαμορφώθηκε μέσα από ένα καθεστώς ισορροπίας, το οποίο βασιζόταν περισσότερο σε πρακτικές ρυθμίσεις παρά σε θεσμική ισοτιμία (Doxiadis, 2022).

Η γεωγραφική και κοινωνική οργάνωση της Σύρου συνέβαλε στη διατήρηση διακριτών θρησκευτικών χώρων. Οι Ρωμαιοκαθολικοί συγκεντρώθηκαν κυρίως στην Άνω Σύρο, ενώ οι Ορθόδοξοι ανέπτυξαν παρουσία σε άλλες περιοχές του νησιού. Ο χωρικός αυτός διαχωρισμός περιόρισε τις άμεσες συγκρούσεις, αλλά ταυτόχρονα ενίσχυσε την αίσθηση διακριτής ταυτότητας. Η εκκλησιαστική ζωή οργανώθηκε γύρω από τοπικές παραδόσεις και πρακτικές, οι οποίες διατηρήθηκαν επί αιώνες (Kousouris, 2023). Η Σύρος λειτούργησε ως κόμβος επικοινωνίας μεταξύ Ανατολής και Δύσης, γεγονός που επηρέασε την εκκλησιαστική της φυσιογνωμία. Η παρουσία δυτικών διπλωματικών και εμπορικών παραγόντων ενίσχυσε τον διεθνή χαρακτήρα του νησιού και προσέδωσε στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία ρόλο διαμεσολαβητή. Η εκκλησιαστική διπλωματία αναπτύχθηκε σε άτυπες μορφές, με στόχο τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης και της οικονομικής σταθερότητας (Fairey, 2012).

Η περίοδος αυτή διαμόρφωσε τις βάσεις για τη μετέπειτα εξέλιξη των εκκλησιαστικών σχέσεων στη Σύρο. Η μακρά εμπειρία συνύπαρξης, έστω και άνισης, δημιούργησε μηχανισμούς προσαρμογής και αμοιβαίας ανοχής. Η ιστορική αυτή κληρονομιά επηρέασε καθοριστικά τη στάση των τοπικών κοινοτήτων απέναντι στη θρησκευτική ετερότητα και αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τις εξελίξεις της νεότερης εποχής.

5.2) Διαμόρφωση μικτών θρησκευτικών κοινοτήτων

Η διαμόρφωση μικτών θρησκευτικών κοινοτήτων στη Σύρο αποτελεί αποτέλεσμα μακροχρόνιων ιστορικών διεργασιών, οι οποίες συνδέονται άμεσα με τη γεωπολιτική θέση και την κοινωνική δυναμική του νησιού. Η παρουσία Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών σε κοινό γεωγραφικό χώρο οδήγησε σταδιακά στην ανάπτυξη μορφών καθημερινής συνύπαρξης, που υπερέβαιναν τις θεσμικές διακρίσεις. Οι μικτές κοινότητες δεν συγκροτήθηκαν μέσω θεολογικών συνθέσεων, αλλά μέσα από πρακτικές ανάγκες και κοινωνικές αλληλεπιδράσεις (Kousouris, 2023). Η οικονομική ζωή της Σύρου λειτούργησε ως βασικός παράγοντας σύγκλισης των θρησκευτικών ομάδων. Το εμπόριο, η ναυτιλία και οι χειρωνακτικές δραστηριότητες δημιούργησαν πεδία συνεργασίας, όπου η θρησκευτική ταυτότητα υποχωρούσε έναντι της κοινής οικονομικής επιδίωξης. Η αλληλεξάρτηση αυτή ενίσχυσε την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης, οι οποίες σταδιακά μεταφέρθηκαν και στο κοινωνικό επίπεδο (Lecoeur, 2015).

Η κοινωνική καθημερινότητα στις μικτές κοινότητες χαρακτηριζόταν από μια ισορροπία μεταξύ διακριτότητας και αλληλεπίδρασης. Οι δύο Εκκλησίες διατηρούσαν τις λατρευτικές και εορταστικές τους ιδιαιτερότητες, ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσονταν κοινές κοινωνικές πρακτικές, όπως οι εμπορικές συνεργασίες και οι άτυπες μορφές αλληλεγγύης. Η θρησκευτική διαφορά δεν εξαλείφθηκε, αλλά εντάχθηκε σε ένα πλαίσιο κοινωνικής κανονικότητας (Gemi, 2020). Η διαμόρφωση μικτών οικογενειακών δεσμών, ιδίως μέσω γάμων, συνέβαλε περαιτέρω στη σύγκλιση των κοινοτήτων. Παρότι οι μικτοί γάμοι αντιμετωπίστηκαν με επιφυλακτικότητα από τις εκκλησιαστικές αρχές, αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα κοινωνικής διασύνδεσης. Οι οικογενειακές αυτές σχέσεις δημιούργησαν νέες μορφές ταυτότητας, στις οποίες η

θρησκευτική ένταξη συνυπήρχε με την τοπική και κοινωνική ιδιότητα (Kousouris, 2025).

Η εκπαίδευση και η κοινωνική κινητικότητα κατά τον 19ο αιώνα ενίσχυσαν τη διαδικασία συγκρότησης μικτών κοινοτήτων. Η ίδρυση της Ερμούπολης και η ανάπτυξη αστικού πληθυσμού δημιούργησαν νέους χώρους συνάντησης, όπου οι θρησκευτικές διαφορές επανανοηματοδοτήθηκαν. Η Εκκλησία κλήθηκε να προσαρμοστεί σε ένα περιβάλλον αυξανόμενης πολυμορφίας, γεγονός που οδήγησε σε πιο ευέλικτες ποιμαντικές πρακτικές (Doxiadis, 2019). Η ύπαρξη μικτών κοινοτήτων ανέδειξε τον ρόλο της τοπικής εκκλησιαστικής ηγεσίας ως ρυθμιστικού παράγοντα. Οι τοπικοί κληρικοί λειτούργησαν συχνά ως διαμεσολαβητές, επιδιώκοντας τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης και την αποφυγή συγκρούσεων. Η πρακτική αυτή διάσταση της εκκλησιαστικής παρουσίας συνέβαλε στη σταθεροποίηση των σχέσεων και στη διαμόρφωση ενός βιώσιμου μοντέλου συνύπαρξης (Anastassiadis, 2004).

Η εμπειρία των μικτών θρησκευτικών κοινοτήτων στη Σύρο προσφέρει ένα ιδιαίτερα γόνιμο πεδίο για την κατανόηση του θρησκευτικού πλουραλισμού σε τοπικό επίπεδο. Η συνύπαρξη Ορθόδοξων και Ρωμαιοκαθολικών δεν αναιρεί τις θεολογικές διαφοροποιήσεις, αλλά τις εντάσσει σε ένα πλαίσιο κοινωνικής πρακτικής και ιστορικής μνήμης. Η διαχρονική αυτή εμπειρία αναδεικνύει τη Σύρο ως χαρακτηριστική μελέτη περίπτωσης εκκλησιαστικής συνύπαρξης στον ελλαδικό χώρο.

5.3) Θεσμική παρουσία Ορθόδοξης και Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας

Η θεσμική παρουσία της Ορθόδοξης και της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στη Σύρο διαμορφώθηκε μέσα από μια μακρά ιστορική διαδικασία, η οποία αντανακλά τις πολιτικές, κοινωνικές και εκκλησιαστικές μεταβολές του νησιού (Κατανόπουλος,

2023). Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία απέκτησε από νωρίς σταθερές θεσμικές δομές, ήδη από την περίοδο της Φραγκοκρατίας, γεγονός που της επέτρεψε να διατηρήσει ισχυρή διοικητική και ποιμαντική παρουσία. Η ύπαρξη επισκοπικής έδρας και οργανωμένου κλήρου προσέδωσε στους Ρωμαιοκαθολικούς θεσμική συνοχή και διακριτή ταυτότητα, η οποία επιβίωσε και κατά την Οθωμανική περίοδο (Kousouris, 2025). Η Ορθόδοξη Εκκλησία, αν και αριθμητικά ενισχυόμενη σε ορισμένες φάσεις, βρέθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα σε μειονεκτική θεσμική θέση. Η υπαγωγή της στο Οικουμενικό Πατριαρχείο παρείχε κανονική νομιμοποίηση, αλλά οι πρακτικές δυνατότητες άσκησης διοίκησης και ποιμαντικής φροντίδας εξαρτώνταν από τις τοπικές ισορροπίες. Η συνύπαρξη με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία απαιτούσε συνεχή διαπραγμάτευση αρμοδιοτήτων και ρόλων, ιδίως σε ζητήματα λατρείας και κοινωνικής παρουσίας (Doxiadis, 2022).

Κατά την Οθωμανική περίοδο, η θεσμική παρουσία των δύο Εκκλησιών εντάχθηκε στο πλαίσιο της αυτοκρατορικής διοίκησης, η οποία αναγνώριζε τις θρησκευτικές κοινότητες ως φορείς συλλογικής εκπροσώπησης. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία επωφελήθηκε από τις σχέσεις της με δυτικές δυνάμεις, γεγονός που της επέτρεψε να διατηρήσει προνόμια και βαθμό αυτονομίας. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, αν και θεσμικά αναγνωρισμένη, λειτουργούσε συχνά υπό περιορισμούς, γεγονός που επηρέασε τη δυναμική των διακοινοτικών σχέσεων (Rohan & Ágoston, 2025). Η ίδρυση του ελληνικού κράτους και η ενσωμάτωση της Σύρου σε αυτό δημιούργησαν νέες συνθήκες για τη θεσμική παρουσία των Εκκλησιών. Η Ορθόδοξη Εκκλησία απέκτησε ενισχυμένο ρόλο ως επικρατούσα θρησκεία, γεγονός που επέφερε ανακατανομή της εκκλησιαστικής εξουσίας. Παρά ταύτα, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία διατήρησε τη θεσμική της αυτοτέλεια, αναγνωριζόμενη ως ιστορική

θρησκευτική κοινότητα με ιδιαίτερα δικαιώματα. Η συνύπαρξη αυτή διαμορφώθηκε μέσα από νομικές ρυθμίσεις και άτυπες συμφωνίες (Gemi, 2020).

Η παράλληλη θεσμική παρουσία των δύο Εκκλησιών στη Σύρο δεν περιορίστηκε στο θρησκευτικό πεδίο, αλλά επεκτάθηκε στην εκπαίδευση, την κοινωνική πρόνοια και τον πολιτισμό. Σχολεία, φιλανθρωπικά ιδρύματα και πολιτιστικοί φορείς συνδέθηκαν με τις εκκλησιαστικές δομές, ενισχύοντας την επιρροή τους στην τοπική κοινωνία (Δρακάκης, 1967). Η θεσμική αυτή διεύρυνση κατέστησε τις Εκκλησίες βασικούς κοινωνικούς δρώντες, με ρόλο πέραν της καθαρά λατρευτικής λειτουργίας (Leustean & Madeley, 2010). Η συνύπαρξη δύο ισχυρών εκκλησιαστικών θεσμών στον ίδιο γεωγραφικό χώρο δημιούργησε τόσο πεδία συνεργασίας όσο και εντάσεις. Η ανάγκη συντονισμού σε ζητήματα δημόσιου ενδιαφέροντος οδήγησε σε μορφές άτυπης εκκλησιαστικής διπλωματίας, ιδίως σε περιόδους κοινωνικής κρίσης. Οι θεσμικές επαφές μεταξύ των τοπικών εκκλησιαστικών αρχών συνέβαλαν στη διαχείριση διαφορών και στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής (Anastassiadis, 2004).

Η θεσμική παρουσία της Ορθόδοξης και της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στη Σύρο διαμορφώθηκε, επομένως, μέσα από μια διαρκή διαδικασία προσαρμογής και αλληλεπίδρασης. Οι Εκκλησίες λειτούργησαν ως φορείς ταυτότητας, μνήμης και κοινωνικής οργάνωσης, επηρεάζοντας καθοριστικά τη φυσιογνωμία του νησιού. Η ιστορική αυτή εμπειρία αποτέλεσε το υπόβαθρο πάνω στο οποίο αναπτύχθηκαν οι σύγχρονες μορφές θρησκευτικής συνύπαρξης.

5.4) Η Ερμούπολη ως χώρος θρησκευτικής συνύπαρξης

Η ίδρυση και η ανάπτυξη της Ερμούπολης τον 19ο αιώνα αποτέλεσε κομβικό σημείο για τη θρησκευτική συνύπαρξη στη Σύρο. Η πόλη συγκροτήθηκε ως αστικό κέντρο προσφύγων και εμπόρων, προερχόμενων από διαφορετικές περιοχές του ελλαδικού και ευρύτερου μεσογειακού χώρου. Η πολυπληθής Ορθόδοξη παρουσία συνυπήρξε με την παγιωμένη Ρωμαιοκαθολική κοινότητα, δημιουργώντας ένα μοναδικό περιβάλλον θρησκευτικής πολυμορφίας (Kousouris, 2023). Η χωρική οργάνωση της Ερμούπολης αντανakλούσε αυτή τη συνύπαρξη. Οι ναοί των δύο Εκκλησιών ανεγέρθηκαν σε κοντινή απόσταση, καθιστώντας τη θρησκευτική παρουσία ορατή και αλληλοσυμπληρούμενη στο αστικό τοπίο. Η εγγύτητα αυτή δεν εξάλειψε τις διαφορές, αλλά καλλιέργησε μια μορφή καθημερινής εξοικείωσης, όπου η θρησκευτική ετερότητα εντασσόταν στην αστική κανονικότητα (Lecoeur, 2015).

Η οικονομική ανάπτυξη της Ερμούπολης λειτούργησε ως καταλύτης για τη θρησκευτική συνύπαρξη. Το εμπόριο, η ναυτιλία και η βιοτεχνία δημιούργησαν δίκτυα συνεργασίας μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών, τα οποία υπερέβαιναν τις εκκλησιαστικές διακρίσεις. Η κοινή συμμετοχή στην αστική οικονομία ενίσχυσε την αίσθηση κοινής μοίρας και περιορίσε τις πιθανότητες ανοιχτής σύγκρουσης (Doxiadis, 2019). Η κοινωνική ζωή της Ερμούπολης χαρακτηρίστηκε από έναν ιδιότυπο πλουραλισμό, στον οποίο οι θρησκευτικές κοινότητες διατηρούσαν την αυτονομία τους, ενώ ταυτόχρονα συμμετείχαν σε κοινές κοινωνικές πρακτικές. Εορτές, δημόσιες τελετές και κοινωνικά γεγονότα λειτουργούσαν ως χώροι έμμεσης συνάντησης και αλληλεπίδρασης. Η πόλη ανέπτυξε ένα άτυπο μοντέλο συνύπαρξης, όπου η θρησκευτική ταυτότητα δεν λειτουργούσε αποκλειστικά ως παράγοντας διαχωρισμού (Gemi, 2020).

Η εκκλησιαστική ηγεσία στην Ερμούπολη διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της ισορροπίας (Κούκκου, 1980). Οι τοπικοί επίσκοποι και κληρικοί, αντιλαμβανόμενοι την ιδιαιτερότητα του αστικού περιβάλλοντος, υιοθέτησαν πρακτικές που απέβλεπαν στην αποφυγή εντάσεων. Η ποιμαντική προσέγγιση προσαρμόστηκε στις ανάγκες μιας κοινωνίας με έντονη κινητικότητα και πολυμορφία, γεγονός που ενίσχυσε τη σταθερότητα των διακοινοτικών σχέσεων (Anastassiadis, 2004). Η Ερμούπολη αποτέλεσε, επίσης, χώρο όπου οι μικτοί γάμοι και οι διαπροσωπικές σχέσεις συνέβαλαν στη διαμόρφωση υβριδικών ταυτοτήτων. Οι οικογενειακές αυτές συνδέσεις λειτούργησαν ως γέφυρες μεταξύ των κοινοτήτων, δημιουργώντας δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης. Παρότι οι εκκλησιαστικοί κανόνες διατηρούσαν τη διακριτότητα, η καθημερινή ζωή της πόλης ανέδειξε την πρακτική διάσταση της συνύπαρξης (Kousouris, 2025).

Η εμπειρία της Ερμούπολης ως χώρου θρησκευτικής συνύπαρξης προσφέρει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τοπικού θρησκευτικού πλουραλισμού στον ελλαδικό χώρο. Η πόλη λειτούργησε ως εργαστήριο κοινωνικής και εκκλησιαστικής προσαρμογής, όπου οι θεσμικές διαφορές συνυπήρχαν με την κοινή αστική ταυτότητα. Η ιστορική αυτή εμπειρία αναδεικνύει τη δυνατότητα διαμόρφωσης βιώσιμων μορφών συνύπαρξης, χωρίς την άρση των θρησκευτικών διαφοροποιήσεων, και ενισχύει τη σημασία της Σύρου ως μελέτης περίπτωσης εκκλησιαστικής συνύπαρξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

ΣΧΕΣΕΙΣ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΣΤΗ ΣΥΡΟ

(ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ)

6.1) Καθημερινή θρησκευτική συνύπαρξη

Η καθημερινή θρησκευτική συνύπαρξη Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο αποτελεί ένα ιδιαίτερο και μακρόβιο κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο διαμορφώθηκε μέσα από ιστορικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διεργασίες μεγάλης διάρκειας. Σε αντίθεση με άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου, όπου η θρησκευτική ομοιογένεια κυριάρχησε, στη Σύρο η παρουσία δύο χριστιανικών δογμάτων εντάχθηκε στη δομή της καθημερινής ζωής και συγκρότησε ένα ιδιότυπο μοντέλο τοπικού θρησκευτικού πλουραλισμού (Kousouris, 2023). Η συνύπαρξη αυτή δεν εκδηλώνεται πρωτίστως μέσα από θεσμικούς διαλόγους ή επίσημες εκκλησιαστικές πρωτοβουλίες, αλλά μέσα από τη βιωμένη εμπειρία των κατοίκων. Η γειτνίαση ναών, ενοριών και κοινοτήτων δημιούργησε συνθήκες συνεχούς ορατότητας της θρησκευτικής ετερότητας. Η επαναλαμβανόμενη αυτή επαφή συνέβαλε στη σταδιακή εξοικείωση και στη μείωση της καχυποψίας, καθιστώντας τη διαφορά μέρος της τοπικής κανονικότητας (Gemi, 2020).

Στο επίπεδο της καθημερινής πρακτικής, η θρησκευτική ταυτότητα δεν λειτουργεί ως αποκλειστικό κριτήριο κοινωνικής ένταξης. Οι επαγγελματικές σχέσεις, η γειτονία, οι εμπορικές συναλλαγές και οι κοινωνικές συναναστροφές αναπτύσσονται ανεξαρτήτως δόγματος. Η θρησκευτική διαφοροποίηση αναγνωρίζεται, αλλά δεν καθορίζει μονοδιάστατα τις κοινωνικές σχέσεις, γεγονός που υποδηλώνει έναν λειτουργικό διαχωρισμό μεταξύ θρησκευτικής πίστης και κοινωνικής συμβίωσης (Doxiadis, 2019). Ιδιαίτερο ρόλο στην καθημερινή συνύπαρξη διαδραματίζει η

διαχείριση του θρησκευτικού χρόνου. Οι εορτές, οι λιτανείες και οι λατρευτικές εκδηλώσεις των δύο Εκκλησιών συνυπάρχουν στο δημόσιο χώρο χωρίς να προκαλούν συστηματικές εντάσεις. Η αμοιβαία αναγνώριση των θρησκευτικών εορτών και ο σεβασμός προς τις λατρευτικές πρακτικές του άλλου λειτουργούν ως άτυποι κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς, οι οποίοι ενισχύουν τη σταθερότητα των σχέσεων (Anastassiadis, 2004).

Η καθημερινή συνύπαρξη στη Σύρο χαρακτηρίζεται από μια λεπτή ισορροπία μεταξύ διακριτότητας και αλληλεπίδρασης. Οι Ορθόδοξοι και οι Ρωμαιοκαθολικοί διατηρούν τις δικές τους εκκλησιαστικές παραδόσεις, τελετουργίες και θεολογικές αναφορές, χωρίς να επιδιώκεται η συγχώνευσή τους. Ταυτόχρονα, η κοινωνική ζωή επιτρέπει την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης και συνεργασίας, οι οποίες δεν απαιτούν την άρση των δογματικών διαφορών (Kalaitzidis, 2016). Οι μικτές γειτονιές και οι κοινές επαγγελματικές δραστηριότητες αποτέλεσαν ιστορικά βασικούς μηχανισμούς ενίσχυσης της συνύπαρξης. Η κοινή συμμετοχή στην οικονομική ζωή του νησιού, ιδιαίτερα κατά την περίοδο ακμής της Ερμούπολης, δημιούργησε δίκτυα αλληλεξάρτησης που υπερέβαιναν τις εκκλησιαστικές διαχωριστικές γραμμές. Η οικονομική συνεργασία λειτούργησε ως πρακτικός καταλύτης κοινωνικής συνοχής (Lecoeur, 2015).

Σημαντική διάσταση της καθημερινής θρησκευτικής συνύπαρξης αποτελεί η οικογενειακή ζωή. Οι μικτοί γάμοι, αν και κανονικά προβληματικοί, εντάχθηκαν σταδιακά στην κοινωνική πραγματικότητα της Σύρου και συνέβαλαν στη δημιουργία μικροκλιμάκων συνύπαρξης. Στο πλαίσιο αυτό, η καθημερινότητα απαιτεί διαρκείς συμβιβασμούς και πρακτικές ρυθμίσεις, οι οποίες επηρεάζουν τόσο τη θρησκευτική αγωγή των τέκνων όσο και τη συμμετοχή στη λατρευτική ζωή (Kousouris, 2025). Η στάση της τοπικής εκκλησιαστικής ηγεσίας υπήρξε καθοριστική για τη διαμόρφωση

του κλίματος της καθημερινής συνύπαρξης. Η αποφυγή δημόσιων αντιπαράθεσεων και η έμφαση στην κοινωνική ειρήνη συνέβαλαν στη σταθεροποίηση των σχέσεων. Η ποιμαντική προσέγγιση προσαρμόστηκε στις ανάγκες μιας κοινωνίας με ιστορικά παγιωμένο θρησκευτικό πλουραλισμό, χωρίς να αίρονται οι εκκλησιολογικές διαφορές (Prodromou, 2023).

Η καθημερινή συνύπαρξη δεν στερείται εντάσεων ή αμφιθυμιών, ιδίως σε περιόδους κοινωνικών ή πολιτικών αλλαγών. Ωστόσο, η μακρά εμπειρία συνύπαρξης έχει καλλιεργήσει μηχανισμούς κοινωνικής ανθεκτικότητας, οι οποίοι επιτρέπουν την απορρόφηση των εντάσεων χωρίς ρήξεις. Η ιστορική μνήμη της κοινής ζωής λειτουργεί ως σταθεροποιητικός παράγοντας (Doxiadis, 2022). Η περίπτωση της Σύρου αναδεικνύει έναν τύπο βιωματικού θρησκευτικού πλουραλισμού, ο οποίος δεν θεμελιώνεται σε αφηρημένες θεωρητικές αρχές, αλλά στην πράξη της καθημερινής ζωής (Δρακάκης, 1948). Η θρησκευτική συνύπαρξη οικοδομήθηκε μέσα από απλές κοινωνικές πρακτικές, επαναλαμβανόμενες αλληλεπιδράσεις και κοινές εμπειρίες. Η μελέτη αυτής της καθημερινότητας φωτίζει τον τρόπο με τον οποίο οι σχέσεις Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών μπορούν να διατηρηθούν λειτουργικές σε τοπικό επίπεδο, προσφέροντας ένα ιδιαίτερα γόνιμο παράδειγμα εκκλησιαστικής και κοινωνικής συνύπαρξης στον ελλαδικό χώρο (Kousouris, 2023).

6.2) Κοινές κοινωνικές και πολιτιστικές δράσεις

Οι κοινές κοινωνικές και πολιτιστικές δράσεις Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο συνιστούν έναν από τους πλέον ουσιαστικούς μηχανισμούς ενίσχυσης της διαχριστιανικής συνύπαρξης σε τοπικό επίπεδο. Οι δράσεις αυτές δεν αναπτύχθηκαν ως αποτέλεσμα θεσμικού διαλόγου κορυφής, αλλά ως απόρροια πρακτικών αναγκών της τοπικής κοινωνίας και της ιστορικής εμπειρίας

συνύπαρξης. Η κοινή συμμετοχή σε κοινωνικές και πολιτιστικές πρωτοβουλίες λειτούργησε ως πεδίο έμπρακτης επικοινωνίας, όπου η θρησκευτική διαφορά δεν καταργείται, αλλά εντάσσεται σε ένα πλαίσιο συνεργασίας (Leustean & Madeley, 2010). Η φιλανθρωπική δραστηριότητα αποτέλεσε έναν από τους πρώτους τομείς κοινής δράσης. Εκκλησιαστικά ιδρύματα, ενοριακές πρωτοβουλίες και άτυπα δίκτυα αλληλεγγύης κινητοποιήθηκαν για την αντιμετώπιση κοινωνικών αναγκών, ιδίως σε περιόδους οικονομικής δυσχέρειας ή κοινωνικών κρίσεων. Η παροχή βοήθειας προς ευάλωτες ομάδες πραγματοποιήθηκε συχνά χωρίς διάκριση θρησκευτικής ταυτότητας, γεγονός που ενίσχυσε την εικόνα των Εκκλησιών ως φορέων κοινής κοινωνικής ευθύνης (Gemi, 2020).

Ο πολιτισμός λειτούργησε ως βασικός άξονας σύγκλισης των δύο κοινοτήτων. Μουσικές εκδηλώσεις, θεατρικές παραστάσεις, τοπικά φεστιβάλ και πολιτιστικές πρωτοβουλίες αποτέλεσαν πεδία όπου Ορθόδοξοι και Ρωμαιοκαθολικοί συμμετείχαν ως μέλη της ίδιας τοπικής κοινωνίας. Η πολιτιστική ζωή της Σύρου, με έντονη αστική παράδοση, διαμορφώθηκε μέσα από τη συμβολή και των δύο θρησκευτικών ομάδων, ενισχύοντας την αίσθηση κοινής πολιτισμικής ταυτότητας (Lecoeur, 2015). Ιδιαίτερη σημασία έχει η μουσική και η λατρευτική παράδοση ως πεδίο πολιτιστικής συνάντησης. Αν και οι λατρευτικές πρακτικές παραμένουν διακριτές, η ευρύτερη μουσική παιδεία και η πολιτιστική αξιοποίηση της εκκλησιαστικής μουσικής δημιούργησαν κοινά σημεία αναφοράς. Η συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις με θρησκευτικό υπόβαθρο ενίσχυσε την κατανόηση της παράδοσης του άλλου χωρίς να θίγεται η εκκλησιαστική ταυτότητα (Erol, 2015).

Η εκπαίδευση αποτέλεσε έναν ακόμη σημαντικό χώρο κοινής κοινωνικής και πολιτιστικής δράσης. Η συνύπαρξη μαθητών διαφορετικών δογμάτων σε σχολεία και μορφωτικά ιδρύματα συνέβαλε στη διαμόρφωση στάσεων ανεκτικότητας και

εξοικείωσης από νεαρή ηλικία. Η εκπαιδευτική διαδικασία λειτούργησε ως πεδίο καθημερινής αλληλεπίδρασης, στο οποίο η θρησκευτική διαφορά εντάχθηκε σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικής μάθησης (Doxiadis, 2019). Οι κοινές πολιτιστικές δράσεις συνδέθηκαν, επίσης, με τη διαχείριση και ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ιστορική μνήμη της Σύρου, η αρχιτεκτονική, τα μνημεία και οι παραδόσεις αποτέλεσαν αντικείμενο κοινής φροντίδας και προβολής. Η συνεργασία αυτή ενίσχυσε την αντίληψη ότι η πολιτιστική κληρονομιά υπερβαίνει τις θρησκευτικές διαχωριστικές γραμμές και αποτελεί κοινό αγαθό της τοπικής κοινωνίας (Spiliopoulou, 2013).

Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των κοινών δράσεων διαδραμάτισαν οι τοπικοί φορείς και η αυτοδιοίκηση, οι οποίοι λειτουργούν συχνά ως ουδέτεροι χώροι συνάντησης. Πολιτιστικοί σύλλογοι, δημοτικές πρωτοβουλίες και κοινωνικές οργανώσεις δημιούργησαν πλαίσια συνεργασίας, όπου οι θρησκευτικές κοινότητες συμμετείχαν χωρίς θεσμική φόρτιση. Η διαμεσολάβηση αυτή διευκόλυνε την ανάπτυξη συνεργειών και περιόρισε τις πιθανότητες εκκλησιαστικής έντασης (Anastassiadis, 2004). Οι κοινές κοινωνικές και πολιτιστικές δράσεις δεν στερούνται ορίων. Οι Εκκλησίες διατηρούν σαφή διαχωρισμό ως προς τη λατρευτική και δογματική τους ζωή, ενώ η συνεργασία περιορίζεται σε πεδία που δεν θίγουν την εκκλησιαστική αυτοσυνειδησία. Η διακριτότητα αυτή λειτουργεί ως προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα της συνεργασίας, αποτρέποντας τη σύγχυση ρόλων και ταυτοτήτων (Kalaitzidis, 2016).

Η εμπειρία της Σύρου δείχνει ότι οι κοινές κοινωνικές και πολιτιστικές δράσεις μπορούν να λειτουργήσουν ως σταθερός πυλώνας διαχριστιανικής συνύπαρξης. Μέσα από την πράξη της συνεργασίας, οι θρησκευτικές κοινότητες οικοδομούν σχέσεις εμπιστοσύνης και αμοιβαίου σεβασμού, χωρίς να απαιτείται θεολογική σύγκλιση. Η μελέτη αυτών των δράσεων αναδεικνύει τη σημασία της κοινωνικής πράξης ως θεμέλιο

του τοπικού θρησκευτικού πλουραλισμού και της εκκλησιαστικής συνύπαρξης στη Σύρο (Prodromou, 2023).

6.3) Ρόλος των εκκλησιαστικών θεσμών και φορέων

Ο ρόλος των εκκλησιαστικών θεσμών και φορέων στη Σύρο υπήρξε καθοριστικός για τη διαμόρφωση, τη σταθεροποίηση και τη διαχείριση των σχέσεων μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών σε τοπικό επίπεδο. Η μακρά ιστορική συνύπαρξη των δύο δογμάτων δημιούργησε ένα εκκλησιαστικό περιβάλλον στο οποίο οι θεσμοί δεν περιορίστηκαν στη λατρευτική τους λειτουργία, αλλά ανέλαβαν ευρύτερους κοινωνικούς και ρυθμιστικούς ρόλους. Η παρουσία οργανωμένων εκκλησιαστικών δομών λειτούργησε ως πλαίσιο αναφοράς για τη θρησκευτική ταυτότητα, αλλά και ως μηχανισμός αποτροπής κοινωνικών εντάσεων (Anastasiadis, 2004). Η Ορθόδοξη Εκκλησία, ως θεσμικά επικρατούσα στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους, ανέπτυξε στη Σύρο δομές διοίκησης και ποιμαντικής μέριμνας που συνδέονταν άμεσα με τη δημόσια σφαίρα. Παρά τη θεσμική της ισχύ, η Ορθόδοξη Εκκλησία στη Σύρο αναγκάστηκε να λειτουργήσει σε ένα περιβάλλον ιστορικά παγιωμένης θρησκευτικής πολυμορφίας. Η ανάγκη συνύπαρξης με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία περιόρισε την ανάπτυξη αποκλειστικών πρακτικών και ενίσχυσε μια κουλτούρα προσαρμογής και θεσμικής αυτοσυγκράτησης (Gemi, 2020). Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία διατήρησε στη Σύρο ισχυρή και συνεκτική θεσμική παρουσία, βασισμένη σε επισκοπικές δομές με μακρά ιστορική συνέχεια. Οι διεθνείς διασυνδέσεις της και η ιδιαίτερη ιστορική της θέση στο νησί ενίσχυσαν τον ρόλο της ως αυτόνομου, αλλά αναγνωρισμένου θρησκευτικού φορέα. Η θεσμική αυτή σταθερότητα επέτρεψε στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία να λειτουργεί ως ισότιμος

συνομιλητής στο τοπικό εκκλησιαστικό πεδίο, χωρίς να επιδιώκει την απορρόφηση ή την περιθωριοποίηση της ορθόδοξης παρουσίας (Rohan & Ágoston, 2025).

Οι εκκλησιαστικοί θεσμοί λειτούργησαν ως βασικοί διαμεσολαβητές μεταξύ θρησκευτικής ταυτότητας και κοινωνικής πραγματικότητας. Σε περιόδους κοινωνικής ή πολιτικής έντασης, οι τοπικές εκκλησιαστικές αρχές ανέλαβαν ρόλο σταθεροποιητικό, επιδιώκοντας την αποφυγή δημόσιων συγκρούσεων και τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης. Η πρακτική αυτή διάσταση της εκκλησιαστικής παρουσίας αναδεικνύει τη λειτουργία των θεσμών ως παραγόντων κοινωνικής συνοχής και όχι αποκλειστικά ως φορέων δογματικής διαφύλαξης (Prodromou, 2023). Ιδιαίτερη σημασία είχε ο ρόλος των εκκλησιαστικών φορέων στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας. Ενορίες, φιλανθρωπικά ιδρύματα και εκκλησιαστικές οργανώσεις ανέπτυξαν δράσεις υποστήριξης ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, συχνά χωρίς διάκριση θρησκευτικής ένταξης. Η πρακτική αυτή ενίσχυσε την εικόνα των Εκκλησιών ως φορέων κοινής κοινωνικής ευθύνης και δημιούργησε άτυπα πεδία συνεργασίας, στα οποία η θρησκευτική διαφορά υποχωρούσε μπροστά στην κοινωνική ανάγκη (Leustean & Madeley, 2010). Οι εκκλησιαστικοί θεσμοί επηρέασαν, επίσης, τη διαμόρφωση της τοπικής πολιτιστικής ζωής. Η συμμετοχή τους σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, η διαχείριση μνημείων και η συμβολή στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης ενίσχυσαν τον ρόλο τους ως θεματοφυλάκων της τοπικής ταυτότητας. Η πολιτιστική αυτή παρουσία λειτούργησε ως κοινός τόπος συνάντησης των δύο κοινοτήτων, ενισχύοντας την αίσθηση ότι η ιστορία της Σύρου αποτελεί κοινό κτήμα ανεξαρτήτως δόγματος (Spilioroulou, 2013).

Η εκπαίδευση αποτέλεσε έναν ακόμη τομέα όπου οι εκκλησιαστικοί φορείς άσκησαν σημαντική επιρροή. Η λειτουργία σχολείων και μορφωτικών ιδρυμάτων, άμεσα ή έμμεσα συνδεδεμένων με τις Εκκλησίες, συνέβαλε στη διαμόρφωση γενεών

εξοικειωμένων με τη θρησκευτική ετερότητα (Κούκκου, 1980). Η καθημερινή επαφή μαθητών διαφορετικών δογμάτων σε κοινό εκπαιδευτικό περιβάλλον καλλιέργησε στάσεις ανεκτικότητας και πρακτικής αποδοχής της διαφορετικότητας (Doxiadis, 2019). Ο ρόλος των εκκλησιαστικών θεσμών δεν περιορίστηκε στη διαχείριση της καθημερινότητας, αλλά επεκτάθηκε και στη διαμόρφωση άτυπων μορφών εκκλησιαστικής διπλωματίας. Οι επαφές μεταξύ τοπικών εκκλησιαστικών ηγετών, η ανταλλαγή πληροφοριών και η συνεννόηση σε ευαίσθητα ζητήματα, όπως οι μικτοί γάμοι ή οι δημόσιες τελετές, συγκρότησαν ένα πλέγμα πρακτικών συνεργασίας. Η διπλωματία αυτή δεν ήταν θεσμοθετημένη, αλλά βασίστηκε στην προσωπική εμπιστοσύνη και στη γνώση της τοπικής κοινωνίας (Trantas, 2020).

Οι εκκλησιαστικοί θεσμοί λειτούργησαν, επίσης, ως φορείς ιστορικής μνήμης. Η ανάδειξη της μακράς παράδοσης συνύπαρξης Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός αφηγήματος κοινής ιστορίας, το οποίο μετρίασε τις εντάσεις και ενίσχυσε την αίσθηση συνέχειας. Η μνήμη αυτή λειτουργεί ως σημείο αναφοράς για τη διαχείριση σύγχρονων προκλήσεων και κοινωνικών μεταβολών (Kousouris, 2023). Παρά τον σταθεροποιητικό τους ρόλο, οι εκκλησιαστικοί θεσμοί δεν λειτούργησαν χωρίς περιορισμούς. Οι θεολογικές αποκλίσεις και οι κανονικές δεσμεύσεις θέτουν σαφή όρια στη συνεργασία και στην αλληλεπίδραση. Η διατήρηση της εκκλησιαστικής ταυτότητας παραμένει πρωταρχικό μέλημα, γεγονός που περιορίζει τις δυνατότητες βαθύτερης θεσμικής σύγκλισης. Ωστόσο, η ύπαρξη αυτών των ορίων δεν αναιρεί τη δυνατότητα λειτουργικής συνύπαρξης σε κοινωνικό επίπεδο (Kalaitzidis, 2016).

Ο ρόλος των εκκλησιαστικών θεσμών και φορέων στη Σύρο αναδεικνύει τη σημασία της τοπικής διάστασης στη διαχείριση του θρησκευτικού πλουραλισμού. Οι θεσμοί αυτοί δεν λειτούργησαν απλώς ως μεταφορείς κεντρικών εκκλησιαστικών

πολιτικών, αλλά ως ενεργοί διαμορφωτές της τοπικής πραγματικότητας. Η προσαρμοστικότητα, η ποιμαντική διάκριση και η κοινωνική ευθύνη αποτέλεσαν βασικά χαρακτηριστικά της δράσης τους, συμβάλλοντας στη διατήρηση ενός βιώσιμου πλαισίου συνύπαρξης Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο.

6.4) Προσωπικές μαρτυρίες και τοπικές εμπειρίες διαλόγου

Οι προσωπικές μαρτυρίες και οι τοπικές εμπειρίες διαλόγου αποτελούν κρίσιμο ερμηνευτικό εργαλείο για την κατανόηση των σχέσεων Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο, καθώς φωτίζουν τη βιωματική διάσταση της θρησκευτικής συνύπαρξης πέρα από τα θεσμικά και κανονικά σχήματα. Στο επίπεδο της καθημερινής ζωής, οι κάτοικοι του νησιού δεν βιώνουν τον διάλογο ως αφηρημένη έννοια ή ως επίσημη διαδικασία, αλλά ως μέρος της προσωπικής και κοινωνικής τους εμπειρίας, η οποία διαμορφώνεται μέσα από σχέσεις, αναμνήσεις και κοινές πρακτικές (Kousouris, 2023). Οι αφηγήσεις παλαιότερων και νεότερων κατοίκων αποκαλύπτουν ότι η θρησκευτική ετερότητα στη Σύρο γίνεται αντιληπτή πρωτίστως ως στοιχείο της τοπικής κανονικότητας. Η συνύπαρξη με άτομα διαφορετικού δόγματος εντάσσεται στη μνήμη του τόπου και μεταδίδεται διαγενεακά ως αυτονόητη πραγματικότητα. Οι προσωπικές μαρτυρίες συχνά αναφέρονται σε παιδικές εμπειρίες κοινής φοίτησης, γειτονικής συμβίωσης και καθημερινής συναναστροφής, όπου η θρησκευτική διαφορά αναγνωρίζεται χωρίς να μετατρέπεται σε παράγοντα αποστασιοποίησης (Doxiadis, 2019).

Ο διάλογος, όπως προκύπτει από τις τοπικές εμπειρίες, δεν λαμβάνει κατ' ανάγκην θεολογική μορφή. Αντιθέτως, εκφράζεται μέσα από απλές πράξεις επικοινωνίας, όπως η αμοιβαία παρουσία σε κοινωνικά γεγονότα, οι καθημερινές συνομιλίες και η ανταλλαγή εμπειριών. Η πρακτική αυτή μορφή διαλόγου δεν

επιδιώκει την επίλυση δογματικών διαφορών, αλλά την καλλιέργεια σχέσεων εμπιστοσύνης και αμοιβαίου σεβασμού, οι οποίες λειτουργούν ως βάση της κοινωνικής συνοχής (Gemi, 2020). Ιδιαίτερο βάρος στις προσωπικές μαρτυρίες έχει η εμπειρία της κοινής ζωής σε μικτές γειτονιές. Οι αφηγήσεις αναδεικνύουν τη σημασία της χωρικής εγγύτητας στη διαμόρφωση σχέσεων οικειότητας. Η καθημερινή επαφή με τον «άλλο» μειώνει την αίσθηση της διαφορετικότητας και ενισχύει την αντίληψη της κοινής τοπικής ταυτότητας. Η γειτονία λειτουργεί ως χώρος άτυπου διαλόγου, όπου οι διαφορές γίνονται αντικείμενο κατανόησης και όχι αντιπαράθεσης (Lecoeur, 2015).

Οι προσωπικές εμπειρίες διαλόγου συνδέονται συχνά με σημαντικές στιγμές της κοινωνικής ζωής, όπως γάμοι, βαπτίσεις, κηδείες και τοπικές εορτές. Σε αυτές τις περιστάσεις, η παρουσία μελών και των δύο δογμάτων δημιουργεί συνθήκες έμμεσης επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης. Οι μαρτυρίες δείχνουν ότι η συμμετοχή σε τέτοιες εκδηλώσεις δεν εκλαμβάνεται ως θρησκευτική υπέρβαση, αλλά ως κοινωνική πράξη σεβασμού και αλληλεγγύης (Kalaitzidis, 2016). Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι μαρτυρίες που προέρχονται από οικογένειες μικτών γάμων. Οι εμπειρίες αυτές αναδεικνύουν τον διάλογο σε μικροκλίμακα, μέσα στον ίδιο τον οικογενειακό χώρο. Η καθημερινή διαπραγμάτευση θρησκευτικών πρακτικών, εθίμων και επιλογών απαιτεί συνεχή επικοινωνία και αμοιβαία κατανόηση. Οι αφηγήσεις αυτές δείχνουν ότι ο διάλογος δεν είναι πάντοτε ανέφελος, αλλά χαρακτηρίζεται από προσαρμογές και συμβιβασμούς που ενισχύουν τη συνοχή της οικογένειας (Kousouris, 2025).

Οι τοπικές εμπειρίες διαλόγου επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τη στάση της εκκλησιαστικής ηγεσίας. Προσωπικές μαρτυρίες κληρικών και λαϊκών καταδεικνύουν ότι η αποφυγή οξυμένων δημόσιων τοποθετήσεων και η έμφαση στην ποιμαντική ηρεμία διευκολύνουν τη διατήρηση ενός θετικού κλίματος. Η στάση αυτή γίνεται αντιληπτή από τους πιστούς και επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο

αντιλαμβάνονται και βιώνουν τη θρησκευτική ετερότητα (Anastassiadis, 2004). Η μνήμη ιστορικών γεγονότων και περιόδων συνύπαρξης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις προσωπικές αφηγήσεις. Οι κάτοικοι συχνά αναφέρονται στο παρελθόν του νησιού ως στοιχείο που θεμελιώνει τη σημερινή στάση απέναντι στον διάλογο. Η ιστορική μνήμη λειτουργεί ως αφηγηματικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο οι σύγχρονες εμπειρίες αποκτούν νόημα και συνέχεια. Η επίγνωση μιας μακράς παράδοσης συνύπαρξης ενισχύει την ανθεκτικότητα της τοπικής κοινωνίας (Kousouris, 2023).

Παρά τον γενικά θετικό χαρακτήρα των μαρτυριών, καταγράφονται και εμπειρίες έντασης ή αμφιθυμίας, ιδίως σε περιόδους κοινωνικών μεταβολών. Οι προσωπικές αφηγήσεις αναδεικνύουν στιγμές αβεβαιότητας ή καχυποψίας, οι οποίες όμως σπάνια οδηγούν σε μακροχρόνιες ρήξεις. Η ύπαρξη διαύλων επικοινωνίας σε προσωπικό επίπεδο επιτρέπει την εκτόνωση των εντάσεων και την επαναφορά της ισορροπίας (Doxiadis, 2022). Οι προσωπικές μαρτυρίες και οι τοπικές εμπειρίες διαλόγου στη Σύρο αναδεικνύουν τον ανθρώπινο παράγοντα ως θεμέλιο της διαχριστιανικής συνύπαρξης. Ο διάλογος δεν εξαντλείται σε θεσμικές πρωτοβουλίες, αλλά βιώνεται καθημερινά μέσα από σχέσεις, πρακτικές και κοινές εμπειρίες. Η μελέτη αυτών των μαρτυριών φωτίζει τη δυναμική του θρησκευτικού πλουραλισμού σε τοπικό επίπεδο και αναδεικνύει τη σημασία της κοινής ζωής ως πεδίου ουσιαστικής επικοινωνίας μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο (Prodromou, 2023).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΜΙΚΤΩΝ ΓΑΜΩΝ

7.1) Κανονικό και θεολογικό πλαίσιο

Το ζήτημα των μικτών γάμων κατέχει κεντρική θέση στη συζήτηση περί σχέσεων Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών, καθώς αγγίζει τον πυρήνα της εκκλησιολογίας, της κανονικής παράδοσης και της ποιμαντικής πράξης. Ο γάμος στην Ορθόδοξη Εκκλησία δεν αντιμετωπίζεται απλώς ως κοινωνικός θεσμός, αλλά ως μυστήριο που εντάσσεται άμεσα στο σώμα της Εκκλησίας και προϋποθέτει ενότητα πίστεως και εκκλησιαστικής ζωής. Η θεολογική αυτή θεώρηση επηρεάζει καθοριστικά τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζονται οι γάμοι μεταξύ πιστών διαφορετικών χριστιανικών ομολογιών (Erickson, 1998). Η κανονική παράδοση της Ορθόδοξης Εκκλησίας διαμορφώθηκε σε ιστορικά πλαίσια όπου η θρησκευτική ομοιογένεια θεωρούνταν δεδομένη. Οι ιεροί κανόνες αποτυπώνουν την αγωνία για τη διαφύλαξη της πίστης και της εκκλησιαστικής ταυτότητας, αντιμετωπίζοντας τους μικτούς γάμους με επιφυλακτικότητα. Η σύναψη γάμου με ετερόδοξο θεωρήθηκε δυνητικά απειλητική για την ενότητα της οικογένειας ως «κατ' οίκον Εκκλησίας», καθώς εισάγει διαφοροποίηση στην κοινή λατρευτική και μυστηριακή ζωή (Hartnup, 2004).

Σε θεολογικό επίπεδο, ο γάμος νοείται ως εικόνα της σχέσης Χριστού και Εκκλησίας, γεγονός που προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στην κοινή πίστη των συζύγων. Η απουσία πλήρους εκκλησιαστικής κοινωνίας μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών δημιουργεί θεολογικά ερωτήματα σχετικά με την πληρότητα της μυστηριακής εμπειρίας και τη συμμετοχή στο εκκλησιαστικό σώμα. Η προβληματική αυτή δεν αφορά μόνο το ζευγάρι, αλλά επεκτείνεται στη ζωή της ενορίας και της ευρύτερης εκκλησιαστικής κοινότητας (Kalaitzidis, 2016). Παρά την κανονική

αυστηρότητα, η ορθόδοξη παράδοση δεν υπήρξε μονολιθική. Η αρχή της οικονομίας επέτρεψε, σε συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες, την κατ' εξαίρεση αποδοχή μικτών γάμων, με σκοπό την ποιμαντική φροντίδα των πιστών και την αποτροπή μεγαλύτερων προβλημάτων. Η οικονομία δεν αναιρεί τον κανονικό κανόνα, αλλά λειτουργεί ως ποιμαντικό εργαλείο προσαρμογής στην πραγματικότητα της ζωής (Erickson, 1998).

Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία αντιμετωπίζει τους μικτούς γάμους μέσα από διαφορετικό κανονικό και θεολογικό πλαίσιο. Η κανονική της παράδοση αναγνωρίζει τη δυνατότητα τέλεσης γάμων μεταξύ καθολικών και μη καθολικών χριστιανών υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, δίνοντας έμφαση στη διασφάλιση της πίστης του καθολικού μέρους και της ανατροφής των τέκνων. Η προσέγγιση αυτή αντανακλά μια περισσότερο νομική και θεσμική κατανόηση του γάμου, χωρίς να απουσιάζει η θεολογική του διάσταση (O'Loughlin, 2020).

Η ιστορική εμπειρία της συνύπαρξης Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών, ιδίως σε περιοχές με μικτούς πληθυσμούς, ανέδειξε την ανάγκη πρακτικής διαχείρισης των μικτών γάμων. Οι Εκκλησίες βρέθηκαν αντιμέτωπες με κοινωνικές πραγματικότητες που δεν μπορούσαν να αγνοηθούν, γεγονός που οδήγησε σε ποικίλες ερμηνείες και εφαρμογές του κανονικού πλαισίου. Η διαφοροποίηση αυτή καταδεικνύει τη δυναμική σχέση μεταξύ θεολογικής αρχής και κοινωνικής πράξης (Willert & Molokotos-Liederman, 2016). Στη σύγχρονη θεολογική σκέψη, οι μικτοί γάμοι επανεξετάζονται στο πλαίσιο του διαχριστιανικού διαλόγου και της εκκλησιαστικής διπλωματίας. Η έμφαση μετατοπίζεται από την αποκλειστική κανονική απαγόρευση προς την ποιμαντική συνοδεία και τη διαχείριση της πραγματικότητας των πιστών που ζουν σε συνθήκες θρησκευτικού πλουραλισμού. Η προσέγγιση αυτή δεν συνεπάγεται άρση των δογματικών διαφορών, αλλά αναγνώριση της ανάγκης υπεύθυνης ποιμαντικής στάσης

(Grigore & Makrides, 2024). Η ένταση μεταξύ κανονικής αυστηρότητας και ποιμαντικής ευελιξίας αποτελεί σταθερό χαρακτηριστικό της ορθόδοξης προσέγγισης στους μικτούς γάμους. Οι εκκλησιαστικές αρχές καλούνται να ισορροπήσουν μεταξύ της διαφύλαξης της εκκλησιαστικής ταυτότητας και της φροντίδας των συγκεκριμένων προσώπων. Η ισορροπία αυτή δεν είναι δεδομένη, αλλά εξαρτάται από το ιστορικό, κοινωνικό και τοπικό πλαίσιο (Anastassiadis, 2004).

Οι μικτοί γάμοι εγείρουν, επίσης, ερωτήματα σχετικά με τη θρησκευτική αγωγή των τέκνων και τη συμμετοχή τους στην εκκλησιαστική ζωή. Το ζήτημα αυτό αποκτά ιδιαίτερη θεολογική σημασία, καθώς συνδέεται με τη συνέχεια της εκκλησιαστικής κοινότητας και τη μετάδοση της πίστης. Η διαφορετική κανονική αντιμετώπιση από τις δύο Εκκλησίες καθιστά αναγκαίο τον διάλογο και τη συνεννόηση, ιδίως σε τοπικό επίπεδο (Grigoriadis, 2009). Σε κοινωνικό επίπεδο, οι μικτοί γάμοι αντανakλούν ευρύτερες μεταβολές, όπως η αυξημένη κινητικότητα, η ατομική επιλογή και η αποδυνάμωση των παραδοσιακών κοινοτικών δεσμών. Οι μεταβολές αυτές επηρεάζουν άμεσα την εκκλησιαστική πρακτική, καθώς οι πιστοί δεν βιώνουν πλέον την εκκλησιαστική ένταξη με τον ίδιο τρόπο όπως στο παρελθόν. Το κανονικό πλαίσιο καλείται να απαντήσει σε νέες συνθήκες, χωρίς να απεμπολήσει τη θεολογική του βάση (Doxiadis, 2019).

Το κανονικό και θεολογικό πλαίσιο των μικτών γάμων αποκαλύπτει τη σύνθετη σχέση μεταξύ Εκκλησίας και κοινωνίας. Οι μικτοί γάμοι δεν αποτελούν απλώς κανονική εξαίρεση, αλλά πεδίο όπου δοκιμάζεται η ικανότητα της Εκκλησίας να συνομιλεί με την ιστορία και την κοινωνική πραγματικότητα. Η εξέταση του πλαισίου αυτού φωτίζει τις βαθύτερες διαστάσεις των σχέσεων Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών και αναδεικνύει τη σημασία της ποιμαντικής διάκρισης σε συνθήκες θρησκευτικού πλουραλισμού.

7.2) Πρακτικές εφαρμογές στη Σύρο

Οι πρακτικές εφαρμογές του κανονικού και θεολογικού πλαισίου των μικτών γάμων στη Σύρο διαμορφώθηκαν μέσα από τη μακρά εμπειρία συνύπαρξης Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών και αντανακλούν την ανάγκη προσαρμογής της εκκλησιαστικής πράξης στις ιδιαίτερες συνθήκες του νησιού. Σε αντίθεση με περιοχές όπου οι μικτοί γάμοι αποτελούν σχετικά πρόσφατο φαινόμενο, στη Σύρο η ύπαρξή τους εντάσσεται στη συλλογική μνήμη και έχει επηρεάσει τη στάση τόσο των πιστών όσο και των εκκλησιαστικών αρχών (Kousouris, 2023). Στην καθημερινή πρακτική, οι μικτοί γάμοι αντιμετωπίζονται πρωτίστως ως ποιμαντικό ζήτημα και όχι αποκλειστικά ως κανονική απόκλιση. Οι τοπικές εκκλησιαστικές αρχές, έχοντας επίγνωση της κοινωνικής πραγματικότητας, επιδιώκουν τη διαχείριση των περιπτώσεων αυτών με τρόπο που να αποτρέπει τη δημιουργία εντάσεων και ρήξεων. Η εφαρμογή της αρχής της οικονομίας καθίσταται βασικό εργαλείο, επιτρέποντας την ευέλικτη αντιμετώπιση χωρίς την επίσημη ανατροπή του κανονικού πλαισίου (Erickson, 1998).

Σημαντικό στοιχείο των πρακτικών εφαρμογών αποτελεί η διαδικασία προετοιμασίας των ζευγαριών. Στη Σύρο, η προσέγγιση των μικτών ζευγαριών συχνά ξεκινά με εκτενή ποιμαντική συζήτηση, κατά την οποία διευκρινίζονται οι κανονικές προϋποθέσεις, οι θεολογικές θέσεις και οι πρακτικές συνέπειες του γάμου. Η διαδικασία αυτή δεν έχει τιμωρητικό χαρακτήρα, αλλά αποσκοπεί στη συνειδητοποίηση των επιλογών και των ευθυνών που συνεπάγεται ο μικτός γάμος (Kalaitzidis, 2016). Η τέλεση του μυστηρίου του γάμου παρουσιάζει ποικιλία πρακτικών προσεγγίσεων, ανάλογα με το εκκλησιαστικό πλαίσιο και τις επιλογές του ζευγαριού. Στην ορθόδοξη πράξη, ο γάμος μπορεί να τελεστεί υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, με σαφή αναφορά στον ετερόδοξο χαρακτήρα του ενός μέρους. Η

επιλογή αυτή συνδέεται συχνά με την επιθυμία του ζευγαριού να ενταχθεί στον ορθόδοξο εκκλησιαστικό χώρο, χωρίς να αποκοπεί πλήρως από τη ρωμαιοκαθολική παράδοση (Grigore & Makrides, 2024).

Στην πράξη, η συνεργασία μεταξύ των δύο Εκκλησιών σε τοπικό επίπεδο αποδεικνύεται καθοριστική. Αν και δεν υφίσταται θεσμοθετημένο κοινό κανονικό πλαίσιο, οι άτυπες συνεννοήσεις μεταξύ κληρικών διευκολύνουν τη διαχείριση ευαίσθητων ζητημάτων, όπως ο χρόνος τέλεσης του γάμου, η συμμετοχή συγγενών διαφορετικού δόγματος και η αποφυγή δημόσιων παρεξηγήσεων. Οι πρακτικές αυτές συγκροτούν μια μορφή τοπικής εκκλησιαστικής διπλωματίας (Trantas, 2020). Η ανατροφή των τέκνων αποτελεί ένα από τα πιο κρίσιμα ζητήματα στις πρακτικές εφαρμογές των μикτόν γάμων στη Σύρο. Οι εκκλησιαστικές αρχές επιδιώκουν, κατά κανόνα, τη σαφή συμφωνία ως προς τη θρησκευτική αγωγή των παιδιών, αναγνωρίζοντας όμως την πολυπλοκότητα των οικογενειακών σχέσεων. Στην πράξη, παρατηρείται ποικιλία λύσεων, από την αποκλειστική ένταξη των τέκνων σε μία Εκκλησία έως την εξοικείωσή τους και με τις δύο παραδόσεις, χωρίς αυτό να θεωρείται πάντοτε προβληματικό σε κοινωνικό επίπεδο (Doxiadis, 2019).

Η καθημερινή ζωή των μикτόν οικογενειών στη Σύρο δείχνει ότι οι πρακτικές εφαρμογές των κανονικών ρυθμίσεων συχνά υπερβαίνουν τη θεωρητική αυστηρότητα. Η συμμετοχή σε εορτές, κοινωνικές εκδηλώσεις και οικογενειακά γεγονότα και των δύο δογμάτων αποτελεί συνήθη πρακτική. Οι οικογένειες αυτές λειτουργούν ως μικροχώροι διαλόγου, όπου η θρησκευτική διαφορά ενσωματώνεται στην καθημερινότητα μέσα από συμβιβασμούς και αμοιβαίο σεβασμό (Gemi, 2020). Οι πρακτικές εφαρμογές επηρεάζονται επίσης από το ιστορικό βάθος της ρωμαιοκαθολικής παρουσίας στη Σύρο. Η μακρά θεσμική συνέχεια της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και η κοινωνική της ενσωμάτωση στο νησί καθιστούν τη

σχέση με την Ορθόδοξη Εκκλησία περισσότερο ισορροπη σε σύγκριση με άλλες περιοχές. Το γεγονός αυτό διευκολύνει την αποδοχή πρακτικών λύσεων που δεν θα ήταν εύκολα εφαρμόσιμες αλλού (Rohan & Ágoston, 2025).

Η στάση της τοπικής κοινωνίας παίζει καθοριστικό ρόλο στην εφαρμογή των κανονικών ρυθμίσεων. Οι μικτοί γάμοι, έχοντας μακρά παράδοση στο νησί, δεν αντιμετωπίζονται ως κοινωνική παρέκκλιση, αλλά ως αναγνωρισμένη μορφή οικογενειακής ζωής. Η κοινωνική αποδοχή μειώνει την πίεση προς τις εκκλησιαστικές αρχές και επιτρέπει πιο ευέλικτες ποιμαντικές προσεγγίσεις, χωρίς να προκαλούνται έντονες αντιδράσεις (Lecoeur, 2015). Παρά την ύπαρξη πρακτικών λύσεων, οι μικτοί γάμοι εξακολουθούν να αποτελούν πεδίο διαπραγμάτευσης και όχι οριστικής ρύθμισης. Οι εκκλησιαστικές αρχές καλούνται να επανεξετάζουν διαρκώς τις πρακτικές τους υπό το φως κοινωνικών μεταβολών, μεταναστευτικών ρευμάτων και αλλαγών στις αντιλήψεις περί οικογένειας. Η εμπειρία της Σύρου δείχνει ότι η πρακτική εφαρμογή του κανονικού πλαισίου δεν είναι στατική, αλλά εξελίσσεται σε συνάρτηση με τη ζωή της τοπικής κοινωνίας (Anastassiadis, 2004).

Οι πρακτικές εφαρμογές των μικτών γάμων στη Σύρο αναδεικνύουν τον ρόλο της τοπικής εμπειρίας στη διαμόρφωση της εκκλησιαστικής πράξης. Η ισορροπία μεταξύ κανονικής συνέπειας και ποιμαντικής ευαισθησίας αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της προσέγγισης αυτής. Η μελέτη των εφαρμογών αυτών φωτίζει τον τρόπο με τον οποίο η Εκκλησία διαχειρίζεται τη συνύπαρξη σε συνθήκες θρησκευτικού πλουραλισμού και αναδεικνύει τη σημασία της τοπικής διάστασης στη σχέση Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο.

7.3) Κοινωνικές και ποιμαντικές προκλήσεις

Οι μικτοί γάμοι στη Σύρο αναδεικνύουν ένα πλέγμα κοινωνικών και ποιμαντικών προκλήσεων που εκτείνονται πέρα από το αυστηρό κανονικό πλαίσιο και αγγίζουν τον πυρήνα της εκκλησιαστικής παρουσίας στην καθημερινή ζωή των πιστών. Η συνύπαρξη Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών σε ένα κοινό κοινωνικό περιβάλλον καθιστά τον μικτό γάμο όχι απλώς ατομική επιλογή, αλλά φαινόμενο με συλλογικές επιπτώσεις, το οποίο απαιτεί διαρκή διαχείριση και ποιμαντική διάκριση (Gemi, 2020). Σε κοινωνικό επίπεδο, μία από τις βασικές προκλήσεις αφορά τη διαχείριση της θρησκευτικής ταυτότητας μέσα στην οικογένεια. Οι μικτές οικογένειες καλούνται να συνδυάσουν διαφορετικές παραδόσεις, εορτολόγια και λατρευτικές πρακτικές, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει αβεβαιότητα ή εσωτερικές εντάσεις. Η κοινωνική πίεση για ομαλή ένταξη στην τοπική κοινότητα συχνά οδηγεί σε πρακτικούς συμβιβασμούς, οι οποίοι δεν είναι πάντοτε θεολογικά ουδέτεροι, αλλά επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται η πίστη στην καθημερινότητα (Doxiadis, 2019).

Η στάση του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την εξέλιξη των μικτών γάμων. Στη Σύρο, η ιστορική εξοικείωση με τη θρησκευτική ετερότητα μειώνει τον κοινωνικό στιγματισμό, χωρίς ωστόσο να τον εξαλείφει πλήρως. Οι κοινωνικές προσδοκίες σχετικά με την ανατροφή των παιδιών, τη συμμετοχή στις ενοριακές δραστηριότητες και την τήρηση των παραδόσεων ασκούν πίεση στα ζευγάρια, τα οποία συχνά βρίσκονται ανάμεσα σε αντικρουόμενες απαιτήσεις (Kousouris, 2023). Σε ποιμαντικό επίπεδο, οι μικτοί γάμοι θέτουν το ζήτημα της πνευματικής συνοδείας των ζευγαριών. Οι κληρικοί καλούνται να διαχειριστούν καταστάσεις που δεν προβλέπονται πάντοτε με σαφήνεια από το κανονικό δίκαιο, γεγονός που απαιτεί προσωπική κρίση και ποιμαντική ευαισθησία. Η ανάγκη αποφυγής

σκανδαλισμού, σε συνδυασμό με τη φροντίδα για τη σωτηρία των πιστών, δημιουργεί ένα σύνθετο πεδίο αποφάσεων, στο οποίο η αυστηρή εφαρμογή των κανόνων μπορεί να αποδειχθεί ανεπαρκής (Erickson, 1998).

Μία από τις πλέον έντονες ποιμαντικές προκλήσεις αφορά τη συμμετοχή των μικτών οικογενειών στη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας. Η διαφορετική εκκλησιαστική ένταξη των συζύγων δημιουργεί ασυμμετρία στη συμμετοχή στη Θεία Ευχαριστία και στα λοιπά μυστήρια, γεγονός που μπορεί να προκαλέσει αίσθημα αποκλεισμού ή αποξένωσης. Η ποιμαντική αντιμετώπιση καλείται να διαχειριστεί αυτό το βίωμα χωρίς να αλλοιώνει τη θεολογική σημασία της εκκλησιαστικής κοινωνίας (Kalaitzidis, 2016). Ιδιαίτερη πρόκληση συνιστά η θρησκευτική αγωγή των τέκνων. Η επιλογή του δόγματος στο οποίο θα ενταχθούν τα παιδιά δεν αποτελεί απλώς διοικητικό ζήτημα, αλλά βαθύτατα ποιμαντικό και θεολογικό πρόβλημα. Οι γονείς συχνά επιδιώκουν λύσεις που θα διασφαλίζουν την οικογενειακή συνοχή, ακόμη και αν αυτό συνεπάγεται περιορισμένη συμμετοχή σε μία από τις δύο εκκλησιαστικές παραδόσεις. Η Εκκλησία καλείται να συνοδεύσει αυτή τη διαδικασία χωρίς να επιβάλλει μονοδιάστατες λύσεις (Grigore & Makrides, 2024).

Οι κοινωνικές μεταβολές των τελευταίων δεκαετιών επιτείνουν τις ποιμαντικές προκλήσεις. Η αυξανόμενη έμφαση στην ατομική επιλογή, η αποδυνάμωση των παραδοσιακών κοινοτικών δεσμών και η αλλαγή αντιλήψεων γύρω από τον γάμο και την οικογένεια επηρεάζουν άμεσα τον τρόπο με τον οποίο οι μικτοί γάμοι βιώνονται και αξιολογούνται. Οι εκκλησιαστικές αρχές καλούνται να απαντήσουν σε ένα περιβάλλον όπου η αυθεντία τους δεν θεωρείται αυτονόητη (Anastassiadis, 2004). Σε τοπικό επίπεδο, οι ποιμαντικές προκλήσεις εντείνονται από τη μικρή κλίμακα της κοινωνίας. Στη Σύρο, οι προσωπικές σχέσεις, η εγγύτητα και η κοινωνική διαφάνεια καθιστούν τις εκκλησιαστικές αποφάσεις περισσότερο ορατές και άμεσα

αξιολογήσιμες από την κοινότητα. Κάθε ποιμαντική επιλογή μπορεί να αποκτήσει συμβολικό χαρακτήρα και να επηρεάσει τις σχέσεις μεταξύ των δύο δογμάτων, γεγονός που αυξάνει το βάρος της ευθύνης των εκκλησιαστικών λειτουργών (Kousouris, 2025).

Η συνεργασία ή η έλλειψή της μεταξύ των δύο Εκκλησιών αποτελεί κρίσιμο παράγοντα στη διαχείριση των προκλήσεων. Η απουσία συνεννόησης μπορεί να οδηγήσει σε αντικρουόμενες ποιμαντικές πρακτικές, οι οποίες επιβαρύνουν τα ζευγάρια και εντείνουν την αίσθηση σύγχυσης. Αντίθετα, οι άτυποι διάλογοι επικοινωνίας συμβάλλουν στην αποφόρτιση των εντάσεων και στη διαμόρφωση πρακτικών λύσεων, χωρίς να θίγεται η εκκλησιαστική αυτοσυνειδησία (Trantas, 2020). Οι μικτοί γάμοι λειτουργούν, επίσης, ως καθρέφτης των ευρύτερων σχέσεων Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών. Οι κοινωνικές και ποιμαντικές δυσκολίες που ανακύπτουν δεν είναι απομονωμένες, αλλά συνδέονται με ιστορικές μνήμες, θεολογικές αποκλίσεις και διαφορετικές εκκλησιολογικές αντιλήψεις. Η διαχείριση των προκλήσεων αυτών απαιτεί επίγνωση του ιστορικού βάθους και της τοπικής ιδιαιτερότητας (Grigoriadis, 2009).

Παρά τις δυσκολίες, οι κοινωνικές και ποιμαντικές προκλήσεις των μικτών γάμων προσφέρουν και δυνατότητες αναστοχασμού. Η ανάγκη ποιμαντικής προσέγγισης των συγκεκριμένων προσώπων οδηγεί σε επανεξέταση πρακτικών και στάσεων, χωρίς να εγκαταλείπεται η θεολογική βάση της εκκλησιαστικής ζωής. Η εμπειρία της Σύρου δείχνει ότι οι προκλήσεις αυτές μπορούν να λειτουργήσουν ως πεδίο ωρίμανσης της ποιμαντικής πράξης και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής σε ένα περιβάλλον θρησκευτικού πλουραλισμού (Prodromou, 2023).

7.4) Οι μικτοί γάμοι ως πεδίο εκκλησιαστικής διπλωματίας

Οι μικτοί γάμοι μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών συνιστούν ένα από τα πλέον ευαίσθητα αλλά και γόνιμα πεδία άσκησης εκκλησιαστικής διπλωματίας, καθώς συμπυκνώνουν θεολογικές, κανονικές, κοινωνικές και ποιμαντικές παραμέτρους σε ένα ενιαίο βιωματικό πλαίσιο (Αγριαντώνη & Δημητρόπουλος, 2008). Σε αντίθεση με τον θεσμικό διαχριστιανικό διάλογο, ο οποίος διεξάγεται συνήθως σε επίπεδο επίσημων επιτροπών και δηλώσεων, οι μικτοί γάμοι φέρνουν την ανάγκη επικοινωνίας και συνεννόησης στο επίπεδο της καθημερινής εκκλησιαστικής πράξης (Prodromou, 2023). Η εκκλησιαστική διπλωματία στον χώρο των μικτών γάμων δεν εκδηλώνεται με τη μορφή επίσημων συμφωνιών ή δογματικών συνθέσεων, αλλά μέσω άτυπων μηχανισμών επικοινωνίας και διαχείρισης. Οι τοπικές εκκλησιαστικές αρχές καλούνται να ισορροπήσουν ανάμεσα στη διατήρηση της εκκλησιαστικής ταυτότητας και στην ανάγκη αποφυγής συγκρούσεων που θα διατάρασσαν την κοινωνική συνοχή. Η διπλωματική διάσταση έγκειται ακριβώς σε αυτή την ικανότητα διακριτικής διαχείρισης διαφορών χωρίς δημόσια όξυνση (Trantas, 2020).

Στη Σύρο, οι μικτοί γάμοι αποτέλεσαν ιστορικά έναν από τους βασικούς λόγους ανάπτυξης άτυπων διαύλων επικοινωνίας μεταξύ Ορθόδοξης και Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Η επαναλαμβανόμενη ανάγκη επίλυσης πρακτικών ζητημάτων, όπως η τέλεση του γάμου, η συμμετοχή συγγενών διαφορετικού δόγματος και η ανατροφή των τέκνων, οδήγησε στη διαμόρφωση πρακτικών συνεννόησης που λειτουργούν ως μορφή εκκλησιαστικής διπλωματίας σε τοπικό επίπεδο (Kousouris, 2023). Η διπλωματική αυτή λειτουργία δεν αναιρεί τις θεολογικές αποκλίσεις, αλλά τις τοποθετεί σε ένα πλαίσιο διαχείρισης και όχι αντιπαράθεσης. Οι μικτοί γάμοι αναγκάζουν τις Εκκλησίες να αναγνωρίσουν εμπράκτως την ύπαρξη του άλλου ως σταθερού συνομιλητή και όχι

ως παροδικού προβλήματος. Η αναγνώριση αυτή αποτελεί βασικό στοιχείο της εκκλησιαστικής διπλωματίας, καθώς μετατοπίζει το βάρος από τη σύγκρουση στη συνύπαρξη (Grigore & Makrides, 2024).

Ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο αυτό έχει η στάση των τοπικών κληρικών, οι οποίοι λειτουργούν συχνά ως άτυποι διπλωμάτες. Η προσωπική επικοινωνία, η ανταλλαγή πληροφοριών και η κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας επιτρέπουν την επίλυση ζητημάτων χωρίς προσφυγή σε κεντρικές εκκλησιαστικές αρχές. Η διπλωματία αυτή είναι χαμηλής έντασης αλλά υψηλής αποτελεσματικότητας, καθώς βασίζεται στην εμπιστοσύνη και τη γνώση του τοπικού πλαισίου (Anastasiadis, 2004). Οι μικτοί γάμοι λειτουργούν, επίσης, ως πεδίο δοκιμασίας των ορίων της εκκλησιαστικής αυτοσυνειδησίας. Κάθε ποιμαντική απόφαση αποκτά συμβολική σημασία και μπορεί να ερμηνευθεί ως ένδειξη είτε αυστηρότητας είτε ανοίγματος προς τον διάλογο. Η εκκλησιαστική διπλωματία καλείται να διαχειριστεί αυτόν τον συμβολισμό, αποφεύγοντας τόσο την εντύπωση υποχώρησης όσο και την εικόνα αδιαλλαξίας (Kalaitzidis, 2016).

Σε κοινωνικό επίπεδο, οι μικτοί γάμοι λειτουργούν ως γέφυρες μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Οι οικογενειακοί δεσμοί που δημιουργούνται υπερβαίνουν τις θεσμικές διαχωριστικές γραμμές και παράγουν καθημερινές μορφές επικοινωνίας. Η Εκκλησία, αναγνωρίζοντας αυτή τη δυναμική, καλείται να υιοθετήσει διπλωματικές πρακτικές που δεν αγνοούν την κοινωνική πραγματικότητα των πιστών της (Doxiadis, 2019). Η εκκλησιαστική διπλωματία στον χώρο των μικτών γάμων συνδέεται άμεσα με τη διαχείριση της δημόσιας εικόνας των Εκκλησιών. Η στάση απέναντι στα μικτά ζευγάρια επηρεάζει την αντίληψη των πιστών για τον ποιμαντικό χαρακτήρα της Εκκλησίας και τη σχέση της με τη σύγχρονη κοινωνία. Μία υπερβολικά αυστηρή

προσέγγιση μπορεί να εκληφθεί ως έλλειψη κατανόησης, ενώ μία ανεξέλεγκτα ευέλικτη στάση μπορεί να προκαλέσει εσωτερικές αντιδράσεις (Leustean, 2014).

Η τοπική εμπειρία της Σύρου δείχνει ότι οι μικτοί γάμοι μπορούν να λειτουργήσουν ως εργαστήριο εκκλησιαστικής διπλωματίας. Μέσα από την επαναλαμβανόμενη διαχείριση παρόμοιων περιπτώσεων, αναπτύσσεται μια άτυπη τεχνογνωσία, η οποία βασίζεται στη διάκριση, την υπομονή και την αποφυγή ιδεολογικών εξάρσεων. Η εμπειρία αυτή δεν μεταφέρεται εύκολα σε άλλα συμφραζόμενα, αλλά προσφέρει πολύτιμα παραδείγματα (Kousouris, 2025). Σε ευρύτερο επίπεδο, οι μικτοί γάμοι αναδεικνύουν τη διαφορά ανάμεσα στον θεολογικό διάλογο και στη βιωματική συνύπαρξη. Ενώ ο πρώτος εξελίσσεται με αργούς ρυθμούς, η δεύτερη απαιτεί άμεσες λύσεις. Η εκκλησιαστική διπλωματία γεφυρώνει αυτό το χάσμα, επιτρέποντας τη συνύπαρξη χωρίς την προϋπόθεση θεολογικής σύγκλισης (Grigoriadis, 2009).

Οι μικτοί γάμοι λειτουργούν, τέλος, ως δείκτης της ωριμότητας των εκκλησιαστικών σχέσεων σε τοπικό επίπεδο. Η δυνατότητα διαχείρισής τους χωρίς συγκρούσεις αντανακλά την ύπαρξη ανεπτυγμένων μηχανισμών επικοινωνίας και αμοιβαίου σεβασμού. Η εμπειρία της Σύρου δείχνει ότι η εκκλησιαστική διπλωματία δεν ασκείται μόνο σε διεθνή ή διαχριστιανικά φόρα, αλλά και στον χώρο της καθημερινής ζωής, όπου οι προσωπικές σχέσεις μετατρέπονται σε πεδίο έμπρακτου διαλόγου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ

ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΡΜΟΝΙΑ

8.1) Αξιολόγηση των πρακτικών διαλόγου

Η αξιολόγηση των πρακτικών διαλόγου στο πλαίσιο της εκκλησιαστικής διπλωματίας προϋποθέτει τη σύνδεσή τους με το ζητούμενο της κοινωνικής αρμονίας και της ειρηνικής συνύπαρξης σε περιβάλλοντα θρησκευτικού πλουραλισμού. Στην περίπτωση της Σύρου, οι πρακτικές αυτές δεν μπορούν να εξεταστούν αποκομμένα από το ιστορικό βάθος της τοπικής κοινωνίας και τη μακρά εμπειρία συνύπαρξης Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών, η οποία διαμόρφωσε ένα ιδιαίτερο υπόβαθρο αποδοχής και λειτουργικής συνεργασίας (Kousouris, 2023). Οι πρακτικές διαλόγου που αναπτύχθηκαν στο νησί δεν περιορίστηκαν σε επίσημες θεολογικές ανταλλαγές ή θεσμικές συναντήσεις, αλλά εκφράστηκαν κυρίως μέσα από άτυπες μορφές επικοινωνίας, κοινωνικής συνεργασίας και ποιμαντικής διαχείρισης. Η αξιολόγησή τους οφείλει να λάβει υπόψη την αποτελεσματικότητά τους ως προς την αποφυγή συγκρούσεων και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής, παρά την απουσία θεολογικής σύγκλισης (Prodromou, 2023).

Ένα βασικό κριτήριο αξιολόγησης αφορά τη βιωσιμότητα των πρακτικών διαλόγου στον χρόνο. Στη Σύρο, οι μορφές εκκλησιαστικής επικοινωνίας δεν εμφανίζονται ως συγκυριακές ή εξαρτώμενες αποκλειστικά από πρόσωπα, αλλά ως παγιωμένες πρακτικές που μεταδίδονται και αναπαράγονται μέσα στην τοπική κοινωνία. Η ανθεκτικότητα αυτή υποδηλώνει ότι ο διάλογος έχει ενσωματωθεί στην καθημερινή εκκλησιαστική και κοινωνική ζωή, λειτουργώντας ως σταθερός μηχανισμός πρόληψης εντάσεων (Anastassiadis, 2004). Η κοινωνική αποδοχή των

πρακτικών διαλόγου αποτελεί επίσης σημαντικό δείκτη αξιολόγησης. Οι τοπικές κοινωνικές ομάδες αντιλαμβάνονται τη διαχριστιανική επικοινωνία όχι ως απειλή για την ταυτότητά τους, αλλά ως αναγκαία συνθήκη κοινωνικής ειρήνης. Η απουσία έντονων αντιδράσεων ή συγκρουσιακών φαινομένων δείχνει ότι οι πρακτικές αυτές έχουν καταστεί κοινωνικά νομιμοποιημένες και λειτουργούν υποστηρικτικά προς τη συλλογική αρμονία (Gemi, 2020).

Στο επίπεδο της ποιμαντικής πράξης, οι πρακτικές διαλόγου αξιολογούνται με βάση την ικανότητά τους να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των πιστών. Οι μικτοί γάμοι, οι κοινές κοινωνικές δράσεις και η καθημερινή συνύπαρξη αποτελούν πεδία όπου η επιτυχία του διαλόγου κρίνεται από την αποφυγή περιθωριοποίησης και την ενίσχυση της αίσθησης ένταξης. Η ποιμαντική ευελιξία που παρατηρείται στη Σύρο δείχνει ότι ο διάλογος δεν λειτουργεί αφηρημένα, αλλά συνδέεται με συγκεκριμένα βιώματα (Kalaitzidis, 2016). Η αξιολόγηση των πρακτικών διαλόγου πρέπει, επίσης, να λάβει υπόψη τα όρια και τις αδυναμίες τους. Παρά τη θετική συμβολή τους στην κοινωνική αρμονία, οι πρακτικές αυτές δεν οδηγούν σε άρση των θεολογικών διαφορών ούτε σε πλήρη εκκλησιαστική κοινωνία. Η συνειδητή αποδοχή αυτών των ορίων αποτελεί βασικό στοιχείο της επιτυχίας τους, καθώς αποτρέπει τη δημιουργία μη ρεαλιστικών προσδοκιών και πιθανών απογοητεύσεων (Grigore & Makrides, 2024).

Ένα ακόμη κριτήριο αξιολόγησης αφορά τη σχέση των τοπικών πρακτικών διαλόγου με τις ευρύτερες εκκλησιαστικές και πολιτικές εξελίξεις. Η Σύρος δεν λειτουργεί σε απομόνωση, αλλά επηρεάζεται από κεντρικές εκκλησιαστικές θέσεις, διεθνείς διαχριστιανικές πρωτοβουλίες και μεταβολές στο κοινωνικό περιβάλλον. Η ικανότητα των τοπικών πρακτικών να προσαρμόζονται σε αυτές τις μεταβολές χωρίς να διαρρηγνύουν την κοινωνική ισορροπία αποτελεί ένδειξη λειτουργικής ωριμότητας (Leustean, 2014). Η συμβολή των πρακτικών διαλόγου στη διαμόρφωση κλίματος

εμπιστοσύνης αποτελεί κρίσιμο στοιχείο της αξιολόγησης. Η εμπιστοσύνη δεν οικοδομείται μέσω θεσμικών διακηρύξεων, αλλά μέσα από επαναλαμβανόμενες εμπειρίες συνεργασίας και συνεννόησης. Στη Σύρο, η ύπαρξη τέτοιων εμπειριών έχει μειώσει την πιθανότητα παρερμηνειών και έχει ενισχύσει την προθυμία για επικοινωνία σε περιόδους κρίσης (Doxiadis, 2019).

Ιδιαίτερη σημασία έχει η αξιολόγηση του ρόλου των εκκλησιαστικών ηγεσιών στις πρακτικές διαλόγου. Η επιλογή χαμηλών τόνων, η αποφυγή δημόσιας αντιπαράθεσης και η έμφαση στην κοινωνική ειρήνη ενίσχυσαν τη θετική πρόσληψη της εκκλησιαστικής διπλωματίας από την τοπική κοινωνία. Η στάση αυτή συνέβαλε στη σταθεροποίηση των σχέσεων και στη διατήρηση ενός λειτουργικού πλαισίου συνύπαρξης (Trantas, 2020). Η αξιολόγηση δεν μπορεί να παραβλέψει τη συμβολή των πρακτικών διαλόγου στη διαχείριση της ιστορικής μνήμης. Η ανάδειξη της κοινής ιστορίας και της μακράς εμπειρίας συνύπαρξης λειτουργεί ως αντιστάθμισμα σε αφηγήσεις σύγκρουσης και διαχωρισμού. Η ιστορική αυτή διάσταση ενισχύει τη συλλογική αυτοαντίληψη της τοπικής κοινωνίας ως χώρου θρησκευτικής ανεκτικότητας (Kousouris, 2025).

Σε κοινωνιολογικό επίπεδο, οι πρακτικές διαλόγου μπορούν να αξιολογηθούν ως παράγοντες κοινωνικής συνοχής σε συνθήκες πολυπλοκότητας και διαφοροποίησης. Η δυνατότητα ειρηνικής συνύπαρξης διαφορετικών δογμάτων εντός μιας μικρής κοινωνίας δείχνει ότι η εκκλησιαστική διπλωματία μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς τους κρατικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς διαχείρισης της διαφορετικότητας (Maussen, 2006). Η εμπειρία της Σύρου επιτρέπει την αποτίμηση των πρακτικών διαλόγου ως λειτουργικών εργαλείων κοινωνικής αρμονίας, τα οποία δεν εξαλείφουν τις διαφορές, αλλά τις καθιστούν διαχειρίσιμες. Η επιτυχία τους έγκειται στη μετατόπιση της έμφασης από την αντιπαράθεση στη συνύπαρξη και από

τη θεολογική αντιδικία στην ποιμαντική ευθύνη. Η αξιολόγηση αυτών των πρακτικών αναδεικνύει τη σημασία της τοπικής εμπειρίας ως εργαστηρίου εκκλησιαστικής διπλωματίας και κοινωνικής ειρήνης σε ένα περιβάλλον θρησκευτικού πλουραλισμού.

8.2) Ο ρόλος της τοπικής κοινωνίας

Ο ρόλος της τοπικής κοινωνίας στη διαμόρφωση και διατήρηση της κοινωνικής αρμονίας σε συνθήκες θρησκευτικού πλουραλισμού αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την αποτελεσματικότητα της εκκλησιαστικής διπλωματίας. Στην περίπτωση της Σύρου, η τοπική κοινωνία δεν λειτουργεί ως παθητικός αποδέκτης εκκλησιαστικών πρωτοβουλιών, αλλά ως ενεργός φορέας που συνδιαμορφώνει τις πρακτικές συνύπαρξης και επικοινωνίας μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών (Kousouris, 2023). Η ιστορική εμπειρία της συνύπαρξης έχει εγγραφεί στη συλλογική μνήμη των κατοίκων του νησιού και επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τη θρησκευτική ετερότητα. Η τοπική κοινωνία έχει αναπτύξει άτυπους κανόνες συμπεριφοράς και κοινωνικές συμβάσεις που διευκολύνουν τη συνύπαρξη, περιορίζοντας τις πιθανότητες σύγκρουσης. Οι κανόνες αυτοί δεν επιβάλλονται θεσμικά, αλλά προκύπτουν από τη μακρά πρακτική της κοινής ζωής (Doxiadis, 2019).

Η κοινωνική αποδοχή της θρησκευτικής διαφοροποίησης στη Σύρο συνδέεται στενά με την έννοια της τοπικής ταυτότητας. Η παρουσία Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών δεν γίνεται αντιληπτή ως εξωτερική επιβολή, αλλά ως αναπόσπαστο στοιχείο της ιστορικής και πολιτισμικής φυσιογνωμίας του τόπου. Η ταύτιση της συνύπαρξης με την τοπική παράδοση ενισχύει τη νομιμοποίησή της και λειτουργεί αποτρεπτικά απέναντι σε αποκλειστικές ή συγκρουσιακές λογικές (Lecoeur, 2015). Οι καθημερινές κοινωνικές πρακτικές διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση της κοινωνικής αρμονίας. Η γειτονία, οι επαγγελματικές σχέσεις, οι εμπορικές

συναλλαγές και οι κοινωνικές συναναστροφές δημιουργούν δίκτυα αλληλεξάρτησης που υπερβαίνουν τις εκκλησιαστικές διαχωριστικές γραμμές. Η τοπική κοινωνία, μέσα από αυτές τις πρακτικές, μετατρέπει τη θρησκευτική ετερότητα σε στοιχείο κανονικότητας και όχι σε πηγή διαφοροποίησης (Gemi, 2020).

Ιδιαίτερη σημασία έχει ο ρόλος της οικογένειας ως βασικής κοινωνικής μονάδας. Οι μικτές οικογένειες λειτουργούν ως μικροχώροι διαλόγου και διαμεσολάβησης, όπου η συνύπαρξη δοκιμάζεται και επαναπροσδιορίζεται καθημερινά. Η αποδοχή των μικτών οικογενειακών σχημάτων από το κοινωνικό περιβάλλον μειώνει τις εντάσεις και διευκολύνει την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο κοινοτήτων (Kousouris, 2025). Η τοπική κοινωνία επηρεάζει, επίσης, τον τρόπο με τον οποίο οι εκκλησιαστικοί θεσμοί ασκούν την ποιμαντική και διπλωματική τους δράση. Η κοινωνική προσδοκία για ειρηνική συνύπαρξη και αποφυγή συγκρούσεων λειτουργεί ως άτυπος μηχανισμός ελέγχου, ο οποίος ωθεί τις εκκλησιαστικές αρχές σε μετριοπαθείς και συναινετικές πρακτικές. Η αλληλεπίδραση αυτή δείχνει ότι η εκκλησιαστική διπλωματία δεν αναπτύσσεται σε κοινωνικό κενό, αλλά σε συνεχή διάλογο με την τοπική πραγματικότητα (Anastassiadis, 2004).

Ο ρόλος των τοπικών φορέων, όπως πολιτιστικοί σύλλογοι, εκπαιδευτικά ιδρύματα και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, είναι ιδιαίτερα σημαντικός στη διαμόρφωση ενός κοινού πεδίου δράσης. Οι φορείς αυτοί λειτουργούν ως ουδέτεροι χώροι συνάντησης, όπου τα μέλη των διαφορετικών δογμάτων συμμετέχουν με βάση την κοινή τους ιδιότητα ως κάτοικοι του νησιού. Η δράση τους ενισχύει την κοινωνική συνοχή και περιορίζει την αποκλειστική θρησκευτική κατηγοριοποίηση (Spiliopoulou, 2013). Η τοπική κοινωνία συμβάλλει στη διαχείριση της ιστορικής μνήμης, επιλέγοντας αφηγήσεις που τονίζουν τη συνύπαρξη και τη συνεργασία αντί της σύγκρουσης. Οι μνήμες αυτές αναπαράγονται μέσα από τον δημόσιο λόγο, την

εκπαίδευση και τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, ενισχύοντας ένα αφήγημα κοινής πορείας. Η επιλογή αυτή δεν αναιρεί τις ιστορικές εντάσεις, αλλά τις εντάσσει σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κατανόησης (Kousouris, 2023).

Σε περιόδους κοινωνικών ή πολιτικών μεταβολών, ο ρόλος της τοπικής κοινωνίας καθίσταται ακόμη πιο κρίσιμος. Η ικανότητά της να απορροφά εντάσεις και να επαναφέρει την ισορροπία εξαρτάται από το επίπεδο κοινωνικής εμπιστοσύνης και τις ήδη υπάρχουσες πρακτικές συνύπαρξης. Η Σύρος παρουσιάζει υψηλό βαθμό κοινωνικής ανθεκτικότητας, γεγονός που περιορίζει τη μεταφορά εξωτερικών συγκρούσεων στο τοπικό επίπεδο (Grigoriadis, 2009). Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στη διαμόρφωση της κοινωνικής αρμονίας δεν είναι ομοιογενής. Υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανάλογα με την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο και την κοινωνική θέση, οι οποίες επηρεάζουν τον τρόπο πρόσληψης της θρησκευτικής ετερότητας. Παρά τις διαφοροποιήσεις αυτές, το κυρίαρχο πρότυπο παραμένει η πρακτική αποδοχή και η αποφυγή ακραίων θέσεων (Maussen, 2006).

Η τοπική κοινωνία λειτουργεί, τελικά, ως ο βασικός φορέας εφαρμογής της εκκλησιαστικής διπλωματίας στην καθημερινή ζωή. Οι πρακτικές συνύπαρξης, η κοινωνική αποδοχή και οι άτυποι μηχανισμοί επικοινωνίας διαμορφώνουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο οι εκκλησιαστικοί θεσμοί μπορούν να ασκήσουν τον ρόλο τους. Η εμπειρία της Σύρου δείχνει ότι η κοινωνική αρμονία δεν επιβάλλεται άνωθεν, αλλά οικοδομείται μέσα από τη συνεχή αλληλεπίδραση θεσμών και κοινωνίας, όπου η τοπική κοινότητα αναλαμβάνει ενεργό και καθοριστικό ρόλο.

8.3) Προοπτικές ενίσχυσης του θρησκευτικού πλουραλισμού

Οι προοπτικές ενίσχυσης του θρησκευτικού πλουραλισμού στη Σύρο συνδέονται άμεσα με την ιστορική εμπειρία συνύπαρξης και τη δυναμική σχέση μεταξύ εκκλησιαστικών θεσμών και τοπικής κοινωνίας. Ο πλουραλισμός στο νησί δεν αποτελεί νεωτερικό ή επιβαλλόμενο πρότυπο, αλλά προϊόν μακράς ιστορικής διαμόρφωσης, γεγονός που προσφέρει σταθερό έδαφος για την περαιτέρω εμβάθυνσή του. Η πρόκληση δεν έγκειται στη θεμελίωση του πλουραλισμού, αλλά στη συνειδητή καλλιέργεια και επικαιροποίησή του σε ένα μεταβαλλόμενο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον (Kousouris, 2023). Μία βασική προοπτική ενίσχυσης του θρησκευτικού πλουραλισμού αφορά την εμβάθυνση της κουλτούρας διαλόγου σε τοπικό επίπεδο. Ο διάλογος, όπως έχει ήδη καταδειχθεί, δεν περιορίζεται στον θεολογικό λόγο, αλλά εκτείνεται στην καθημερινή κοινωνική πράξη. Η ενίσχυση άτυπων μορφών επικοινωνίας, η στήριξη κοινών κοινωνικών πρωτοβουλιών και η ενθάρρυνση της συνεργασίας σε τομείς κοινωνικής ευθύνης μπορούν να λειτουργήσουν ως σταθεροί μηχανισμοί εμπέδωσης της αμοιβαίας κατανόησης (Prodromou, 2023).

Η εκπαίδευση αναδεικνύεται ως κρίσιμο πεδίο για τη μακροπρόθεσμη ενίσχυση του θρησκευτικού πλουραλισμού. Η καλλιέργεια γνώσεων γύρω από την ιστορία, τις παραδόσεις και τις πρακτικές των διαφορετικών χριστιανικών ομολογιών συμβάλλει στη μείωση στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Η εκπαιδευτική διαδικασία, όταν εντάσσει τη θρησκευτική ποικιλομορφία στο πλαίσιο της τοπικής ιστορίας, ενισχύει την αντίληψη της ετερότητας ως στοιχείου πολιτισμικού πλούτου και όχι ως απειλής (Doxiadis, 2019). Ιδιαίτερη σημασία έχει η προοπτική ενίσχυσης του πλουραλισμού μέσα από τη διαχείριση της ιστορικής μνήμης. Η ανάδειξη περιόδων ειρηνικής συνύπαρξης και συνεργασίας, χωρίς αποσιώπηση των εντάσεων, συμβάλλει στη

διαμόρφωση ισορροπημένων αφηγήσεων. Η ιστορική μνήμη, όταν αξιοποιείται δημιουργικά, λειτουργεί ως εργαλείο κατανόησης και όχι ως μέσο αναπαραγωγής διχαστικών λόγων (Kousouris, 2025).

Οι εκκλησιαστικοί θεσμοί μπορούν να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στην ενίσχυση του πλουραλισμού, εφόσον υιοθετήσουν πρακτικές ποιμαντικής προσέγγισης που λαμβάνουν υπόψη τη σύνθετη κοινωνική πραγματικότητα. Η ποιμαντική διάκριση, η αποφυγή οξυμένων δημόσιων τοποθετήσεων και η έμφαση στη συνύπαρξη αποτελούν βασικά εργαλεία ενίσχυσης της κοινωνικής εμπιστοσύνης. Η στάση αυτή δεν συνεπάγεται θεολογική υποχώρηση, αλλά συνειδητή επιλογή ειρηνικής παρουσίας στον δημόσιο χώρο (Anastassiadis, 2004). Μία ακόμη προοπτική αφορά τη θεσμική συνεργασία σε επίπεδο τοπικών φορέων. Πολιτιστικοί σύλλογοι, εκπαιδευτικά ιδρύματα και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών μπορούν να λειτουργήσουν ως πεδία συνάντησης πέρα από θρησκευτικές ταυτότητες. Η ενίσχυση τέτοιων συνεργασιών διευρύνει το κοινωνικό πλαίσιο του πλουραλισμού και μειώνει την πιθανότητα εγκλωβισμού του αποκλειστικά σε εκκλησιαστικά συμφραζόμενα (Spiliopoulou, 2013).

Οι κοινωνικές μεταβολές και η αυξημένη κινητικότητα πληθυσμών δημιουργούν νέες προκλήσεις αλλά και ευκαιρίες για τον θρησκευτικό πλουραλισμό. Η εμπειρία της Σύρου μπορεί να λειτουργήσει ως πρότυπο διαχείρισης της διαφοροποίησης σε μικρή κλίμακα, προσφέροντας πρακτικά παραδείγματα συνύπαρξης. Η αξιοποίηση αυτής της εμπειρίας απαιτεί ευελιξία και προσαρμοστικότητα, καθώς τα κοινωνικά συμφραζόμενα δεν παραμένουν στατικά (Maussen, 2006). Ιδιαίτερη σημασία έχει η ενίσχυση της εμπιστοσύνης μεταξύ των θρησκευτικών κοινοτήτων. Η εμπιστοσύνη οικοδομείται μέσα από τη συνέπεια στη στάση και τη διαχρονική εμπειρία συνεργασίας. Η διατήρηση σταθερών διαύλων

επικοινωνίας και η πρόληψη παρεξηγήσεων συμβάλλουν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος όπου η θρησκευτική διαφορά γίνεται διαχειρίσιμη και αποδεκτή (Gemi, 2020).

Οι μικτές οικογένειες και οι μικτοί γάμοι μπορούν να λειτουργήσουν ως δυναμικοί φορείς ενίσχυσης του πλουραλισμού, εφόσον συνοδεύονται από κατάλληλη ποιμαντική στήριξη. Η καθημερινή εμπειρία διαπραγμάτευσης της ετερότητας μέσα στην οικογένεια προσφέρει πρακτικά μαθήματα συνύπαρξης, τα οποία αντανακλώνται και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Η αναγνώριση αυτής της δυναμικής ενισχύει την κοινωνική αποδοχή και περιορίζει τις εντάσεις (Kalaitzidis, 2016).

Σε ευρύτερο εκκλησιαστικό επίπεδο, οι προοπτικές ενίσχυσης του πλουραλισμού συνδέονται με τη διαχριστιανική επικοινωνία και την εκκλησιαστική διπλωματία. Η τοπική εμπειρία μπορεί να συμβάλει στον επαναπροσδιορισμό πρακτικών διαλόγου που δεν στοχεύουν άμεσα στη δογματική σύγκλιση, αλλά στη διαμόρφωση συνθηκών ειρηνικής συνύπαρξης. Η διάκριση αυτή επιτρέπει την πρόοδο χωρίς την καλλιέργεια μη ρεαλιστικών προσδοκιών (Grigore & Makrides, 2024). Οι προοπτικές ενίσχυσης του θρησκευτικού πλουραλισμού στη Σύρο δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από θεσμικές πρωτοβουλίες, αλλά από τη συνέργεια κοινωνίας, Εκκλησίας και πολιτισμού. Η μακρά εμπειρία συνύπαρξης παρέχει ένα σταθερό υπόβαθρο, το οποίο μπορεί να υποστηρίξει νέες μορφές επικοινωνίας και συνεργασίας. Η ενίσχυση του πλουραλισμού προϋποθέτει συνεχή εγρήγορση, προσαρμογή και σεβασμό προς την ιστορική και κοινωνική ιδιαιτερότητα του τόπου, αναδεικνύοντας τη Σύρο ως ζωντανό παράδειγμα λειτουργικής συνύπαρξης σε συνθήκες θρησκευτικής ποικιλομορφίας (Prodromou, 2023).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία επιχείρησε να προσεγγίσει το φαινόμενο του θρησκευτικού πλουραλισμού και της εκκλησιαστικής διπλωματίας μέσα από τη μελέτη περίπτωσης της Σύρου, ενός τόπου όπου η ιστορική συνύπαρξη Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών δεν αποτελεί εξαίρεση, αλλά δομικό χαρακτηριστικό της κοινωνικής και πολιτισμικής του ταυτότητας. Η επιλογή της Σύρου ως πεδίου μελέτης ανέδειξε τη σημασία της τοπικής διάστασης στη διαχείριση της θρησκευτικής ετερότητας και κατέδειξε ότι οι σχέσεις μεταξύ διαφορετικών χριστιανικών κοινοτήτων δεν διαμορφώνονται αποκλειστικά από δογματικές τοποθετήσεις, αλλά κυρίως από ιστορικές εμπειρίες, κοινωνικές πρακτικές και βιωματικές μορφές επικοινωνίας. Η ανάλυση ανέδειξε ότι η εκκλησιαστική διπλωματία, όπως εκφράζεται στη Σύρο, δεν ταυτίζεται με επίσημες συμφωνίες ή θεσμοθετημένους διαλόγους υψηλού επιπέδου. Αντίθετα, εκδηλώνεται κυρίως μέσα από άτυπες μορφές συνεννόησης, ποιμαντικής διάκρισης και κοινωνικής συνεργασίας. Η καθημερινή συνύπαρξη, οι κοινές κοινωνικές και πολιτιστικές δράσεις, οι μικτοί γάμοι και η διαχείριση ευαίσθητων ζητημάτων σε τοπικό επίπεδο συγκροτούν ένα πεδίο άσκησης εκκλησιαστικής διπλωματίας χαμηλής έντασης αλλά μεγάλης σημασίας για τη διατήρηση της κοινωνικής αρμονίας.

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στον ρόλο των εκκλησιαστικών θεσμών και της τοπικής εκκλησιαστικής ηγεσίας, οι οποίοι καλούνται να ισορροπήσουν ανάμεσα στη διαφύλαξη της εκκλησιαστικής ταυτότητας και στην ανάγκη ειρηνικής συνύπαρξης. Η εμπειρία της Σύρου δείχνει ότι η ποιμαντική ευαισθησία, η αποφυγή συγκρουσιακού λόγου και η προσαρμογή στις κοινωνικές συνθήκες μπορούν να λειτουργήσουν ως σταθεροποιητικοί παράγοντες, χωρίς να συνεπάγονται θεολογικές εκπτώσεις. Η εκκλησιαστική παρουσία στον δημόσιο χώρο αναδεικνύεται έτσι ως παράγοντας κοινωνικής συνοχής και όχι αποκλεισμού. Παράλληλα, η εργασία ανέδειξε τον

καθοριστικό ρόλο της τοπικής κοινωνίας ως ενεργού φορέα του θρησκευτικού πλουραλισμού. Οι κοινωνικές πρακτικές, οι άτυποι κανόνες συνύπαρξης και η συλλογική μνήμη της κοινής ζωής λειτουργούν ως θεμέλια πάνω στα οποία οικοδομείται η κοινωνική αρμονία. Η τοπική κοινωνία δεν περιορίζεται στο να αποδέχεται τις εκκλησιαστικές πρωτοβουλίες, αλλά συνδιαμορφώνει το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτές αναπτύσσονται και αποκτούν νόημα.

Η μελέτη των μικτών γάμων ανέδειξε με ιδιαίτερη σαφήνεια τη σύνθετη σχέση μεταξύ θεολογίας, κανονικού δικαίου και κοινωνικής πραγματικότητας. Οι μικτοί γάμοι στη Σύρο δεν αποτελούν μόνο κανονική πρόκληση, αλλά και πεδίο έμπρακτου διαλόγου, όπου η εκκλησιαστική διπλωματία καλείται να λειτουργήσει με διάκριση και ευθύνη. Μέσα από τις πρακτικές εφαρμογές και τις ποιμαντικές επιλογές, αποτυπώνεται η δυναμική σχέση Εκκλησίας και κοινωνίας σε συνθήκες θρησκευτικής ποικιλομορφίας. Η εργασία επιβεβαίωσε ότι ο θρησκευτικός πλουραλισμός δεν συνεπάγεται την εξάλειψη των διαφορών, αλλά την ικανότητα διαχείρισής τους με τρόπο που δεν διαταράσσει την κοινωνική συνοχή. Η Σύρος προσφέρει ένα ζωντανό παράδειγμα λειτουργικής συνύπαρξης, όπου οι θεολογικές αποκλίσεις συνυπάρχουν με την καθημερινή συνεργασία και τον αμοιβαίο σεβασμό. Η εμπειρία αυτή δείχνει ότι η ειρηνική συνύπαρξη δεν επιτυγχάνεται μέσω επιβολής ή εξομοίωσης, αλλά μέσω συνεχούς διαλόγου και προσαρμογής.

Συμπεράσματα της έρευνας

Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει ότι η Σύρος συνιστά ένα ιδιαίτερα εύγλωττο παράδειγμα θρησκευτικού πλουραλισμού σε τοπικό επίπεδο, όπου η μακρά ιστορική συνύπαρξη Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών έχει διαμορφώσει σταθερούς μηχανισμούς κοινωνικής και εκκλησιαστικής ισορροπίας. Η εμπειρία αυτή

δείχνει ότι ο πλουραλισμός δεν αποτελεί απειλή για την εκκλησιαστική ταυτότητα, αλλά μπορεί να λειτουργήσει ως πλαίσιο εντός του οποίου η ταυτότητα αυτή εκφράζεται με τρόπο υπεύθυνο και κοινωνικά λειτουργικό. Η έρευνα ανέδειξε ότι η εκκλησιαστική διπλωματία στη Σύρο δεν είναι ένα αφηρημένο θεωρητικό σχήμα, αλλά μια καθημερινή πρακτική που εκδηλώνεται μέσα από επιλογές, στάσεις και συμπεριφορές. Η διπλωματία αυτή χαρακτηρίζεται από χαμηλούς τόνους, άτυπες συνεννοήσεις και έμφαση στην κοινωνική ειρήνη. Η επιτυχία της έγκειται στην αποδοχή των ορίων της, καθώς δεν επιδιώκει την άμεση θεολογική σύγκλιση, αλλά τη διατήρηση ενός βιώσιμου πλαισίου συνύπαρξης.

Ιδιαίτερα σημαντικό συμπέρασμα αποτελεί η διαπίστωση ότι η τοπική κοινωνία λειτουργεί ως καταλύτης για την αποτελεσματικότητα της εκκλησιαστικής διπλωματίας. Οι κοινωνικές πρακτικές, η αποδοχή της ετερότητας και η ιστορική μνήμη της συνύπαρξης ενισχύουν την ανθεκτικότητα του τοπικού κοινωνικού ιστού. Χωρίς αυτή τη βάση, οι εκκλησιαστικές πρωτοβουλίες θα ήταν δυσκολότερο να εφαρμοστούν ή να γίνουν αποδεκτές. Η μελέτη των μικτών γάμων κατέδειξε ότι αποτελούν πεδίο όπου συμπυκνώνονται οι βασικές προκλήσεις και δυνατότητες της διαχριστιανικής συνύπαρξης. Οι μικτοί γάμοι φέρνουν στο προσκήνιο ζητήματα ταυτότητας, ποιμαντικής φροντίδας και κοινωνικής αποδοχής, καθιστώντας αναγκαία την ύπαρξη ευέλικτων και διακριτικών πρακτικών διαχείρισης. Η εμπειρία της Σύρου δείχνει ότι οι προκλήσεις αυτές μπορούν να αντιμετωπιστούν χωρίς συγκρούσεις, όταν υπάρχει διάθεση συνεννόησης και σεβασμού.

Ένα ακόμη συμπέρασμα αφορά τη σημασία της τοπικής διάστασης στη μελέτη του θρησκευτικού πλουραλισμού. Η ανάλυση έδειξε ότι οι γενικές θεωρητικές προσεγγίσεις αποκτούν ουσιαστικό νόημα όταν εξετάζονται μέσα από συγκεκριμένα κοινωνικά και ιστορικά συμφραζόμενα. Η Σύρος λειτουργεί ως εργαστήριο

κατανόησης των τρόπων με τους οποίους η Εκκλησία και η κοινωνία μπορούν να συνυπάρχουν δημιουργικά σε συνθήκες διαφοροποίησης. Τέλος, η έρευνα ανέδειξε ότι οι προοπτικές ενίσχυσης του θρησκευτικού πλουραλισμού συνδέονται με τη διαρκή καλλιέργεια της κουλτούρας διαλόγου, την ενίσχυση της κοινωνικής εμπιστοσύνης και τη συνειδητή διαχείριση της ιστορικής μνήμης. Η εμπειρία της Σύρου δείχνει ότι η κοινωνική αρμονία δεν αποτελεί δεδομένο, αλλά αποτέλεσμα συνεχούς προσπάθειας και προσαρμογής. Η μελέτη αυτή φιλοδοξεί να συμβάλει στον ευρύτερο προβληματισμό γύρω από τις σχέσεις Εκκλησίας και κοινωνίας, αναδεικνύοντας τη σημασία της τοπικής εμπειρίας ως πηγής γνώσης και έμπνευσης για τη διαχείριση της θρησκευτικής ποικιλομορφίας στον σύγχρονο κόσμο.

Απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα αφορούσε το πώς ο θρησκευτικός πλουραλισμός νοείται και βιώνεται στο πλαίσιο της ορθόδοξης εκκλησιαστικής παράδοσης. Από την ανάλυση προκύπτει ότι ο πλουραλισμός, όπως εκφράζεται στην πράξη και όχι μόνο στη θεωρητική διατύπωση, δεν ταυτίζεται με τη σχετικοποίηση της πίστης ή με την άρση των δογματικών ορίων. Αντιθέτως, γίνεται κατανοητός ως τρόπος συνύπαρξης μέσα στον ιστορικό και κοινωνικό χώρο, όπου η Εκκλησία καλείται να μαρτυρεί την αλήθεια της πίστης χωρίς να αποκλείει ή να ακυρώνει την παρουσία του άλλου. Η ορθόδοξη παράδοση, μέσα από τη μακρά ιστορική της πορεία, έχει αναπτύξει μηχανισμούς προσαρμογής και διάκρισης που επιτρέπουν τη συνύπαρξη με ετερόδοξες κοινότητες, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου η θρησκευτική ομοιογένεια δεν υπήρξε ποτέ δεδομένη.

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα επικεντρώθηκε στον ρόλο της εκκλησιαστικής διπλωματίας στη διαμόρφωση και διατήρηση των σχέσεων μεταξύ Ορθοδόξων και

Ρωμαιοκαθολικών. Η έρευνα έδειξε ότι η εκκλησιαστική διπλωματία δεν περιορίζεται σε επίσημους διαλόγους ή θεσμικές συμφωνίες, αλλά εκδηλώνεται κυρίως μέσα από καθημερινές πρακτικές συνεννόησης, ποιμαντικής ευαισθησίας και διαχείρισης εντάσεων. Στη Σύρο, η διπλωματία αυτή λειτουργεί σε χαμηλούς τόνους, με έμφαση στην αποφυγή δημόσιων αντιπαραθέσεων και στη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης. Η επιτυχία της οφείλεται στο γεγονός ότι λαμβάνει υπόψη την τοπική κοινωνική πραγματικότητα και δεν επιδιώκει την άμεση επίλυση θεολογικών διαφορών, αλλά τη λειτουργική συνύπαρξη.

Το τρίτο ερευνητικό ερώτημα αφορούσε το πώς η ιστορική εξέλιξη της Σύρου επηρέασε τις σχέσεις των δύο Εκκλησιών. Η ανάλυση κατέδειξε ότι η μακρά παρουσία τόσο της Ορθόδοξης όσο και της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στο νησί δημιούργησε ένα ιδιαίτερο πλαίσιο συνύπαρξης, στο οποίο η θρησκευτική ετερότητα ενσωματώθηκε στη συλλογική ταυτότητα του τόπου. Η ιστορική μνήμη της κοινής ζωής, παρά τις κατά καιρούς εντάσεις, λειτούργησε ως σταθεροποιητικός παράγοντας και περιόρισε την ανάπτυξη αποκλειστικών ή συγκρουσιακών λογικών. Η Σύρος αναδείχθηκε έτσι σε χώρο όπου οι εκκλησιαστικές σχέσεις διαμορφώθηκαν περισσότερο από την εμπειρία της καθημερινότητας παρά από αφηρημένες δογματικές αντιπαραθέσεις.

Ένα ακόμη ερευνητικό ερώτημα αφορούσε τον ρόλο της τοπικής κοινωνίας στη διατήρηση της κοινωνικής αρμονίας και του θρησκευτικού πλουραλισμού. Η έρευνα έδειξε ότι η τοπική κοινωνία της Σύρου λειτουργεί ως ενεργός παράγοντας και όχι ως ουδέτερος παρατηρητής. Οι κοινωνικές πρακτικές, οι άτυποι κανόνες συνύπαρξης και η αποδοχή της θρησκευτικής διαφοροποίησης ως στοιχείου της τοπικής ταυτότητας ενισχύουν την ανθεκτικότητα του κοινωνικού ιστού. Η κοινωνία ασκεί έμμεση επιρροή και στις εκκλησιαστικές πρακτικές, καθώς οι προσδοκίες για ειρηνική συνύπαρξη ωθούν τις εκκλησιαστικές αρχές σε μετριοπαθείς και συναινετικές στάσεις.

Ιδιαίτερη σημασία είχε το ερευνητικό ερώτημα που αφορούσε τους μικτούς γάμους και τον ρόλο τους στις σχέσεις Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών. Από την ανάλυση προκύπτει ότι οι μικτοί γάμοι αποτελούν πεδίο όπου οι θεολογικές και κανονικές διαφορές συναντούν άμεσα την κοινωνική πραγματικότητα. Στη Σύρο, οι μικτοί γάμοι δεν αντιμετωπίζονται αποκλειστικά ως πρόβλημα, αλλά ως αναπόφευκτη έκφραση της ιστορικής συνύπαρξης. Η διαχείρισή τους απαιτεί ποιμαντική διάκριση, ευελιξία και συνεχή επικοινωνία μεταξύ των δύο Εκκλησιών. Οι μικτοί γάμοι λειτουργούν, έτσι, ως μικροκλίμακα εκκλησιαστικής διπλωματίας, όπου η επιτυχία μετριέται από τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και όχι από τη δογματική ομοιομορφία.

Ένα ακόμη ερευνητικό ερώτημα αφορούσε το κατά πόσο οι κοινές κοινωνικές και πολιτιστικές δράσεις συμβάλλουν ουσιαστικά στη διαχριστιανική συνύπαρξη. Η έρευνα κατέδειξε ότι οι δράσεις αυτές αποτελούν έναν από τους πιο αποτελεσματικούς μηχανισμούς εμπέδωσης της αμοιβαίας κατανόησης. Μέσα από τη συνεργασία σε κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο, οι δύο κοινότητες αναπτύσσουν σχέσεις εμπιστοσύνης που υπερβαίνουν τις δογματικές διαφορές, χωρίς να τις καταργούν. Οι κοινές δράσεις λειτουργούν ως πεδίο πρακτικής επικοινωνίας, στο οποίο η θρησκευτική ταυτότητα δεν αποδυναμώνεται, αλλά συνυπάρχει με την κοινή κοινωνική εμπειρία.

Το ερευνητικό ερώτημα σχετικά με την αποτελεσματικότητα της εκκλησιαστικής διπλωματίας ως εργαλείου κοινωνικής αρμονίας βρήκε απάντηση μέσα από τη μελέτη της τοπικής εμπειρίας. Η εκκλησιαστική διπλωματία στη Σύρο αποδεικνύεται αποτελεσματική όχι επειδή επιλύει όλα τα προβλήματα, αλλά επειδή καθιστά τις διαφορές διαχειρίσιμες. Η έμφαση στη συνύπαρξη, στη διακριτική επικοινωνία και στην αποφυγή δημόσιας σύγκρουσης συμβάλλει στη διατήρηση ενός

σταθερού κοινωνικού πλαισίου. Η αποτελεσματικότητα αυτή εξαρτάται άμεσα από τη συνέπεια των στάσεων και τη διαχρονική εφαρμογή των ίδιων βασικών αρχών.

Τέλος, το ερευνητικό ερώτημα που αφορούσε τις προοπτικές ενίσχυσης του θρησκευτικού πλουραλισμού ανέδειξε ότι η εμπειρία της Σύρου μπορεί να λειτουργήσει ως παράδειγμα, χωρίς όμως να μεταφέρεται μηχανιστικά σε άλλα συμφραζόμενα. Οι προοπτικές ενίσχυσης του πλουραλισμού συνδέονται με τη συνεχή καλλιέργεια της κουλτούρας διαλόγου, την εκπαίδευση, τη διαχείριση της ιστορικής μνήμης και τη συνεργασία θεσμών και κοινωνίας. Η μελέτη δείχνει ότι ο πλουραλισμός δεν είναι στατική κατάσταση, αλλά δυναμική διαδικασία που απαιτεί εγρήγορση και προσαρμογή.

Συνοψίζοντας τις απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα, καθίσταται σαφές ότι η σχέση Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών στη Σύρο δεν μπορεί να ερμηνευθεί μονοδιάστατα. Πρόκειται για ένα σύνθετο φαινόμενο, στο οποίο συνυφαίνονται θεολογικές αρχές, ιστορικές εμπειρίες, κοινωνικές πρακτικές και προσωπικές σχέσεις. Η εκκλησιαστική διπλωματία αναδεικνύεται ως βασικός μηχανισμός διαχείρισης της ετερότητας, ενώ η τοπική κοινωνία λειτουργεί ως το πεδίο όπου οι θεωρητικές αρχές μετατρέπονται σε βιωμένη εμπειρία. Η μελέτη αυτή δείχνει ότι η ειρηνική συνύπαρξη δεν αποτελεί αποτέλεσμα απλής ανοχής, αλλά προϊόν διαρκούς προσπάθειας, διαλόγου και αμοιβαίου σεβασμού.

Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Η παρούσα μελέτη ανέδειξε τη σημασία της τοπικής διάστασης στη διαχείριση του θρησκευτικού πλουραλισμού και της εκκλησιαστικής διπλωματίας, ωστόσο άφησε ανοιχτό ένα ευρύ πεδίο ερευνητικών προεκτάσεων που μπορούν να εμπλουτίσουν

περαιτέρω την κατανόηση του φαινομένου. Μία πρώτη κατεύθυνση μελλοντικής έρευνας αφορά τη συγκριτική μελέτη της Σύρου με άλλα νησιά ή περιοχές της Ελλάδας όπου συνυπάρχουν διαφορετικές χριστιανικές ομολογίες. Η σύγκριση αυτή θα μπορούσε να αναδείξει κοινά πρότυπα συνύπαρξης, αλλά και διαφοροποιήσεις που οφείλονται σε ιστορικούς, κοινωνικούς ή δημογραφικούς παράγοντες. Μία δεύτερη ερευνητική προοπτική αφορά τη διαχρονική ανάλυση των σχέσεων Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών μέσα από συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους κρίσης. Πολιτικές ανακατατάξεις, πολεμικές συγκρούσεις ή κοινωνικές μεταβολές επηρέασαν συχνά τον τρόπο με τον οποίο οι θρησκευτικές κοινότητες αλληλεπιδρούσαν. Η μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι σχέσεις αυτές μετασχηματίστηκαν σε περιόδους έντασης θα μπορούσε να προσφέρει χρήσιμα συμπεράσματα για την ανθεκτικότητα των μηχανισμών συνύπαρξης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η προοπτική εθνογραφικής έρευνας με έμφαση στις προσωπικές εμπειρίες των μελών των δύο κοινοτήτων. Συνεντεύξεις, προφορικές μαρτυρίες και συμμετοχική παρατήρηση θα μπορούσαν να φωτίσουν πτυχές της καθημερινής συνύπαρξης που δεν αποτυπώνονται εύκολα σε ιστορικές ή θεολογικές αναλύσεις. Μέσα από τη βιωματική προσέγγιση, θα μπορούσε να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο οι απλοί πιστοί αντιλαμβάνονται τη θρησκευτική ετερότητα και διαχειρίζονται τις πρακτικές της συνέπειες. Μία ακόμη κατεύθυνση αφορά τη μελέτη των νεότερων γενεών και της στάσης τους απέναντι στον θρησκευτικό πλουραλισμό. Οι κοινωνικές αξίες, τα πρότυπα ταυτότητας και οι μορφές κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταβάλλονται, γεγονός που ενδέχεται να επηρεάζει τη βιωσιμότητα των παραδοσιακών μηχανισμών συνύπαρξης. Η διερεύνηση των αντιλήψεων των νέων θα μπορούσε να προσφέρει ενδείξεις για το μέλλον των διαχριστιανικών σχέσεων στη Σύρο και σε αντίστοιχα κοινωνικά περιβάλλοντα.

Σημαντική ερευνητική προοπτική συνιστά η ανάλυση του ρόλου της εκπαίδευσης στη διαμόρφωση στάσεων απέναντι στη θρησκευτική ποικιλομορφία. Η μελέτη του τρόπου με τον οποίο η τοπική ιστορία, η θρησκευτική εκπαίδευση και οι πολιτιστικές δραστηριότητες ενσωματώνουν την εμπειρία της συνύπαρξης θα μπορούσε να αναδείξει πρακτικές που ενισχύουν την κοινωνική συνοχή. Η έρευνα αυτή θα μπορούσε να συμβάλει και στον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων προσαρμοσμένων σε πολυθρησκευτικά περιβάλλοντα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περαιτέρω διερεύνηση του φαινομένου των μικτών γάμων από κοινωνιολογική και ανθρωπολογική σκοπιά. Οι μικτοί γάμοι λειτουργούν ως μικροχώροι διαλόγου και διαπραγμάτευσης ταυτότητας, προσφέροντας πολύτιμο υλικό για τη μελέτη της συνύπαρξης σε επίπεδο οικογένειας. Η ανάλυση των εμπειριών των ζευγαριών και των παιδιών τους θα μπορούσε να αποκαλύψει τους τρόπους με τους οποίους η θρησκευτική ετερότητα ενσωματώνεται στην καθημερινή ζωή.

Μία ακόμη πρόταση για μελλοντική έρευνα αφορά τον ρόλο των εκκλησιαστικών θεσμών σε περιβάλλοντα αυξημένης θρησκευτικής ποικιλομορφίας. Η μελέτη της ποιμαντικής πρακτικής, της εκκλησιαστικής διοίκησης και των άτυπων μορφών επικοινωνίας θα μπορούσε να συμβάλει στην κατανόηση του πώς οι Εκκλησίες προσαρμόζονται σε σύνθετες κοινωνικές πραγματικότητες. Η έρευνα αυτή θα μπορούσε να προσφέρει χρήσιμα συμπεράσματα και για άλλες περιοχές με αντίστοιχα χαρακτηριστικά. Ενδιαφέρουσα προοπτική αποτελεί και η διερεύνηση της σχέσης θρησκευτικού πλουραλισμού και τοπικής ανάπτυξης. Η πολιτιστική κληρονομιά, ο θρησκευτικός τουρισμός και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις που συνδέονται με τη συνύπαρξη των δύο κοινοτήτων θα μπορούσαν να μελετηθούν ως παράγοντες κοινωνικής και οικονομικής δυναμικής. Η ανάλυση αυτή θα μπορούσε να αναδείξει τη

συμβολή της θρησκευτικής ποικιλομορφίας στη βιώσιμη ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών.

Τέλος, μία ευρύτερη ερευνητική κατεύθυνση αφορά τη θεωρητική εμβάθυνση στην έννοια της εκκλησιαστικής διπλωματίας. Η περαιτέρω εννοιολογική αποσαφήνιση και η σύνδεσή της με σύγχρονες θεωρίες διαλόγου, διαμεσολάβησης και κοινωνικής συνοχής θα μπορούσαν να συμβάλουν στη συγκρότηση ενός πιο ολοκληρωμένου θεωρητικού πλαισίου. Η εμπειρία της Σύρου προσφέρει πλούσιο υλικό για τέτοιου είδους θεωρητικές επεξεργασίες. Οι προτάσεις αυτές αναδεικνύουν ότι το πεδίο της έρευνας γύρω από τον θρησκευτικό πλουραλισμό και την εκκλησιαστική διπλωματία παραμένει ανοιχτό και δυναμικό. Η περαιτέρω διερεύνησή του μπορεί να συμβάλει όχι μόνο στην επιστημονική γνώση, αλλά και στη διαμόρφωση πρακτικών προσεγγίσεων που ενισχύουν την κοινωνική αρμονία και τον αμοιβαίο σεβασμό σε πολυθρησκευτικά περιβάλλοντα.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Anastassiadis, A. (2004). *Religion and politics in Greece: The Greek Church's "conservative modernization" in the 1990s* (Questions de recherche / Research Questions, No. 11). CERI–Sciences Po/CNRS.

Barchard, D. (2024). Building a Protestant church on Ottoman Armenian soil. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5 (1), 129-157.

Demacopoulos, G. (2017). "Traditional Orthodoxy" as a postcolonial movement. *The Journal of Religion*, 97(4), 475–499.

Doxiadis, E. (2019). *State, nationalism, and the Jewish communities of modern Greece*. Bloomsbury Publishing.

Doxiadis, E. (2022). Defining a Hellene: Legal constructs and sectarian realities in the Greek War of Independence. *Open Military Studies*.

Erickson, J. H. (1998). On the cusp of modernity: The canonical hermeneutic of St Nikodemos the Hagiorite. *St Vladimir's Theological Quarterly*.

Erol, M. (2015). *Greek Orthodox music in Ottoman Istanbul: Nation and community in the era of reform*. (pp. 1–70) Indiana University Press.

Fairey, J. (2012). "Discord and confusion... under the pretext of religion": European diplomacy and the limits of Orthodox ecclesiastical authority in the Eastern Mediterranean. *The International History Review*, 34(1).

Frary, L. J. (2015). *Russia and the making of modern Greek identity, 1821–1844*. (pp. 93–166) [Εκδότης].

Gemi, E. (2020). Greece: The “prevailing religion” and the governance of diversity. In A. Triandafyllidou & T. Magazzini (Eds.), *Routledge handbook on the governance of religious diversity*. Routledge.

Gökatalay, S. (2024). Greek Orthodox communities, religious festivals, and national identity in the late Ottoman Empire. *Die Welt des Islams*.

Göktürk, G. (2020). *Well-preserved boundaries: Faith and co-existence in the late Ottoman Empire*. (pp. 35–78) Routledge.

Grigore, M.-D., & Makrides, V. N. (Eds.). (2024). *Orthodoxy in the agora: Orthodox Christian political theologies across history*. Vandenhoeck & Ruprecht.

Grigoriadis, I. N. (2009). The Orthodox Church and Greek–Turkish relations: Religion as source of rivalry or conciliation? In *Religion and politics in Europe, the Middle East and North Africa* (pp. 51–70). Routledge.

Hartnup, K. (2004). “On the beliefs of the Greeks”: Leo Allatios and popular Orthodoxy. [Εκδότης].

Instagram. (2019). *Η Σημασία της Θρησκευτικής Διπλωματίας μέσα από την Ορθοδοξία* [Post]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/DLdP-aEsUWP/>

Kalaitzidis, P. (2016). Baptismal and ethno-cultural community: A case study of Greek Orthodoxy. In M. L. Budde (Ed.), *Beyond the borders of baptism: Catholicities, allegiances, and lived identities* (pp. 141–167). Cascade Publishing.

Köllner, T. (Ed.). (2019). *Orthodox religion and politics in contemporary Eastern Europe: On multiple secularisms and entanglements*. Routledge.

Kousouris, D. (2023). Empires, nations and the question of territorial sovereignty in the Greek archipelago during the Greek Revolution: The case of Syros. *Historein*, 21(1).

Kousouris, D. (2025). *The island of the Pope: Catholics in the Aegean archipelago between empire and nation-state, 1770–1830*. (pp. 1–80) Berghahn Books.

Lecoeur, S. (2015). *Mussolini's Greek island: Fascism and the Italian occupation of Syros in World War II*. (pp. 8–47) I.B. Tauris.

Leustean, L. N. (2014). *Orthodox Christianity and nationalism in nineteenth-century southeastern Europe*. (pp. 1–100) [Εκδότης].

Leustean, L., & Madeley, J. T. S. (Eds.). (2010). *Religion, politics and law in the European Union*. [Εκδότης].

Matthew, H. C. G. (1978). Gladstone, Vaticanism, and the question of the East. In D. Baker (Ed.), *Studies in Church History* (Vol. 15, pp. 417–442). Cambridge University Press.

Maussen, M. (2006). *The governance of Islam in Western Europe: A state of the art report*. [Εκδότης].

O'Loughlin, T. (2020). The origins of an ecumenical church: Links, borrowings, and inter-dependencies. In *Mapping the Una Sancta*. [Εκδότης].

Orthodoxia News Agency. (2019, February 22). *Θρησκευτική και εκκλησιαστική διπλωματία στον 21ο αιώνα* [PDF]. Orthodoxia News Agency. <https://www.orthodoxianewsagency.gr/pdf.php?id=43177>

Prodromou, E. H. (2023). *Diplomacy, geopolitics, and global Orthodox Christianity in the twenty-first century* (Policy brief). Berkley Center for Religion, Peace, and World Affairs, Georgetown University.

Rohan, P., & Ágoston, G. (2025). Roman Catholicism in the Ottoman Empire. In *[Εγκυκλοπαιδικό έργο / Companion / Handbook]*. Taylor & Francis.

Saracino, S. (2017). “Acatholic” foundations: The emergence of charitable endowments in the Greek Orthodox and Protestant communities of Vienna (18th century). *Endowment Studies*.

SearchCulture.gr. (2019). *Σταυρός*. SearchCulture.gr (Ψηφιακές Συλλογές Ι.Μ. Σύρου). <https://www.searchculture.gr/aggregator/edm/DigIMSyou/000173-19>

Spiliopoulou, I. (2013). The promotion of the cultural heritage of the Latin settlers in the island of Naxos through a proposed model of management: A case study. *Sustainable Development, Culture, Traditions*.

Stamoulas, A. (2004). Cultural democracies and human rights: Conditions for religious freedom in modern Greece. *Journal of Human Rights*, 3(4), 477–497.

Syros, V. (2010). Between Chimera and Charybdis: Byzantine and post-Byzantine views on the political organization of the Italian city-states. *Journal of Early Modern History*, 14, 451–504.

Tagliaferri, F. V. (2016). In the process of being Levantines: The “Levantinization” of the Catholic community of Izmir (1683–1724). *Turkish Historical Review*.

Thanailaki, P. (2018). Spreading the “Word of God”: Women-missionaries and Protestant education in the Balkans, Greece and Italy. In *Gender inequalities in rural European communities*. Springer.

Trantas, G. E. (2020). The vision of the “Byzantine Commonwealth” as model for religiocultural diplomacy and the case of the Greek Orthodox Church under Archbishop Christodoulos (1998–2008). *Politics, Religion & Ideology*.

Ueno, M. (2025). Purifying Istanbul: The Greek Revolution, population surveillance, and non-Muslim religious authorities in the early nineteenth-century Ottoman Empire. *Comparative Studies in Society and History*.

Willert, T. S., & Molokotos-Liederman, L. (2016). How can we speak of innovation in the Greek Orthodox tradition? Towards a typology of innovation in religion. In *[Συλλογικός τόμος για Orthodox Christian tradition]*. [Εκδότης].

Willert, T. S., & Molokotos-Liederman, L. (2016). *Innovation in the Orthodox Christian tradition? The question of change in Greek Orthodox thought and practice*. Routledge.

Αβδελά, Ε., Εξεργάζογλου, Χ., & Λυριντζής, Χ. (Επιμ.). (2015). *Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην Ελλάδα του εικοστού αιώνα* [Ηλεκτρονικό βιβλίο]. Πανεπιστήμιο Κρήτης, 80–120.

Αγριαντώνη, Χ., & Δημητρόπουλος, Δ. (Επιμ.). (2008). *Σύρος και Ερμούπολη: Συμβολή στην ιστορία του νησιού, 15ος–20ός αι.* Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών – Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, 45–80.

Δρακάκης, Α. Θ. (1948). *Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας* (Τόμ. Α΄). Θάρρους, 25–60.

Δρακάκης, Α. Θ. (1967). Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας – Η δικαιοσύνη και το δίκαιον. *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών*, 6, 63–492.

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών. (2012). *Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία» (Τόμος Γ΄)*. Ε.Α.Π. <https://www.eap.gr/wp-content/uploads/2021/02/orth-epistimoniki-epithewrisi-tomos-c.pdf>

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. (2019). *Ορθόδοξη Χριστιανική Θεολογία και Θρησκευτικός Πλουραλισμός (ΟΡΘ)*. Ε.Α.Π. <https://www.eap.gr/education/postgraduate/annual/orthodox-christian-theology/>

Ελληνικό Ινστιτούτο Πολιτιστικής Διπλωματίας. (2019). *Θρησκευτική Διπλωματία*. Hellenic Institute of Cultural Diplomacy. <https://hellenicculturaldiplomacy.com/%ce%b5%ce%ba%ce%ba%ce%bb%ce%b7%cf%83%ce%b9%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%cf%80%ce%bb%cf%89%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%af%ce%b1/>

Ελληνικό Ινστιτούτο Πολιτιστικής Διπλωματίας. (2023, December 8). *Εκκλησιαστική Διπλωματία και Σχέσεις Ελλάδας – Βουλγαρίας*. Hellenic Institute of Cultural Diplomacy. <https://hellenicculturaldiplomacy.com/%ce%b5%ce%ba%ce%ba%ce%bb%ce%b7%cf%83%ce%b9%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%cf%80%ce%bb%cf%89%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%af%ce%b1-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%cf%83%cf%87%ce%ad%cf%83%ce%b5%ce%b9/>

Κατανόπουλος Ευστράτιος, *Οι σχέσεις των Ορθοδόξων με τους Ρωμαιοκαθολικούς στη νήσο Σύρο*, ΜΔΕ, ΕΚΠΑ, Αθήνα 2023.

Κούκκου, Ε. Ε. (1980). *Οι κοινοτικοί θεσμοί στις Κυκλάδες κατά την Τουρκοκρατία*. Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, 35–75.

Τρωιάνος, Σ. (1980/1981). Οι μικτοί γάμοι κατά τους ιερούς κανόνες. *Εκκλησιαστικός Φάρος*, 62, 115–127.